

Gulyás Péter Pál

A Csárdáskirály
(Az ősmítosz magyar tájszólása)

I. kötet

Szerkesztő: Kemenesi Tünde

© Gulyás Péter Pál, 2004.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 2.5 (CC BY-NC-ND 2.5) Creative Commons licenc feltételei érvényesek: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/deed.hu>

TARTALOM

Vekerdi László előszava

Isten betyárbőrben

Ócskaság, vagy régiség?
Betyár az égen
Holdhomlok, szivárvány szemöldökkel
Betyár a mítoszok tükrében

A halhatatlanok halála

Betyár a „Liliputban”

Betyár, burokbán

Placentakultusz - köldökkosár

A betyár placentája - csikaja
Szent gatyamadzag

Nevetlen ujj neve

Melyik a nevetlen ujj?
A sokoldalú névtelen ujj

A varázskendő

A távjelző kendő
A kendő és a nő mágia

Varázs sapka

A haj erői

Hajfáltás
Hajból, szakállból növény fakad
Mária fényhaja
A hajfűrt szférazene
Hajáldozatok:

A varázs Ló

Pazarló lószerszámok
Ló a légben
Hány lábú a ló?

A sarkcsillag lova

Egyszeri vétek

Égitest szabadítók

Napos holdas paripa
Csillagjegyes mátka
Égitest testű szűz a magyar balladában
Égitestek Jézuson és Márián

A fenti Fehér Lászlóék

Fehér Lászlóék - a spektrum túlfelén
Feketehalom - fekete föld

¹Annyi azonban bizonyos, hogy a mítosz a népmese egyik ágának tekinthető.

(Stith Thompson)

²Míg az eseményeknek ideje és koordinátái nincsenek megállapítva, a természettörvényeknek nincs pontos értelmük, melyekben ezek a koordinátaidők előfordulnak.

(Albert Einstein)

¹ In: G. S. Kirk: *A mítosz*. Holnap kiadó Kft. Budapest, 1993. 63. o.

² Albert Einstein: *A speciális és általános relativitás elmélete*. Gondolat, 1978. 82. o.

Vekkerdi László előszava

A *Csárdáskirály a „Köldökcskillag a Pocakhegyen”* (Tertia 2004) szerves folytatása; nyitott és szemmel láthatóan folytatható folytatása. A mítoszértelmezés úgy látszik, ugyanúgy „folyamok óceánja”, mint a mese. De ez a folyó mintha közelebb folya hozzánk, mint a mese-folyam. Legalábbis mintha több lenne benne a „történelem”. A „Mítoszfolyamok óceánjában” meglehet épp ezért nehezebb eligazodni, mint a mesefolyamokéban. Gulyás Péter Pál minden-esetre jó kalauzokra talált Kerényi Károly *Görög mitológiájától* kezdve Giorgio de Santillana és Hertha van Dechend: *Hamlet malmáig*. És elsősorban a népdalokig, ahogyan név-, téma és helyzetelemzésekkel sorra elhelyezi őket a mítosszá vált-, váló sorsok és történetek erőterében. Rózsa Sándort, illetve a róla szóló népdalokat például: a „táltos betyár”-t, „akinek születését és csecsemőkorát csodák övezik, jobbára ugyanazok, mint amelyeket Hermész születésénél láthattunk: „... *Kerényi Károly fontos tanulmányt szentelt arra a lényre, aki egyszerre nagy isten, gyermek. Hermészre is illenek a mi betyárunk ruhái, felszerelése. Kullervót nevéhez is megannyi véres csíny kötődik, - akár Hermészhez, ám egy új korszak futaraként, ő dönti meg a Kronosz szaturnuszi Väjnämöjnt, s lép a helyébe.*” Ez a „megváltói” szerep azonban nem eleve meghatározott; mint minden magzati, nyitott. Vissza lehet élni vele, mint minden hatalommal: a „betjár”-ból könnyen lesz „király”. S akkor nem új korszak veszi kezdetét, hanem zsarnokság, Illyés gyönyörű „népdala” értelmében. Mikro- és makrodimenziók egymásra vetülésében az önmagával eltelt ember könnyen szem elől tévesztheti a Világtengely útmutatását, hiába hogy minden „toronytető a közös Ég és Földközepet jelenti”, és „minden újszülöttnben a kozmosz születik újra a káoszból.”

Isten betyárbőrben

Ócskaság, vagy régiség?

Egy „apasági kereslet”

Kora ifjúságunkban uszítják ránk azt a gondolatot, hogy a betyárdal a XVIII-XIX. sz. bűnügyi jelensége. Erre az elbűvölően ostoba beidegződésre illene mérnünk az első csapást, hátha sikerül ráébreszteni Önöket arra, hogy az egész ún. „néphagyomány” szőröstül-bőröstül az ismeretlen ősidők veteménye.

Természetesen voltak történelmi betyárok, betyárhistóriák, - bolond, aki tagadja -, ámde legendáikat az őskor elfoglalta, megemésztette, és kisajátította. Az őselegendák ugyanis parazitaként viselkednek, és éhesen várják, hogy a történelmi személyeket, eseményeket lerohanhassák, és egy megveszekedett morzsát se hagyjanak a valóságból. S a végeredmény, hogy mire észbe kapunk, már az ősi mítosz, legenda ragyog, mosolyog ránk, mondjuk Rózsa Sándor tettei, tevékenysége helyett.

Tehát egy szemfényvesztés áldozata az a modern ember, aki azt hiszi, hogy betyárdalt, vagy népdalt hallgat, ugyanis ezek a régi ember istenvilágának agyoncsaphatatlan ős-szüzséi.

Ha lemondunk a belénk plántált, tökéletesen elhibázott hozzáállásunkról, arról, hogy pld. a betyárdal valóságos eseményeket rögzít, akkor felderül az ég: megértjük attól olyan furcsák ezek a dalok, mert a betyár az istenek életét éli, halála is istenhalál. Ló tolvajlásai is attól oly faramucik, mert ezek lényegében égitest szabadítások. És ha mindez igaz, - márpedig annak tűnik - úgy, egy olyan kalózhajón bukkantunk a magyar nyelvű őshagyomány igen fontos rétegére, melyen a betyárdalok zászlója lobog.

Látni fogják, hogy a népdal tájaiban a Kalevala, Biblia, sumer vagy indián vidékekre ismerünk, mert az ősmesék egyazon egyetemes térképen játszódnak, az ősi ember geocentrikus kozmoszában, melyet a „*Köldöcsillag a Pocakhegyen*”-ben igyekeztünk rekonstruálni.

Szívből reméljük, hogy kirándulásunk Önökben egy ideológiai földcsuszamlást okoz, és belátják, hogy a balladák és népdalok, népmesék nem helyiérdekű specialitások, hanem maga a nagy, egyetemes Hagyomány, mégpedig magyar nyelvű tájszólásban.

Utunk során arra szeretnénk tanulva tanítani, hogy amíg a kultúrkörök és kultúrszintek közötti felejtés ásta, mesterséges árkokat be nem temetjük, az egységes és oszthatatlan őskultúra megértésének katartikus boldogságában nem részesülhetünk.

Válogatott közhelyeink

A betyárról jól ismert közhelyek járják, ámde, immár új szemünkkel ezekre se sajnáljunk rápillantani. Ő az, aki a szegényeket pártfogolja a gazdagok ellenében. Ez egy prométheuszi hozzáállás, melyet a magas kultúrából kiválóan ismerünk.

³Isten teremttötte a betyárokat,
Azok által veri a gazdagokat

³ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 80. o.

Dobos Gábor betyár:

⁴Az urakat fosztogatom - a szegénynek adogatom.

A szegény embert megjutalmazta a betyár, a gazdag embertől elvette azt, amije volt. Ilyesmire célozgat a gyimesi csárda betyárballadája is:

Nem vagyunk mi betyárok
[...]
Nem bántjuk mi a szegényt,
Csak a nagygazda legényt”

Attól, hogy a betyár álruhás oltalmazó, patrónus, a szegények gyámolítója, még nem lesz istenség, ámde mégiscsak ez a lelke lényege. Lássuk ezek után, hogy milyen jelek utalnak a betyár égi kötődéseire?

Betyár az égen

Gyanús kis betyárnevek

Nem kell túlbecsülnünk, de azért vegyük csak észre, hogy gyakran mágikus csengésűek a betyárnevek, és igencsak, és ugyancsak kacsingatnak az ég felé. Ehhez az is hozzátartozik, hogy betyár javarészt ragadványnéven élte világát, s e nevek is erősen őskor-gyanúsak:

Angyal Bandi,
Tsuda Ferkó
Patkó Bandi
Rózsa Sándor
Sipkás Jóska
Jáger Jóska

Angyal Bandi neve önmagáért beszél, ámde mitől „égi” a többi név? - kérdezhetik okkal, joggal. Valójában nem is égi nevek ezek, de valahogy mégiscsak túlmutatnak önmagukon, és a kozmológia fogalomtárában is megvan a maguk helye.

A *patkó* is csillagkép szagú, mert van Patkó-csillagunk.

A *rózsa* bonyolult csillagászati képletével lesz alkalmuk nemsokára megismerkedni.

Még a *jáger* is látszik odafent az égen: ő az Orion, a *nagy vadász*, az éjszakai égbolt hőse, számtalan kultúra hőse, nagy vadásza. A Sipkás ragadványnévnek látszik csupán, ámde, nemsokára kiderül, magához a *sipkához* is súlyos és csökönyös misztikus elképzelések társultak.

Égi gúnya

A parazita őslegendák a betyár valóságos történetéből egy fikarcnyit sem hagytak. Figyeljék csak meg: a betyárdal jószerivel semmit sem állít, még ez a soványka mese is általában elsikkad. Mintha a sztori egy pusztá alkalom volna a lényegtelen mozzanatok mániákusan részletes elmondására. Vajon miért ragaszkodik az ilyen semmiségekhez a hagyományozó foggal-körömmel? Mert az ősidőkben e részletekben lakott a lényeg, és a hagyományozó ezt mindmáig érzi és érezteti. Tudja, hogy épp a „díszítő elemek” hordozzák az őszületet. Mire gondolk?

⁴ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 22. o.

Ilyen a betyár gúnyájának bonyodalmas leírása, és azt, hogy imádott lovának pompájára nem sajnálták a szót a régiek.

Összességében az az ember benyomása, mintha szarkák írták volna e balladákat, hisz a leírások a nemesfémek, gyöngy, drágakő stb., vagyis általában ki is merülnek a pompa ismertetésével. Ámde nem szarkák voltak a régiek, hanem attól ez a csillogás, hogy e meséket oda-fentről, az égről olvasták le eleink. Íme egy-két példa az előbbiekre:

Ezt Angyal Bandiról írják:

⁵Kurta süveg a fejében, módosan, módosan,
fejér fátyol a nyakában bokrosan, bokrosan,
⁶cifra bunda válla hegyét nyomítja, nyomítja
a sallangja lába fejét borítja, borítja

Folytassuk élet-, jobban mondva, ruha-történetét egy másik tudósításból:

⁷Rajta volt az *aranyrojtos gatyája, gatyája*
Stéziából volt maté-
Riája, 'riája
Válla hegyét a ruhája
Nyomítja, nyomítja,
Csizmaszárát a sallangja
Borítja, borítja.

Hát így élt a mi történelmi Angyal Bandink! Reggeltől estig tollázkodott, ha csak gúnyjáról írnak... Rózsa Sándor „cuccain” sem árt végigtekinteni:

⁸Szegény Rózsa Sándor
Föülte a lovára
Aranyszélű gatyaszára
- Sej, haj! -
Úgy lebeg utána.
Csillagok, csillagok
Szépen ragyogjatok.
Híres magyar betyároknak
Utat mutassatok
- Sej, haj! -
Utat mutassatok

Nem véletlen, hogy a szöveg az „aranyszélű gatyáról” váratlanul átpattan a ragyogó csillagokra, hisz ezek a betyárok épp ott lovagolnak.

No, de engedjük még egy-két balladai csillagfényt magunkra sziporkázni az üdítő és jóságos hatású csillagsugarakból:

⁵ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 89.

⁶ A cifra szűr, vagy itt a cifra bunda olyan szent, mágikus öltözetnek tűnik, akár pld. a bibliai sokat emlegetett titokzatos cifra ruha.

⁷ Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák*. Intermix Kiadó, Ungvár - Budapest 1992. 147. o.

⁸ *Magyar népballadák*. Franklin-Társulat, Budapest 1906. 141. o.

Sobri Jóskáról ezt írják:

⁹Révkomáromi kert alatt
Zsubri Jóska majd ottmaradt
Cifraszűrbe, gyócsбатыába
Ezüst sarkantyús csizmába.
¹⁰Elégett az esztelneki cserjés
Benne égett szegény juhászlegény.
Benne égett kilenc rend ruhája,
Meg aztán a kivarrott subája.
Suba, suba, aranyszőrű suba
nem adnák hat ökörért oda...

Nem olyan mindez, mintha egy képmutogató magyarázná, hogy ott látható a betyár ruhájának aranyrojtja, amott meg ezüst sarkantyúja, odafent az éjszaka égbolton?

¹¹Mikor Rózsa Sándor
Felült a lovára,
Aranyrojtos bő gatyája
Lobogott utána
Arany a kantárja
Ezüst a zablája
Sárgarézzel van kiverve,
A nyerökgápája.
Röpülj lovam, röpülj...

Az aranyló lovak:

¹²Csütörtökön virradóra
Felültem egy szilaj lóra,
Kinek lába csak kettő volt
Kötőfékje hat gyöngysor volt.
¹³Arany a kantárja
Gyémánt a zablája...
¹⁴Ha bemegyek a kondorosi csárdába,
Rézfokosom vágom a gerendába.
Takarodjék mindenki a csárdából a tanyába,
Ott mulat az Eszterházi gujasának a legszebbik
Cifraszűrös bojtárja.
Kispejlovam külső-belső patkószöge de fényes,
Kondorosi szép csárdásné de kényes!
Illegeti billegeti-göndör haját kétfelől a vállra
Százforintos sejemkendőt kötött fel a nyakára.

⁹ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 100. o.

¹⁰ *Háromszéki népballadák*. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 273. o.

¹¹ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 452. o.

¹² *Háromszéki népballadák*. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 199. o.

¹³ *Háromszéki népballadák*. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 185. o.

¹⁴ *Tegnap Gyimesben jártam*. Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989. 237. o.

Fényes patkószög? Rézfokos? De hát a patkószög nem is látszik a földön, és a rézfokos kicsorbulna a gerendában. Nem, nem, ez kizárólag egy földre csalogatott csillaglegenda lehet...

A cifra gúnya

Az előbbi idézeteink az arany paszomántok mellett nagy előszeretettel emlegetnek egy bizonyos cifra bundát, aranyszűrt. Mágikus ruházat lehet ez, melyet nem közönséges állatról nyúztak, hanem tán aranyszőrűről:

¹⁵[...]Azon ereszküdék fodor fejr bárány
A napot s a hódat szarva között hozván;
A fényös csillagot a homlokán hozta
Két szép arany perec aj! a két szarvába,
Aj, a két ódalán két szép égő gyértya
Mennyi szőre szála, annyi csillag rajta...

A népviselet korunk emberének annyit jelent, hogy a pór nép ruházata volt. Pedig ezek szent öltözetek, melyekkel egyebek mellett a hierarchiát is megjelölték. Értelme éppoly összetett, akár egy a királyi csillagpalásté. Az előbbi cifraszűr a Tórában is felbukkan cifra ruha néven, és ne feledjük, az idő tájt a bibliai zsidóság is szentséges ceremóniák szövevényében élő pásztornép volt. Aki a cifra-, vagy aranyszűrt hordozza, azé az uralom, a legmagasabb kozmikus rang.

Itt, utunk elején most még nyilván megütköznek az efféle összevetéseken, és a hangadó néprajz tikkelő szemekkel vágják ki kötetünket, de annál jobb, legalább felrepülünk, és az égi mezőkön folyik majd a betyárkeresés...

Önök itt most még nem érezhetik az őskultúra egyneműségét, és totális átjárhatóságát, nem is sejtik, miként lehet egymással összövegeket foltozgatni. És hogy ebben a kulturális rétegben, ahová kirándulunk, egy közös ősmítosz-rendszer lebeg, és mérhetetlen egyneműség, testvériség tapasztalható. Ezek a testvérszövegek készséggel segítik egymást mind a mai napig, ha nem fordították volna egymás ellen őket a történelem folyamán korlátoltsággal kevert helyi érdekek. De sohasem késő tenni ez ellen...

Holdhomlok, szivárvány szemöldökkel

Az előbbieken a betyár hacukájának csillogását ecseteltük, amire teljes biztonsággal legyinthetnek, hogy mindez pusztán belemagyarázás. Úgyhogy, étvágygerjesztő gyanánt lépünk egyel magasabb csillagászati szintre.

Fekete szivárvány

Angyal Bandi ruháit már láttuk az előbb, ámde azt nem, hogy a leírás egy ponton a homlok és a szemöldök ecsetelésébe csap át. Mért érdekes ez? Mert ezt a jellemzést az egész világ ismeri és alkalmazza, mégpedig mindig kozmológiai képletek bevonásával. Kijelenthető, és nem-sokára Önök is belátják, hogy a homlok és szemöldök együttes előbukkanása égi személyiségekre utal, tehát Angyal Bandi is az:

¹⁵ Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Az Akadémiai Kiadó reprint sorozata, 1987. 123.

¹⁶Rajta van az aranyrojtú gatyája, gatyája
Slésiából volt az matériája, 'riája
Alabástrom szép az homloka, nem márvány, nem márvány,
Szép fekete szemöldöke szivárvány, szivárvány.

Ovidiusnál Démétér istennő homlokán a Nap jelenik meg, tehát egy főégitest:

¹⁷Színe az arcának megfordult a színe szívének;
mert kit odáig még Dis is látott szomorúnak,
vidámhomlokú lett, valamintha a nap, mit a nedves
fellegek elfedtek, felhőből, - győzve - kifordul.

Inka betyár?

Egy kontinenssel odébb még pontosan emlékeznek arra, hogy az istenség égitesthomlokú és szivárványszemöldökű:

¹⁸Homlokán Hold kél, Nap véle lángol
Nagy egyezségben,
Mindkettő nyájas fénnel világol
[...]Arcában ívelt, ékes szivárvány
Két szép szemölde,
Szemében két nap izzik nyilazván...

A Kalevalában is felbukkan egy égi arc, melyen ott ragyog a nap hold és szivárvány:

¹⁹Sas képiben fõlszárnyala
Égig szállni szándékola,
Két orcája naptól lángolt,
Szemöldökén hold világolt.

Holdhomlokú követ:

²⁰Ne siess, ne siess
Uram, szent István király
Az én halálomra.
És sem vagyok
Vadlövő vadad
Hanem én is vagyok
Az Atyaistentől
Hozzad követ.
Homlokomon vagy
Fölkelő fényes nap,
Oldalamon vagy
Az teli szép hold.

¹⁶ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 89. o. (ugyanez: *Magyar népballadák*. Franklin-Társulat, Budapest 1906. 145. o.)

¹⁷ Ovidius: *Átváltozások*. Magyar Helikon, 1975. Ovidius 146. o.

¹⁸ *Sasok és kondorkeselyűk*. (Navatl és kecsua költészet). Magvető Kiadó. Budapest, 1977. 309. o.

¹⁹ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 195. o.

²⁰ Lükő Gábor: *Gyökereink*. 5-6. *Magyarország*, 1993. 89. o.

Miként lehet ezt a követet szarvasnak nézni?

Gyanúnk szerint az történhetett itt, hogy a kereszténység beköszöntével az ősi pogány Szarvas csillagképet átértékelték, s az új ideológiának megfelelően ő immár isteni Követnek tekintendő.

A Kalevala egén is táncol egy holdas homlokú táltos-ló. Tán ő épp az a csillagkép-hallucináció, amit mi csodaszarvasnak, vagy később isteni követnek láttunk ős-dalainkban.

²¹Menj a hódas homlokúval
Juttasd el a jó lovacskát
Ahol rendes étke várja.

Az ős-Egyiptomban is nyilván fényforrás a homlok, mivel sugárzik:

²²Miközben haladok előre,
Az igazság és a törvény fénye
Sugárzik homlokomról...

Ámde mitől ez a sugárzás? A törvény és az igazság általában a tudáshoz kapcsolódik, melynek égi védnöke általában mindenütt a Hold. Alighanem ezen a homlokon is kezdetben a Hold világított.

A betyár égi személyiségére utal az is, ha csillagászati analógiával jelzik hírnevét:

²³Nagy udvara van a hódnak
Nagy híre van Vidróckinak...

A Kalevala vőlegényét, Ilmari kovácsot is épp az előbbi kozmikus perspektívával villantják elénk:

²⁴Tölgyfa törpe tősarjak közt,
Hold az égi csillagok közt.

Könnyen azt hisszük, hogy ilyenkor két független képet vetítenek elénk, holott a lényeg épp a két kép látvány közti analógia deklarációja:

²⁵De szép fényös csillag ragyog a hold előtt
De szép csikóslegény legeltet a mezőn.

Mit takar a sámán egyenruha?

A sámántól függ a közösség jóléte, kozmoszember, ő is, a javából, egyebek közt a világközeget, a világtengelyt testesíti meg. Ezért szokott planétákba öltözködni. A szó szoros értelmében magán viseli az egész kozmosz terhét, az égitesteket. Hoppál Mihály írja:

²⁶Sámánkabát, amit a felső világi utazáskor, szülő és gyerekágyas asszony fölötti sámánkodásnál használt, Denmine Kosterkin (1913-1980), a híres nganaszan számán. Kabátja jobb felét vörös festékkel, a bal oldalát feketével színezték; az előbbi a tavaszt és a Napot jelképezte, utóbbi az éjszakát, telet és sötétséget.

²¹ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 171. o.

²² Egyiptomi Halottaskönyv. Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 108. o.

²³ Küllős Imola: Betyárok könyve. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 125. o.

²⁴ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 139. o.

²⁵ Magyar népdalok. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 396.

²⁶ Hoppál Mihály: Sámánok. Lelkek és jelképek. Helikon kiadó, 1991. 110. o.

Homlok-hold?

²⁷... Utánuk a Hold emelkedett ki a tajtékzó tengerből. Siva a homlokára tűzte méltó dísz gyanánt.

A mitikus homlokokon leggyakrabban a Hold villan elénk, és ez sem feltétlen véletlen. A homlok mögött az agy, a tudás lakik, és a Hold a régi ember szemében a megtestesült tudás. A régi ember ugyanis épp a Holdtól kapta a tudást: a legősibb naptárat a Holdra alapozta. Mert elsősorban a Hold „jótékony üzeneteinek”, ritmusának felismerésével tájékozódott a kozmosz káoszában.

Naphomlok?

Máskor meg mintha a Nap villogna a mitikus hős homlokán, de a lényeg ezúttal is ugyanaz: A homlokot főégitest-analóg testrésznek tekinti az ősvilág, beleértve népdalainkat is.

²⁸[Huwawa]homloka fát, nádat perzsel
senki sem térhet ki előle!

Az előbbi sumir példát kövesse egy ősbibb akkád variáns:

²⁹Ismeretes ugyan előttünk a tengeren egy átkelőhely,
amely tűz-homlokú Samas istent az alvilágba segítette

A magyar hagyomány is magán hordozza eme cáfolhatatlan őskori dátumbélyegzőt.

³⁰Ne siess, ne siess
uram, szent István király
az én halálomra.
És sem vagyok
Vadlövő vadad
Hanem én is vagyok
Az Atyaistentől
Hozzád követ.
Homlokomon vagyok
Fölkelő fényes nap,

Meséink is őrzik ezt a nyilván nem tegnap készült ősfényképet:

³¹Ettől fogva szebb lett, mint azelőtt; gyakran kijárt a folyó partjára sétálni, amerre járt, mindenütt aranyfolyosó [a haja] folyt utána, ha sírt, aranykönnyű hullott a szeméből; a nap a homlokán, a hold a mellén, a két csillag a két orcáján még szebben ragyogott, mint azelőtt.

²⁷ Baktay Ervin: *Indiai regék és mondák*. Móra, 1963. 48.

²⁸ *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistükre*. Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 174. o.

²⁹ *Gilgames. Agyagtáblák üzenete*. Ford: Rákos Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 146.

³⁰ Lükő Gábor: *Gyökereink*. 5-6. *Magyarország*, 1993. 5-6. 89. o.

³¹ Arany László: *Magyar népmesék*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979. 130. o.

Betyár a mítoszok tükrében

Az előbb, a betyár kozmikus kötődéseit, égi fényeit villantottuk önök elé. Most azt szeretnénk sugallni, hogy személyiségkódja olykor kísértetiesen egybevág az ún. magas kultúrák isteneivel, hőrosaival. Mire jó mindez? Azt bizonyítja, hogy legendájának vajmi kevés köze van a történelmi eseményekhez.

A tehén tolvaj

Rózsa Sándor születését, csecsemőkorát is ugyanazon csodák övezik, mint amelyeket Hermész, Krisna, vagy épp a kalevalai Kullervo legendáiból ismerhetünk:

³²Rózsa [...] viharban született, s kirúgta magát az ócska pólyából, olyan erős volt. Mivel vihar hozta, hát viharos természetű lett.

[...] 1836-ban tehénlopás miatt került a szegedi börtönbe.

[...] Először lopott egy ostort, aztán a többi.

[...]”Rózsa Sándornak még a lován is fordítva vót a patkó, hogy mikor megy, azt higgyék, jön.”

Rózsa tehát, - a vak is látja -, hogy Hermész lényegű, hisz itt is előbukkan a pólyatépés, és tehénrablás. Átvétel? Vándormotívum? Ez is lehetséges, de azzal sem árt számolni, hogy a legendák a közös ősmítoszból táplálkoznak!

³³[...]mert fiú jött a világra, ravasz, nyájasszavú, csalfa; nyájhajtó tolvaj, rabló, álmok vezetője.[...]

Ez a patamegfordítás mitikus és mesei közhely:

³⁴[...]megfordítva a lábnyomukat. Volt gondja a cselre: elrendezte patájukat, úgy, hogy hátul a mellső hagyja nyomát és megfordítva, de ő maga szembe ment velük.

Rózsa *ostora* is mágikus kellék, ezért lopja épp ezt el legelőször. Az ostor - kigyózó csillagkép? - az égi ménes feletti uralmat jelenti, Atilla ettől lesz Isten ostora.

³⁵Élő ember nem állhatott meg a betyárokkal szemben. Valami három élű vas volt ostora végén.

Nyilván csattog és dörög is ez az ostor, ha a speciális végét emlegetik, s tán egy Zeusz-típusú klimatikus isten rejlik a háttérben.

³² Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 144-145. o.

³³ Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, 1974. Ford. Devecseri Gábor. 826. o.

³⁴ Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, 1974. Ford. Devecseri Gábor. 828. o.

³⁵ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 151. o.

A halhatatlanok halála

Nem ütik a betyárt agyon

A nép nem bolond, amikor a betyárt, nyilván személyes tapasztalata ellenére is halhatatlannak tartja, és ebből nem enged. Ilyenkor ugyanis újrászüli az isteneit, a megmentőjét éleszti fel a halottaiból. Ez magyarázza az effajta ötleteket:

³⁶A néphagyomány szerint sebezhetetlen.

Legenda Bogár Pista sebezhetetlenségéről:

³⁷Géczy báró összeharapta fogát, és célzásra emelte a puskáját. Jó lövő volt, nem hitt semmiféle babonában. És a puska most mégis megnehezült a kezében, a célgömb pedig ugrálni kezdett a szeme előtt, mert egyszer csak eszébe jutott, hogy ezt az embert nem fogja a golyó. Hiába mondta magában, hogy nincs a világon sebezhetetlen ember; ezt csak az esze hitte el. S ekkor így szólt hozzá a sebhelyes férfi:

- Nem kár a golyóért báró úr?

Ha akarjuk, még itt is egy őszregula bujkál a begyár agyoncsaphatatlanságáról:

„Ne sírj kislány olyan nagyon
Nem ütik a betyárt agyon.”

Kacifántos betyárhalál

Ha kivételesen mégis meghalna, mindez oly körülményesen és rafináltan történhet, ami megint csak azt jelzi, hogy a betyár nem emberi lény. Isten, avagy épp a demiurgusz:

³⁸Északkelet Magyarországon egy Dobos nevű betyárt csak három piros búzaszemmel lehetett lelőni. Ugyanez a monda a déllengyel betyárhagyományban is ismert, *itt is egy Dobos nevű betyárhoz fűződik*.

³⁹Mészáros Paliról (1860), az egyik múlt századi somogyi betyárról egy öreg pásztor azt mesélte, hogy nem fog rajta a puskagolyó, ezért pipaszárral lőtték agyon. De nem akármilyen. Olyannal, amelyet hétéves sörgye (feketegyűrű) juharbokorról metszettek le, s 7 évig használtak, mint pipaszárat.

Aligha akadhat ennél hathatósabb módszer a betyár agyonlövésére. Ne feledjük, mindez egy 1860-as tudósítás egy kortárs személyről. Ámde ez egy régi és bevált technológia, mivel a lidércről is ugyanez járja:

⁴⁰Nem tudom, milyen állat lehetett a lüdvérc, de tudott repülni. Volt egy csősz, Pali bácsi, az hitt benne. Azt mondta, hogy mindég járt a tóra fürödni. Ő meg akarta lúni, de nem lehetett ám sörétes puskával meglúni, hanem pipaszárat kellett összevágni apróra, azt beletenni a puskacsőbe, azt azzal rálúni.

³⁶ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 33. o.

³⁷ Lipták Gábor: *Aranyhíd*. Balatoni mesék, mondák, történetek. /Akit nem fog a golyó. Budapest 1968. 262. o.

³⁸ Dobos Ilona: *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség*. Gondolat, Budapest, 1986. 151. o.

³⁹ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 40. o.

⁴⁰ Az ördögszántotta hegy Baranya megyei mondák, hiedelmek, és történetek Alexandra kiadó Pécs, 2002. 204. o.

Ámde Önök ma még nem sejtik, hogy ki is ez a lidérc? ⁴¹Másutt kimutattuk, sőt, bebizonyítottuk, hogy ő valójában az ősiszten teremő társa, egy ördögféleség, azaz demiurgusz. Tehát egy ősi istenség elpusztítási módját vetítették erre a szegény Mészáros Palira.

Az alábbiak sem tűnnek újabb technológiának:

⁴²Útet golyó nem járja,
Hét éves csődörceikónak
Első patkószege
Az útet megtalálja.

Emlékeznek, nemrég felfigyeltünk egy túlságosan, és fölöslegesen csillogó, gyanús patkószege:

⁴³[...]cifraszűrös bojtára
Kis pejlovam külső-belső patkószöge de fényes.

Csak felsőbb szempont, - csillagászati ok - magyarázhatja, ha a dalokat ennyire foglalkoztatja egy semmiség, egy patkószeg.

Az Erdei Szellem betyáros halála

A votják Erdei Szellem is a mi betyárunk távoli, ám fontos retyerutyája lehet, mert csak ugyanúgy végezhetnek vele:

⁴⁴Abban is hasonlóság mutatkozik az erdei szellemek és az emberek között, hogy őket is meg lehet ölni, például közönséges puskával lelőni, csak golyó helyett *hársfaszilánkkal* kell megtölteni a fegyvert.

Mágikus faszilánk? Ehhez meg a finnek szolgálnak egy megoldási javaslattal: a baj, betegség, szúró fájdalom, náluk, úgymond, egyenest a kivágott Gonosz Világtölgy szilánkjeiből származik:

⁴⁵[...] a szúró érzéssel járó betegségeket okozó nyilak tulajdonképpen szilánkok, amelyek a nagy tölgy, a világfa ledöntésekor pattantak le.

Kerek erdő neveli a betyárt

Az előbbi votják erdei szellem meséink Fanyüvőjét idézi. Rokona lehet, ugyanígy zeng tőle az erdő:

„Kerek erdő neveli a betyárt”
„ zúg az erdő, zúg a mező,
vajon ki zúgatja,
talán bizony Angyal Bandi
sej, haj, a lovát ugratja”

⁴¹ Id. Gulyás Péter Pál: *Kalevala kacsája* (megjelenés alatt)

⁴² Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 41. o.

⁴³ *Tegnap Gyimesben jártam*. Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989. 237. o.

⁴⁴ I. NY. Szmirnov: *A votjákok (urmutok) hiedelmei*. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. Szerk. Hoppál Mihály. 275.

⁴⁵ Lauri Honko: Finn mitológia. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. Szerk. Hoppál Mihály. 194. o.

„A Vidróczy híres nyája
csörög morog a Mátrába
ugyan hogy jut ki belőle,
kerek erdő közepébe”
⁴⁶Bakony erdő gyászba van
Rózsa Sándor fogva van

A betyár és erdő kapcsolta is megérne egy misét. A csuvas Erdei Rém a *berkenye* fűstre allergiás:

⁴⁷Mikor lefeküdtek, az erdei rém így szólt:

- Ha leég a tűz, kelj fel, rakd meg, de ezt a berkenyét nehogy rátedd! [...]

Elment, hozott berkenyét, és a tűzre rakta. Amikor a berkenye meggyulladt, az erdei rém csak puffadt, egyre puffadt...

A berkenye, amúgy, a Kalevala jósnövénye. A tűzre lőkött berkenyéből olvassa ki Észak Úrnője a közelgő vendég szándékait. Tehát a rózsafélékhez tartozó *berkenye* súlyos üzenetek képviselője, lesz is még vele dolgunk...

Az amúgy halhatatlan betyároknak van tehát egy sebezhető pontja, akár a sárkányvérbe mártott hőroszoknak, s ezen, rendre el is vérzenek kozmikus pályájuk hanyatlásával. Így pld a germán hagyomány imádott ifjú istene, Baldr, a Fagyöngy ellen nem kapott védőoltást, s bele is hal szegény. Ugyanígy, az ősz-Krisztus halálát is egy ilyen végzetes növény, a mágikus nád okozhatta, de majd erre is visszatérünk...

A betyárt elárulják

A betyárról mondják:

⁴⁸Halála különböző, de mindig árulás miatt következik be, amikor a közösségnek egyik, tisztességtelen tagja szövetezik ellene az „ellenséggel”.

A sumer Dumuzit, az istent, az ő istennő-szerelme, Innin adja fel. Krisztus-, és mitikus rokona, az indián Kecalkoatl halálát ugyancsak árulás az okozza. Ámde az elárultatás önmagában semmire sem bizonyíték, hisz ez máig divatban van, attól még nem biztos, hogy isten az ember, úgyhogy lépünk tovább:

⁴⁹Rettegtek (Rózsa) szemébe nézni, s a nevét kimondani se merték.

Ezek pontosan az istenségeket övező tilalmak szerte a föld kerekén.

⁴⁶ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest (?) 281. o.

⁴⁷ *Mese a tölgyfa tetején*. Csuvas mesék. Európa könyvkiadó, Budapest, 1977. 178. o.

⁴⁸ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 33. o.

⁴⁹ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 148. o.

Betyár a „Liliputban”

⁵⁰ „Akkor pedig, amely anyaméhbe hatoltál, szenteld az istenek palotájául...”

Mit nem diagnosztizált a szakkutatás?

Immár eljutottunk odáig, hogy ki merjük mondani: a betyár nem emberi lény. Ámde az ő sérthetlenségének is megvan a maga eredettörténete, amely minket egy hallatlanul izgalmas Liliputi világba vezet: egyenest a mikrokozmoszba.

Eddig pusztán a makrokozmoszban, vagyis az égben vizsgálódunk, ámde a régi ember analógiákban gondolkodott. Láta és tudta, hogy létezik egy nano világ is. Az mikrokozmosza annyiban különbözött a mai tudományos felfogástól, hogy jobbára „emberszabásúnak” képzeltek el. A mikrovilágból a régieket elsősorban a nagy misztérium színtere, vagyis az anyaméh mikrokozmosza izgatta, érthető, hisz onnan jön a titok: az ember, az élet.

Mért fontos ez most? Mert arra a végeredményre jutottunk, hogy a betyár talányos tulajdonságai épp a mikrokozmoszból erednek: valami mód különös és speciális kapcsolatban maradt a - tibeti Halottaskönyvvel szólva - szent „anyaméh palotával”.

Úgy véljük, ez az anyaméhhez, magzati léthez való kötődést, mely perdöntően határozza meg személyiségét, érintőlegesen sem diagnosztizálta a szakkutatás. A lényeg, hogy a betyár problematika túlmutat a betyáron, mert általa ősi istentípust gondolhatunk újra. A dalok betyárja nem az a fél-bűnöző, akinek kikiáltották, hanem az a karakter, aki által szembe-sülhetünk az őskor iránti mai ordító érzéketlenséggel. És persze az őskori szövegek hallatlanul ügyes túlélési stratégiájával, és dicséretes agyoncsaphatatlanságával.

Betyár, burokban

A magzatnak öltözött betyár

Különös, ám tény és való, hogy a betyár voltaképp csecsemő személyiség, annyi szállal kötődik az anyaméh mikrokozmoszához: Gyakorta burokban születik, melyet meg is őriz nehezebb időkre. Köldökzsinórját is megtartja, s mágikus hatalmát épp ezeknek köszönheti. Mivel a köldökzsinórt csak napjaink gensebészete értékelte újra fel, marad a lehetőség, hogy betyár ezt a fontos relikviát egy hajdankori, elsüllyedt és elfelejtett anyaméh-kultuszból örökölte. Tán, mert ő maga is onnan származik. Ámde, anyaméh-korszakot nem ismer a mítosz kutatás, pusztán a mi számításaink érzékelik. Beszéljünk hát róla, érintőlegesen, hogy megértsük a betyár magzatkorból származó fegyverkészletét:

Magzatkori Aranykor?

Kezdjük egy végeredménnyel:

Úgy sejtjük, mivel így a logikus, hogy a mindenütt analógiát firtató ősfilozófusok az emberi életszakaszokat is világkorszak-analógnak tekinthették:

⁵⁰ *Tibeti halottaskönyv*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1999. 101. o.

A Káosz, eszerint, a Földanya magzatvizének korszaka. Ebben születik meg az Aranykor, az emberiség magzatkora: ami a bibliai nyelven az Éden időszaka. Ez a magyarázata, hogy itt lényegében még nincs táplálkozás, nincs öltözködés. Hovatovább kijelenthető, hogy az Aranykort az anyaméhről mintázták.

„Úgy érzi magát, mint az anyja hasában” - még ez a mondás is egy tökéletesnek vélt állapotra utal, egy szent és optimális téridőre. Sőt, ha akarjuk, ez egy ős-darwini ötlet.

Ne feledjük, a kozmosz is emberszabású, s az Aranykor helye ezen a Sarkcsillag-Köldöcsillag zónája. Ezt tekinthették a Földanya méh-fertályának. Itt még áll az idő, ugyanis ez a cirkumpoláris-övezet: Az Északi Sark csillagai sosem buknak a horizont alá, vagyis halhatatlanok.

Ebből következik, hogy a Paradicsomból való Kiűzetés voltaképp maga a születés, az embriológia nyelvezetén. Ekkor kell ezt az imádott, és tökéletes zónát az embernek örökre elhagynia.

A lényeg, hogy a magzatfejlődést vetíthették ki a kozmoszba, és még a naptárt is ehhez igazították.

Barlangi paradicsom

Az anyaméhet mindenki barlangnak tekintette, s ez még az anatómiai frazeológiában is tükröződik. És ez köszön vissza abban, hogy számos nép barlangi Aranykorról, Paradicsomról beszél, arra emlékezik. Tehát a barlangi aranykorok az anyatest analógiából származnak.

Szibériai, vagy épp Dél-Amerikai legendák szólnak arról, hogy az élet, az élőlények egy barlangból származnak, születnek, jönnek elő, a kezdet kezdetén.

Ha ezt a barlangot az égig érő világhegy tetejére képzeljük, akkor a Paradicsom máris az égben, vagyis, a helyén található. És mindezek jegyében már nem is olyan meglepő, ha az ausztrál bennszülöttek beavatási [anyaméh]-barlangja mélyén valóságos paradicsomra bukkunk:

⁵¹Az *Iruntarinia* (egy szellem) behurcolja a barlang belsejébe (a jelöltet) azt mondják, az nagyon mély, s az Iruntariniák ott élnek, állandó fényességben, üde források mellett, (ez valójában maga az arunták *paradicsoma*).

Úgy véljük, ebből a kétértelmű dimenzióból származik a betyár mágikus felszerelése, amiről még sok szó esik.

⁵²Egy vietnámi mesében egy barlangon keresztül jut egy fiatal költőféle tündérországba...

A mindentudó újszülött:

Az anyaméh-analógia emelte a barlangot arra a rangra, hogy minden nép tudásközpontnak tekintse. A barlang ugyanis a sámánbeavatások, és mindenféle mágiák, jóslások egyetemes színtere. Ugyanis az anyaméhben lobban fel a lét, ami a legnagyobb misztérium. Aki fellobbanja, az a teremtő. A német garabonciás nyíltan női, sőt szerelmi barlangban *tanul*, hisz Vénusz szerelem istennő:

⁵¹ Mircea Eliade: *A sámánizmus*. Osiris Kiadó, 2001. 57. o.

⁵² Szöcs István: *Selyemsárhajó*. Erdélyi Híradó, 1999. 98. o.

⁵³ A német néphit garabonciásai, a „vándordiákok” azt hirdetik magukról, hogy a horselbergi Vénusz-barlangban éltek, s ott szerezték titkos tudományukat. Az érchegységi románság néphitében Pavelscu szerint a garabonciások a föld alatt tanulnak hét évig, vagy pedig egy barlangban keletkeznek: hét gyerek bújik be a barlangba, és csak hat jön ki, az egyik ott marad, megtanítja a többieket is, de nem lehet tudni, hogy melyik marad ott.

„Keletkeznek a barlangban”, mert születési barlang ez is.

Ez a betyár titka: a magzatkor mágikus, aranykori fegyvereivel küzd a Gonosz ellen. A görög mitológiában e csodatárgyakat *barlangi* kovácsok készítik, ők is a misztériumjáték szereplői. A sánta kovács, Hephaisztosz, a Földanya barlangjában munkálkodik... És minden⁵⁴ templom a misztikus anyaság-barlang működési elvét szándékszik utánozni.

Az élő barlang

A régi tudás mindig mágikus tudásra vonatkozik, sőt, arra sem általánosságban, hanem játszunk nyíltan: elsősorban jövőbelátásra. Ez pedig honnan máshonnan történhet, mint az idő felett álló „aranykorból”, amely antropológiai értelemben az anyaméh barlangja. Makrokozmosz szinten ez a Zenit, ahonnan remek rálátás nyílik, - és most tessék megkapaszkodni - a⁵⁵ tér-időre. Hát ilyen haladóan gondolkodtak őseink...

Delphoi jósda neve a delfinből ered, és ennek az emlős állatnak a név-etimológiája viszont az anyaméhhez kötődik. A bibliai Jónás sem véletlen, hogy épp a cetben okosodik ki, ezek mind-mind anyaméh állatok, egyszer s mind tudásközpontok is.

Kerényi Görög mitológiájában a *jósda*, a *delfin* és *anyaméh* fogalmak Delphoi kapcsán felmerülnek, és csokorban is kerülnek ugyan, de pusztán a jósda nevének értelmezési alternatívájaként. Pedig ezen jelentések együtteséből kerekedik ki az egykori értelmes mikro- és makrokozmosz üzenet.

Ami itt most ránk tartozik, hogy Delphoi is attól olyan „okos hely”, mert anyaméh-barlangot jelent, a régi értelemben.

Az időfordító halál

Mindaz, ami az anyaméhből, magzatvilágból származik, csodaeszköz, csodaanyag. A mítoszok, mesék életvíz után koslató hősei is lényegében egy kozmikus anyaméhbe gyalognak vissza, szembefordulva az idővel, illetve megfordítva azt.

Jézus úgy mondja, csak gyerekké válva juthatunk a Mennyekbe, ez is a születés útjának megfordítása, hisz a Mennyek épp a szent Anyaméhet, s mint jeleztük, az Aranykort jelentik. Egyiptomban így fordul meg az óra a halál beálltakor:

⁵⁶Hadd lépjen az én lelkem is
Arra az útra a keleti égen
Mely a *mából a tegnapba* vezet

⁵³ Diószegi Vilmos: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Akadémiai kiadó, 1989.

⁵⁴ Gulyás Péter Pál: *Köldökcsillag a Pocakhegyen*, Tertia Kiadó, Budapest, 2004.

⁵⁵ E tér-idő kérdéskörnek külön tanulmányt szentelünk.

⁵⁶ *Egyiptomi Halottaskönyv*. Farkas Lőrinc Imre Kiadó 112. o.

Hadd menjek nyugodtan tovább,
Vissza a nyugati égre!
Eközben megpillantom a holttestemet a Földön,
Békében nyugszik, dicső képmásával egyesülve,
Bizony sosem hullik szét, örökre megmarad.

A modern ember képtelen elszakadni az ilyen ősi ötletektől: máig él az az elképzelés, hogy a halál pillanatában lepereg előttünk életünk, mégpedig visszafelé, és a végén még egy alagútról is beszélnek, ami könnyen felismerhetően a születés nagy átjárója.

A táltos betyár

Kerényi Károly fontos⁵⁷ tanulmányt szentelt arra az istenségre, aki egyszerre gyermek, és óriás. Hermész is ilyen, s rá is illenek a mi betyárjaink ruhái, felszerelése. A kalevalai *Kullervo* is csecsemő személyiség. Nevéhez megannyi véres csíny kötődik, - akár Hermészéhez -, ám egy új korszak futaraként ő dönti meg a Kronosz-szaturuszi Väjnämöjnen uralmát.

Jobbára az egész keresztény Európa máig a Madonnához, *illetve a karján csüggő csecsemő istenhez* imádkozik, esdekel, - tessék csak alaposan megnézni a szövegeket - jóllehet, erre az evangéliumok legkevésbé se bátorítanak. Az ősrégi Nagy Anyakultusz annál inkább, mert az ő illetve istengyermekeének meséi költöztek a keresztény legendákra, nemsokára megtudják, hogyan...

A magyar sámán, a táltos is vérbeli magzatlény. Ő is betyár-előkép, aki az anyaméhben szerzi meg emberfeletti képességeit. Ezt így fogalmazza át a közelmúlt:

⁵⁸1725-ben a ceglédi illetőségű Borsi Ilona, aki szintén Istentől anyja méhében kapta a táltos tudományát, azt vallja, hogy a táltos ló megismeri a táltos embert, s meg is szólítja.

Egy másik debreceni boszorkányperből, 1725-ből:

⁵⁹*Tanított-e másokat reá, kiket, s mi módon?*

A táltosságra nem tanított senkit, mert azt az Isten *anyja méhében* úgy formálja.

A régiek valahogy úgy képzelték, hogy az anyaméhben a csecsemő egy valóságos tanulásban, kiképzésben részesül! Ez az oka, hogy a tudás titokzatos tudás és talányos, mivel egy rejtelmes dimenzióból, az anyaméhből ered: Tehát, akinek onnan sikerül a kultikus kellékeket, - magzatburok, magzatvíz köldökzsinór - kimenekítenie, az túl a tudáson, mágikus képességek birtokosa, sőt, akár halhatatlan is lehet.

A magyar táltos valóságos tejfüggőségben szenved, s ez is csecsemő-személyiségét árulja el:

⁶⁰[...] a pusztabeli magányos embereket keresik fel, tejfelt, túrót, gomolyát, zsendicét kérnek, a tejet szedetlenül isszák. A tejhez többféle vonatkozásuk van. Látásra ismerik fel, hogy a csuporban levő tej melyik tehéntől való, és a tehénből kiszopják a tejet.

⁶¹... különösen vonzódnak az édes tejhez, ennek megtagadása náluk, éppen oly düh-rohamot vált ki, mint a csecsemőknél az anyatej elvonása.

⁵⁷ Kerényi Károly: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető, 1984. Gyermekistenek 370. o.

⁵⁸ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990. 9. o.

⁵⁹ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990. 16. o.

⁶⁰ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990. 16. o.

Ez a hasonlat a lényegét mondja ki, nem is hasonlat, hanem analógia.

Tény és való, hogy a betyárt nem lehet tejivással vádolni, ám magát az italt, a véres bort ő sem veti meg. Ámde nem árt előrevetítenünk, hogy törzshelyének, vagyis a csárdának, van egy bizonyítható anyaöl-értelme, olvashatósága is.

⁶²Cifra csárda az én tanyám
ott szoptatott engem anyám

A „cifra” mindig misztikust jelent.

Kedvenc mesekönyvünk Borsszem Pétere is nagytitokban táltos lehet:

⁶³Az anyja mind szoptatta, hogy jobban nőjön, mikor nem látták mások, már mikor nagy is volt, járt az iskolába.

Péter eztán megrázza, felemeli a pajtát. Mért rázza meg? A ház-megrázása, felfordítása egy ismert és elterjedt sámánritus. Tehát Borsszem Péter, azért tejivó, és azért rázza a házat, mert „örök csecsemő”, s egyben táltos:

⁶⁴Elment, ki, s a pajtát fél kézzel felemelte, egy kis üstöt belől tett a köveken, s visszaengedte a pajtát a helyére.

Királysapka

A legendák olyan jelekkel tudatják velünk, hogy pld Rózsa Sándor misztikus személyiség, amilyen a burokban születés. És ez el is dönti a továbbiakat.

A csecsemő Mózes a Nádas tenger vizéből burok-kosárban érkezik, és ez is a születés égre vetített képsora. A Nádas tenger a születés vize, és maga az ún. mózeskosár pedig placenta, magzatburok. Az ilyen talált, kitett, árva, vagy szentséges csecsemők mindig az aranykor küldöttei és harcosai.

Akinek sikerül a magzatburkot, vagy egyéb csodaeszközt egyben „kihozni” kimentenie az anyaméhből, emberfeletti hatalom birtokába jut még itt, a földi világban.

⁶⁵*Burokban született:*

[...] aki burokban született, kötélén végzi. De mégiscsak az az általános, hogy bíznak a gyerek jövőjében, éppúgy, mint magának a buroknak varázserejű hatásában. Vagyis hát a kettőben együtt.

A burok azon részét, amely a kibújt magzatocska fejét takarja, szerencse- vagy királysapkának nevezik. Ezt az apa kalapjára húzva szárítják meg, majd tokba téve a gyerek nyakába akasztják, vagy később kabátjába varrják. Biztos, ami biztos, a burkot, hogy rövid időre az oltárterítő alá csempézhessék, keresztelőkor elviszik a templomba.

⁶¹ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990. 27. o.

⁶² *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 426.

⁶³ *Fehér virág és fehér virágszál*. Mesélte Balla János, gyűjtötte Balla Tamás. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970. 8. o.

⁶⁴ *Fehér virág és fehér virágszál*. Mesélte Balla János, gyűjtötte Balla Tamás. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970. 8. o.

⁶⁵ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 86. o.

[...] De másnak is szerencsét hozhat a magzatburok! Éspedig azoknak a bábáknak, akik titokban maguknak tartják meg. [...] S aki szert tett rá, minden dolga jól sikerül.

Kesztyű és kampósbot

Akad, egy mesés zagyvaságnak mutatkozó germán legenda, amely, ha belegondolunk, valójában egy anyaméh-tájékon játszódik.

⁶⁶Thorstein a tengerparton üldögélt, és várakozott. Egy domboldalon kopasz fiúcskát pillantott meg, aki a domb hasadéka előtt állott, és így szólt egy láthatatlan személyhez:

- Édesanyám, add ki a kampósbotomat, és a kesztyűmet. Ma ünnep van az alvilágban, én is oda akarok lovagolni. -

A domb a Földanya hasa; a kopasz fiúcska egy magzatlény, kinek kérésére, e „hasadékon” mágikus szerszámok lebegnek elő a Földanya méhéből. Mágikusak, hisz ezen a boton repülni lehet, akár a sámán a *nádpáripáján*. A kesztyű pedig láthatatlanná tesz. Ha valaki kételkedne, hogy a földanya méhének tartozéka az, ami láthatatlanná tesz, hallgassa ez ügyben M. Eliadét. Jegyezzük meg, mert fontos, hogy a boszorkányjelenséget vizsgáló Eliade, aki maga sem az utolsók közül való, a legkevésbé sem észleli ezt a, mint kiderült, hallatlanul fontos, és ilyen módon feltáratlan anyaméh kultuszt, melyet itt most térképezgetünk:

⁶⁷Az élő *strigoi* [boszorkány, vámpír] *burokban születik*; amikor eléri a felnőttkort, *magára veszi ezt a burkot, és láthatatlanná válik*. Állítólag természetfölötti képességekkel rendelkezik; például bejut olyan házba, amelynek be van zárva az ajtaja, sértetlenül tud játszani a farkasokkal és medvékkel.

Jóllehet, a mi betyárunk nem a sötét erők világához tartozik, ám ő is ilyenféleképpen jut a mikro- és makrokozmosz csodafelszereléséhez.

⁶⁶ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 51. o.

⁶⁷ Mircea Eliade: *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Osiris Kiadó, 2002. 99. o.

Placentakultusz - köldökkosár

Méhlepény temetések

A placenta mintha hiányozna a betyár menetfelszerelésből, jóllehet, az ősidőkben a méhlepénynek hatalmas erejű és hatású kultusza volt, s ezt a tudomány legkevesébe sem diagnosztizálta. Meglehet, ez sem hiányzik, csak máshogy hívták: *táltos paripának*. Ez itt most még nyilván vad asszociációnak tűnik, de majd megértik, hogy ez a felvetés sem alaptalan.

Van egy döbbenetes magyar szokás, a placenta elásásának szertartása, szóljunk erről legelőbb:

⁶⁸A placentát gondosan elássák, Torvajon a küszöb alá, Ecsenyben a trágyadombba[...] Főleg arra kell vigyázni, hogy a méhlepényt a boszorkányok meg ne szerezhessék. Abból ugyanis mindenféle kártékony szert készíthetnek. Mellesleg, ügyelnek ilyenkor a bábaasszonyok egyéb fontos dolgokra is: virágok közé földelik el a mását, hogy szép, vagy venyige alá temetik, nehogy borissza legyen a gyerek.

Ne tessék szégyenkezni e babonánk hallatán, nem a tudatlanság, elmaradottság sötét szertartásai ezek, hanem a leggyönyörűbb őskori szertartás. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a világ túlsó szegletein is ugyanígy kezelik a placentát, tehát a mese mindenütt ugyanaz. Remélem tévedek, de nincs tudomásom, hogy bárki észlelte volna ezt messzire mutató, beszédes rokonságot, amely azt bizonyítja, hogy a magyar őshagyomány nem szűkölködik kivételesen fontos, és hátborzongatóan izgalmas ideológiai összejekben. Lássuk, mindenekelőtt is, hogyan fest mindez, egy házzal odébb:

A placenta-testvér

A kelet indiai szigeteken a placenta a gyermek későbbi pártfogója:

⁶⁹A szumátrai batakoknál éppúgy, mint a kelet-indiai szigetvilág más népénél is, a placenta a gyermek öccsének vagy húgának számít, - a nemet a gyermek határozza meg - és a ház alatt temetik el. A batakok szerint a méhlepény a gyermek jólétével áll kapcsolatban, sőt, úgy tűnik, hogy az átvihető lélek székhelyének tekintik. A károbatakok pedig éppenséggel határozottan állítják, hogy az emberek két lelke közül az igazi a ház alatt eltemetett placentában van, ez az a lélek, mondják, amely a gyermeket nemzi.

Az anyaméh angyala

⁷⁰[...] azt beszélik, hogy Allah-taala minden egyes újszülött őrzésére angyalt teremtett. Ezt az anyaméh angyalának nevezik. Ha megteremtenek valaki megszületendő, akkor az angyalnak parancs adatik, hogy az anyaméhben lévő cseppben írja le a helyet, amelynek porában meghal majd.

⁶⁸ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 87. o.

⁶⁹ James G. Frazer: *Az aranyág*. Századvég Kiadó, 1993. 43-44. o.

⁷⁰ *Az iszlám halottaskönyve* Farkas Lőrinc Imre kiad. 2003. 41. o.

Úgy tűnik, a magzatnak mindenütt védőszentje van a föld kerekén, aki egy placenta személyiség. Így aztán joggal feltételezhetjük, hogy ezúttal is egy anyaméh védőangyalra céloz a szent szöveg. És még valami: az anyaméhben a halál helye is meg van írva, ez azt jelenti, hogy ez egy Idők Feletti zóna, olyan, mint a Paradicsom.

Lélek a placentában - homokba ásás:

⁷¹A queenslandi (Ausztráliai) Pennefather folyó bennszülöttei úgy hiszik, hogy a gyermek lelkének (*cho-i*) egy része a méhlepényben marad. Ezért a nagymama elviszi a placentát, és elássa a homokban. A helyet kör alakban a talajba szúrt ágakkal jelöli meg, s végüket összeköti úgy, hogy az egész egy kúphoz hasonlít.

Trágyában a placenta?

Az előbb azt láttuk, hogy egy magyar babona a placentát a trágyadombba küldte. Hogy lehet ez? Mit keres a trágyában a világszerte tisztelt, imádott méhlepény, a védőszent. Azt, akinek lelke van. Hm. Itt valami izgalmas történhetett, amit nem kötnek az orrunkra. Ámde a nabateus királyokról jegyez le a nagy Strabón egy furcsaságot.

⁷²A holttesteket trágyában tartják, mint Hérakleitos mondja:

A hullát dobd ki még inkább, mint a ganét.

Ezért még a királyokat is a trágyadombok mellett ássák el.

Várjunk csak, mit is jelentenek az előbbieket? Tisztázzuk először is, hogy itt ki mit mond? Strabón saját nevében mondja, hogy a hullákat trágyában tartják, és a királyokat is oda temetik. Ámde nem is sejti, hogy ennek kultikus okai vannak, és tévesen idéz ide Hérakleitoszt, nem látva, hogy ő homlokegyenest mást mond. A hulla trágyadombba ássása legkevésbé sem a megvetés, sőt, inkább a magvetés jele. A trágyadomb itt is nyilván a kozmosz gépezetének egy fontos mitikus értelmű helyszíne, nyilván „rehabilitálási központ”, miként a placentalásás esetében. Legkevésbé sem hullagyalázás az, ami itt történik, és a modern eszű Strabón ezt alaposan félreértette. Mert ő, ne feledjük, már jócskán a Felejtés korszakában született!

Ámde, a meséinkben gyakorta különös kincset rejt néha ez a trágyadomb, igazi királyi személyiséget: egy *táltoscsikót*.

A betyár placentája - csikaja

Csikó a trágyában

Tehát a placentát trágyába ástuk. Ámde a mesékből, mítoszokból általában épp a trágya alól, vagy istállóból pattan elő egy rozoga csikó, akit parázssal kell etetni, és aki magához térve a hős védőszentjévé, patrónusává válik.

Az is elgondolkasztató, hogy a meseszereplő mindig pontosan tudja, honnan kell ezt a furcsa lényt előkaparni? Mintha ők maguk ásták volna el annakidején, nehezebb napokra. És ez valóban így is történhetett: hátha a mesehős születésekor helyezték a föld alá, placentaként. Tán odalent, a mélyben, a Földanya méhében növekszik táltos csikóvá, vagy a trágyadomb Poklában... De erről majd később.

⁷¹ James G. Frazer: *Az aranyág*. Századvég Kiadó, 1993. 43-44. o.

⁷² Strabón: *Geógraphika*. Gondolat, Budapest, 1977. 805. o.

Ló temetés az Íliászban

A trójai háborúnak egy nem túl ismert, ám számításaink szerint mégis kulcs jelenetében egy érthetetlen, és gusztustalan lótetem-szertartás csapja arcon a józan személőt, melynek végén az állat részeit elássák, mondhatni, földbe süllyesztik.

⁷³(Tündareusz) feláldozott egy lovat, feldarabolta, aztán felszólította a kérőket, hogy álljanak rá a véres húsdarabokra, és mondják utána az Odüsszeusz által megfogalmazott esküszöveget. A ló darabjait utána elásták azon a helyen, amelyet még ma is „Ló-sír”-nak neveznek.

Hát ez az a híres eskü, és szövetség, amely az egykori kérőket a Heléna-rabló Trója ellen elindította.

Ámde ez a ló-szertartás csak és kizárólag egy ősi rítus lehet. Annyira ősi, hogy még a homéroszi szövegből is valóságos lólábként lóg ki, mert nem illik bele... Hátha ezek a véres ló cafatok is placentafeleséget jelentenek, mely a kérőket testvérekké forrasztja, egy valamiféle újraszületés keretében. Tény és való, ha ez a ló placenta volna, úgy máris van értelme a jelenetnek, és alkalmas a hősök egyesítésére. Még a ló sír helyét is megőrizte az emlékezet, - miként a placentaét szokás -, jelezve rendkívüli szerepét.

A mesékben baj esetén kaparják elő ezt a föld alatti lovat. Alighanem, épp ez a ló fogja később, fa-lóként Tróját megdönteni, s épp azok vonulnak be gyomrában, akik egykor szövetkeztek, s rajta állottak, csak már nehéz rájuk ismerni...

Vogul csikó a föld alatt

Egy vogul ős-ének is ismeri a mélyből kiásott megmentőt: a csodaparipát:

⁷⁴Szétomlott ólhoz menj ki, kedvesem:
valaha itt egy kanca csikót ellik vala,
társai ezt letaposták a föld alá,
az omladék helyén áss le jó mélyen,
megleled a csikót egy rőfnyi mélyen!

Meséink beszélő(!) táltos csikója pontosan úgy viselkedik, mint egy jó testvér, vagy egy pártfogó, amilyennek a szumátrai batakok lefestették.

Eszerint a ló a betyár féltestvére, placenta, és így tehát nem csak, mint kiszolgálóját imádja, hanem mint valódi társát, védőszentjét:

⁷⁵Ejnye, azt a kutya betyár mindenit,
lovát félti, nem a saját életit!

Perseus csikaja

Ha ebben a csikó-placenta ügyletben igazunk volna, akkor a hagyomány - és ezen belül a miénk -, jóval rendszeresebb, és szervezesebb a képzeltnél, és remélnél. A mesék sem abszurd öltetek tárházai, miként hiszik, hanem egy széthullt filozófiai rendszer szétszóródott képletei, melyek, úgy tűnik, mégsem összerakhatatlanok!

⁷³ Robert Graves: *A görög mítoszok*. II. kötet, Európa, 1970. 424. o.

⁷⁴ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet*. Európa, 1980. 9. o.

⁷⁵ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 122. o.

Perseus, ez a nagy betyár, úgy szerezi Pegazus-paripáját, hogy megöli a titokbarlangi, mindenkit kövé dermesztő Gorgót. De ki a Gorgó? Senki sem tudja. Ám, talán ő maga az anyaméhet jelentő Pokol, s ez az oka, hogy a Gorgó barlangban fészkel. Anyaméh perszoniifikáció. Ezért tilos rápillantani! A Gorgó-fő levágásakor születik Perseus táltoslova, a híres Pegazus.

Hadd jegyezzem meg, hogy jóval e kézirat lezárását követően akadt ismét kezembe Arisztotelész *Herménautikája*, s benne egy utalás arra, miszerint a *hajó* kifejezést Arisztotelész idejében nem csak a megszokott jelentésben használták, hanem éppen úgy, ahogy azt kiszámítottam:

⁷⁶[...]Az irodalmi nyelvben inkább *paripa*, a köznyelvben pedig „*női külső nemi szerv*” volt a jelentése.

Tegyük mindehhez, hogy nem csupán az ösgörögöknél, hanem sokféle konzekvensen és titokzatos mód összefonódik ez a három távolinak tetsző fogalom. Mire gondolhattak a sumerok, vagy épp a szibériaiak, akik a hajót női nemi szerv jellegűnek tartották, vagy épp a paripát? Hogy jönnek össze ezek a távolinak tetsző ügyletek? Tán az bennük a közös, - és a régiek erre gondolhattak, mert az bizonyos, hogy gondoltak valamire - hogy az előbbiek mindegyike szállító eszköz, melyre ráülnek, beletelepednek, s himbálóznak rajta. Meglehet, hogy a válasz ennyire egyszerű, de azért legyünk mindig résen...

Na, de elég a kitérőkből, gyerünk tovább!

Szent gatyamadzag

Köldökzsinórból lett gatyamadzag:

⁷⁷[Vidrócki] sebezhetetlenségét varázserejű gatyamadzagának köszönheti.

Az előbbi sületlenséget is máshogy látjuk, ha eltöprengünk a gatyamadzagon: A derékon viselik, a köldöknél összecsomózva. Hát ha ez valójában egy köldökzsinór analóg viselet, hisz a régiek esze ilyesféleképp járt. Hohó! Rózsa Sándor is épp ennek köszönheti sebezhetetlenségét.

⁷⁸Rózsa nyakában egy paptól, kilenc Sándortól való köldökzsinór zacskó. A betyárvezérről lepattan a golyó.

Tehát van, a köldökzsinór, mást pedig az erre igencsak emlékeztető gatyamadzag tesz sebezhetetlenné. Ha itt most sikerült a gatyamadzag becsületét visszaszolgáltatni, azzal, hogy omphalesszának találtuk, úgy egy képtelenséggel szegényebbek lettünk...

Még valami: Dr. Berze Nagy János egy ízben a molnár övcsatján bukkant a világközépre:

⁷⁹[e világközép] Szarvason a szarvasi molnár nadrágszíjának a csatján, van, mikor éppen a szárazmalmának a közepén áll.

Lám, a hagyomány bármely pontját megkaparjuk, mindenütt megcsillan valami ősi fény, miként ennél az épületes gatyamadzag-köldökzsinór szemlénél, melyet most folytatni fogunk.

⁷⁶ Aristotelész: *Organon*. Akadémia könyvkiadó, Budapest, 1979. 75. o.

⁷⁷ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 137. o.

⁷⁸ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. ?. o.

⁷⁹ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 37. o.

Hol hordja Vidróczki az eszét?

⁸⁰A gatyamadzagjába vót neki minden tudománya. Ezt a szeretőjének elmondhatta, hogy mér nem foghatnak ki rajta. A szeretője kihúzta a gatyamadzagját, s elvágta.

A tudománya volt benne, és ez is azt jelzi, hogy egy köldökzsinór értelmű csodamadzag lehetett ez. Ugyanis a mágikus mindentudás, mint láttuk, és még majd látjuk is, a magzatkor téridejét jellemzi.

A gatyamadzagot egy másik alkalommal is a szülés körüli praktikák közt találjuk, mert ezt az ösgondolatot kódolták bele.

⁸¹A mestergerenda szinte bútordarabnak számít. Ez alatt rázza meg a férj a vajúdo feleségét, s ez alatt kell átvetni bal kézzel a gatyamadzagot, ha meg akarják fogni a boszorkányt. A gyermeket alatta fürdetni nem szabad.

Köldöklakoma

Az obi-ugorok is önálló élőlénynek látták a méhlepényt, és a köldök köré is a szokásos fura szertartásokat kerekítették:

⁸²[...] A tremjugániak a méhlepényt „a gyermeket tápláló nő” névvel illetik, különösen tisztelik, már a szülés előtt ingecskét, fejkendőt, övet kap, ami mind a „köldökkosár tartozéka”, s mielőtt ezt a környékről elviszik, van tiszteletére egy „köldöklakoma”. A felkínált ételeket a nők eszik meg, a férfiak hozzá se nyúlhatnak.

Az eleusziszi (anyaság) misztérium titkosított legszentebb jelentében *kis- és nagykosarakat* rakosgatnak egymásba. Orosz baba? Hátha az obi-ugorok sejtelmes köldökkosara az eleusziszi kosarak rokona! Nem volna meglepő, ha ezt is ugyanabban a szellemi „kosárüzemben” gyártották volna. Csak a tremjugáni szertartás sokkal ősbibb, mert érintetlenül hagyományozódott, akár a népdalok. A csodás görög hagyományból korunk csak a festéket, az átmázolást látja.

Még annyit, hogy a magyar „kikosarazás” kifejezés is jöhet e vidékről, és az ősidőkből, hisz a modern folklorista magyarázat csupán a szokásos ál-felelettel szolgál. Úgy tesz, mintha válaszolna, pedig csak szaporítja a kérdőjeleket...

A lidércsapda

Lidérc ellen gatyamadzaggal védekezhethünk.

⁸³Megáll akkor is [a lidérc], ha - míg felfelé repül -, gatyamadzagon sajátágosan vetett csomóval, úgynevezett eleven csomóval magához kényszeríti valaki. Különösen „tudálékos pásztoemberek” tudják ezt megcselekedni.

⁸⁰ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 138.

⁸¹ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990.

⁸² Vértés Edit: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága*. Tankönyvkiadó, 1990. 119. o.

⁸³ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 224. o.

Eleven csomó? Gondoljanak csak bele, ez életcsomónak hangzik. A mágikus erejűnek tartott köldökzsinórt szokták így elkötni, s az valóban életcsomó. De lássuk csak tovább, hisz jól jöhet egy ilyen ismeret, mai lidércnyomásos korunkban is:

⁸⁴Elébük száll ekkor a lidérc, s elnyeri méltó büntetését: gatyamadzaggal megkötik, s olyan nyírfacsaptatóval, melyet egy nyeséssel vágtak, annyira elverik, amennyire csak bírják.

Itt minden szó mögött csapóajtó található. Minden mást jelent, minden kultikus értelmű itt. A nyírfához szövevényes hiedelmek kapcsolódnak, hogy egy nyeséssel kell levágni, ez is jelzi, hogy itt az őskör szellemiségének háttérpára működik. A bibliában is lépten-nyomon efféle behomályosult rítusokba botlunk. Ezek a mágikus eljárások körmönfont spekulációk végeredményei, s okkal-joggal keltik a teljes fejtelenség látszatát.

Búvészkedések a köldökzsinórral:

A gatyamadzag tehát varázsszer, ámde a köldökzsinór is az.

⁸⁵...akárcsak a burok (és placenta) a köldökzsinór is *varázsszer*...

[...] A bábának fontos teendője, hogy amint kibujt a kisbuba, elvágja és lekösse a köldökzsinórt.

[...] A köldökzsinórt elássák, azt tartva szem előtt, milyen neműnek szeretnék a következő gyermeket: ha fiút akarnak, körte-, ha lányt, almafa alá.

[...] Vízváron zsírral megkenve összecsomózzák, ruha közé, zsebkendő sarkába, vagy papírba csomagolva göngyölik.

A gatyamadzagba tehát alighanem a köldökzsinór szellemisége költözött át, s éli immár független, sőt, bizarr és nevetséges életét.

El kell ismernünk, a köldök, placenta valóban varázsszerek, hisz tény és való, halhatatlanná tették a betyárt: máig élnek a legendáinkban.

Ámde egy fontos felszerelési tárgy, a betyár *mágikus ujja* még hátra van...

⁸⁴ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 224. o.

⁸⁵ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 88. o.

Nevetlen ujj neve

⁸⁶Sok betyárról mesélik, hogy az *anyja hasából kivágott magzat kisujjával* világított éjszakai rablásainál.

Melyik a nevetlen ujj?

A Nagy Anya misztériumát az idők során ától cettig titkosították, mondhatni, nevetlenné tették. Miért? A nemzés valójában maga a teremtés, isten tettének utánzata, s tán idővel kínossá vált hogy a nemzés képsora volt a Nagy Példa.

A hagyomány gyakran emleget egy bizonyos nevetlen ujjat, jó volna érteni, hogy mi is ez? Hisz számos átfogalmazása ismeretes, hogy a felismerhetetlenségig torzult alakjairól ne is beszéljünk. Mi lehetett ez? Csak hatásaiból következtethetünk vissza, hogy mi fán termett, és mire is szolgálhatott.

Szendrey írja:

⁸⁷Nevetlen ujj, nevendék ujj - gyűrűsujj.

Vannak, akik hüvelykujjnak, vagy középső ujjnak vélik. A szakértők megoldásai ilyen ügyekben lesújtóan semmitmondóak. Pedig ez egy mágikus, olykor világító szerszám, melytől lehullnak a lakatok. A Kalevala kutatók nagylábujjnak mondják ezt a nevetlen ujjat, nyilván, mert az ő nagylábujjuk világít, és annak fényénél olvassák a Kalevalájukat... Hát így jottányival se jutunk közelebb a megértéshez. Máshonnan kell megfognunk a kérdést.

Az anyaméh fáklyája

Lássuk csak ezt a világító ujjat:

⁸⁸Sok betyárról mesélik, hogy az anyja hasából kivágott magzat kisujjával világított éjszakai rablásainál, s ez a nevetlen ujj nemcsak fényt adott, hanem talizmánként védte, illetve láthatatlanná is tette őt. A záruk nyitásában, lakatok, béklyók feltörésében azért voltak a betyárok utolérhetetlenek, mert tenyerükbe zárfü (élőfű, vérű, vasű, lakatű) volt beleforrasztva.

Egy-egy ilyen töredék komplex ideológiai kromoszóma-minta, és igen alkalmas messzemenő következtetések levonására. Egy ausztrál legenda barlangjában a Paradicsomra bukkantunk, ahol világít valami. A barlang egykor makrokozmoszi értelme: Paradicsomkert, ám mikrokozmoszi értelme: anyaméh. Hátha ott is egy mágikus ujj világított:

⁸⁹Az *Iruntarinia* [egy szellem] behurcolja a barlang belsejébe a [jelöltet] azt mondják nagyon mély, s az Iruntariniák ott élnek, állandó *fényességben*, üde források mellett, (ez valójában maga az arunták paradicsoma).

⁸⁶ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 41. o.

⁸⁷ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 279. o.

⁸⁸ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 41. o.

⁸⁹ Mircea Eliade: *A sámánizmus*. Osiris Kiadó, 2001. 57. o.

Thészeusz, a labirintusban egy fénygombolyagot követ. Márpedig, ne feledjük, Knosszoszban vagyunk, a nagy misztérium kultusz tán legfőbb kegyhelyén, no és csillagmesék mélyén...

Egy zsidó legendában Jónásnak a Cet gyomrában egy könyv világít. Ezt a Cetet sokan okkaljoggal látják anyaméh-állatnak. A mítosz antropológiával kutyult, egyeztetett csillagászat.

Fénykulcs?

A magzat-Väjnämöjnen nevetlen ujj a Kalevalában olyannyira mágikus erejű, hogy csak ez képes kinyitni a nyíltan anya-kapuját:

⁹⁰De nehéz volt ott a sorsa
Unta már az életét is:
Betöri a vár kapuját
Betöri nevetlen ujjal
A csont-reteszt félretolja,
Bal lába ujjával nyitja,
Kinn a küszöbön a körme,
Térde kinn a tornácajtón.

Tehát, miként a betyároknál, a *magzat* nevetlen ujjá itt is zár-nyitogató.

A tolvajkulcs nevetlen ujj

Szembetűnő, mégsem szokás észrevenni, hogy a nevetlen ujjra következetesen a *magzat* kérdéskörnél bukkanunk, és rendre zárnyitás közben. A nevetlen ujj tehát egy kulcsszerűség. Ámde a régi, analógiájukban a kulcsot fallosznak is tekintették, és ez az összevetés is megállja a helyét:

A latinok zárnyitó kulcsa:

⁹¹„Ajtódról a reteszt levehetném-é ma, szabaddá
téve a két szárnyát, s két meredek fala közt
léphetnék-e előre az udvar harmatos alján
kulcsomat illesztvén legközepébe tövig?”

Tehát itt a zár és ajtó a női térfél, melyhez a férfi szolgál egy kulcsszerszámmal. Az egész földkerekség ismeri és használja ezt a képet, nem is időzünk vele tovább. A magzat Väjnämöjnen nevetlen ujjával a női kapu zárját nyitja, mert ez valami mód a férfi nemzőszervvel analóg titokszerv, és titokszerszám.

Nemző ujj?

A nevetlen ujj nem egészen fallosz, de annak egy átfogalmazása. Köze van a szaporodáshoz, hisz az ujjból néha egész hadsereg támasztható, tehát valamiféle férfiúi termékenységi vessző:

⁹²Untamo, a heves ember
nosza, lobban nagy haragra
ujjából hadat ereget.

⁹⁰ *Kalevala*. Kriterion, 1972. Ford. Nagy Kálmán. 14. o.

⁹¹ *Erősz a folklórban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. Szerk. Hoppál Mihály és Szepes Erika. 9.

⁹² *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 214. o.

Ennek a fallikus ujjnak a női párja egyes meséinkben megtalálható, és ott a női oldalról mutatkozik meg minden, igen szemléletesen: a boszorkány a barlangjában felállított vetélőről ont egy hasonló félelmes hadsereget. Ez a barlang az előbbi nevetlen ujj ellentéte, vagyis poláris párja.

A névtelen ujj megvágása

⁹³Névtelen ujját megvágta
kedvére kard szellemének.

A Kard speciális vért követel áldozatul, mely a nevetlen ujjban termelődik.

Mivel a névtelenség önmagában is a tilalom alatt álló misztériumkultusz dimenziója felé mutat, ismét csak a „tizenegyedik” ujj jut eszünkbe az előbbieket hallatán.

Ujjszerződés a lappoknál

Egy lett őseposz a Nap fiának és egy óriáslánynak a házasságát meséli el. Az ifjú párt az atya bálnabőrre rakja, ámde a bálna, mint mindenütt, a nagy hal, - ld. Jónás és a cet - kozmikus anyaméhet jelenti. Mitikusan átgondolt részletek ezek.

⁹⁴Vén vak, világtalan atyjuk
bálna úr bőrére teszi
őket ím oda helyezi,
kisujjukat felkarcolja
vérük veszi, elkeveri,
kézben kéz, kebelen kebel,
csók-csomóik csomóztatja...

Emlékeznek? Nemrég ugyancsak láttunk egy ló cafatokon megtartott esküt, szövetséget, mint a trójai háború egyik előzményét. Akkor ott azt a lovat placenta-értelműnek láttuk, s mit ad Isten? Most ugyancsak egy esküvőt látunk egy még nyilvánvalóbb anyaméh lényen: egy bálnán. A két jelenet madzagjait ugyanaz az eszme rángatja...

A kisujjak felkarcolása, s az onnan buggyanó vérek keveredése a szent nászt idézi, mely magyarul így hangzik:

„Vérem véreddel egy patakot mosson”

Ezt toldjuk meg azzal:

⁹⁵Az észtek a névtelen ujjnak mágikus erőt tulajdonítottak, s áldozáskor vért vettek belőle.

Tán a mindmáig élő fallosz megvágási és körbemetelési szertartások is ennek az őskori hiedelemkörnek leágazásai.

Az elpusztult emberiség újrateremtését meséli el egy indián legenda:

⁹³ *Kalevipoeg. Észti hősének.* Európa, 1985. Ford. Rab Zsuzsa. 254. o.

⁹⁴ *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák. I-II.* Móra, I. 1984. Szerk. Domokos Péter. 241. o.

⁹⁵ *Kalevipoeg. Észti hősének.* Európa, 1985. Ford. Rab Zsuzsa. 511. o.

⁹⁶maga Szivakoatl, a növények anyja
örli meg a csontokat öntvén poruk drága tálba;
Kecalkoatl megfürdik az istennő fürdőjében
azután hím vesszejét megvérzi a tál fölött

Lám, ez a nevetlen ujj ezúttal megneveztetett.

Mózes nevetlen ujjja?

Mint ismeretes, a menekülés Egyiptomból, vagyis az Exodus, csak többszöri nekifutásra sikerült, akár Vájnamőjnen megszületése. A Kijövetelt a Tóra is, figyeljék csak meg, a születés képsorával meséli el. Mózes egy mágikus vesszőt kap a Csipkebokor istenétől, míg Vájnamőjnent a nevetlen ujj navigálja ki anyja méhéből.

Ha a csipkebokor világított, mért ne világítana a varázsvessző is, mint a betyárlegendák nevetlen ujjai?

Tehát, Mózes az anyaság csipkebokráról kapja a zárnyitó nevetlen ujj-varázsvesszejét, hogy az Exodust véghez vihesse. Hátha ez lehet a vitatott jelenetsor ősertelme, melyre később visszatérünk.

A sokoldalú névtelen ujj

Lássuk hát, mi mindenre is jó a nevetlen ujj:

⁹⁷[Szűz Mária] nevetlen ujjával három cseppet béereszte
az ő áldott szent fiának szájába,
s az ő áldott szent fia megvigasztalódék.

Az apokrif szövegben az ujj szerepe ugyanaz, mint a ráolvasásban:

⁹⁸A beteg nevetlen (negyedik) ujjával keresztet vet magára, majd a fájós szemre, s ezt mondja:

[...] Nevetlen ujjával körülkeríti a beteg szemét, majd elmond egy miatyánkot.

⁹⁹A „pokolvart” (kelést) a gyógyító „nevetlen” (negyedik) ujjával háromszor megkerítette, majd mondta...

Lám, ezek az ujjak aktívak, életnedvet eresztenek, betegséget, átkot távolítanak el:

¹⁰⁰Nevetlen ujjad hegyéről
kórtól mentes ragyogó vizet,
Betegségtől mentes vizecskét
nevetlen ujjad hegyéről
csöpögtess!

⁹⁶ *Sasok és kondorkeselyűk.* (Navatl és kecsua költészet). Magvető Kiadó. Budapest, 1977. 170. o.

⁹⁷ *Szem meglátott, szív megvert.* Magyar ráolvasások. Helikon kiadó, 1986. 55. o.

⁹⁸ *Szem meglátott, szív megvert.* Magyar ráolvasások. Helikon kiadó, 1986. 27-28. o.

⁹⁹ *Szem meglátott, szív megvert.* Magyar ráolvasások. Helikon kiadó, 1986. 148. o.

¹⁰⁰ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 124.

Na, ez már igencsak emlékeztet a nemrég látott magyar ráolvasáshoz, ahol a nevetlen ujj segítségével üzik el a bajt.

Illetlenség ujjal mutogatni - mondják. Mért? Azt megszokhattuk, hogy a tabusítás mögött rituális megfontolás rejlik általában: nyilván a mutogató mágikus következménnyel járt, akár a szemmel verés...

Az ujjból szoptott tudás

A névtelen ujj sokoldalúan felhasználható, a germán hagyomány is ezt igazolja:

¹⁰¹Ekkor már Finn nem csak bátor és erős volt, hanem nagyon bölcs is. Valahányszor meg akarta tudni, mi történik, a távolban, és hogy mit hoz a jövő, hüvelykujját a szájába dugta, beleharapott, és az ujjából szopta ki a tudást.

Az édeni-magzati, és csecsemőlétkben az ujjszopás egy „táplálkozási forma”. Az előbbieket is igazolják, hogy nyilván a mágikus csecsemőlétk ihlette ezt a bizarr példát, mely egyúttal elismeri, is igazolja, hogy ők is azon a filozófián álltak, amiről már beszéltünk: az aranykori csecsemő a tökéletes tudás birtokosa.

Ez a filozófia nálunk is megvolt: „nem az ujjamból szoptam”.

A magyar táltos egyik ismérve a fölös csont, ez néha a hatodik ujj lehet. - Ady Endre, a nagy táltos is ennek köszönhetett mindent, „abból szopta” a mindentudását.

Az ujjszopó csecsemő

A régiek azt hitték, a csecsemő azért ujjszopó, mert már a méhben is a hüvelykujjából táplálkozik, és ezt a szokását születését követően is folytatja egy darabig. Tehát ez egy mágikus táplálkozásnak tűnhetett.

Az ősi ember nem tudhatta, miféle táplálkozás történik a méhen belül, vagyis, hogy a köldökzsinór a tápcsatorna. A köldökzsinórt egy varázslatos és szent pányvaféleségnek hihette a jelek szerint.

Az ujjszopást mágikus táplálkozásnak gondolhatták tehát.

Egyiptom és a görögség is megörökít egy ilyen, titokzatos, Mona Lisa mosolyú ujjszopó istenséget, arcán a mindentudás derűjével, és immár ezt a jelenetet sem kell félreértenünk...

¹⁰¹ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 178. o.

A varázskendő

A régi szövegek a képnelybe kódolták az üzenetet. Ámde ezt a szövegréteget hosszú évezredek óta zavaró ornamentikának tekinti az olvasó, és átnéz rajta, átugorja.

Láttuk, hogy mi folyik a névtelenujj értelmezés-ügyben, jóllehet, kizárólag a mágikus üzenetei értelme miatt van helye az összövegekben. Ugyanígy, a betyárdalok, népdalok ruhadarabjai is kizárólag rituális kellékek.

A fejfedő viselésénél - kendő és sapka - mindmáig sokkalta inkább a rituális szabályok, mint az időjárási szempontok a meghatározók. Az őskori ruha még szellemek lakhelye, egészen a gatyamadzagig.

Mi is a helyzet a régi *kendő* terén. A *kendőzés*, eleve *leplezést* a titkok rejtegetését jelenti.

A távjelző kendő

Rózsa Sándor és a „tele-kendő”

¹⁰²Rózsa Sándor az erdőben
Bujdosik a sűrűségben[...]
Hortobágyi híres kocsmá
Tíz miliccel körülállva [...]
Be is jöttek az ablakon
Piros vér foly az asztalon.
*Szeretője zsebkendője
piros vérral van már tele.*

Nem biztos, hogy értjük, hol is található ez a balladai véres kendő. Látszólag a korcsmában, de valószínűbb, hogy a távolban lévő szeretőnél. Meséink mítoszaink ugyanis gyakran szerepeltetnek egy *kendőt*, amely, vérbe borulással jelzi a távoli hős bajba kerülését, vagy halálát. Ezúttal is ilyesmire gyanakszunk.

Rózsa királyfi távjelző kendője

Nem csak Rózsa Sándornál, hanem egy másik Rózsánál, Rózsa királyfi meséjében is felbukkan egy távjelző kendő. Amúgy, az ilyen névazonosságoknál egyébként sem árt nyitva tartani a szemünket, mert ezek mögött gyakorta azonos legendák lapulnak... Lássuk a jelenetünket:

¹⁰³- Hej, - mondá Rózsa királyfi [a királykisasszonynak] - nézz amoda, arra a magas hegyre, látod-e?
- Látom. -
- Hegy tetején egy *magas* fa, fa tetején egy véres kendő, látod-e? -
- Látom
- Nohát, az a véres kendő azt jelenti, hogy az én testvéreim nagy bajban vannak.

¹⁰² *Háromszéki népballadák.* Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 226. o.

¹⁰³ Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág.* Videopont Kft. Budapest, 1995. 48.

Lám Rózsa Sándor és Rózsa királyfi pályája is összevethető, hisz, a név általában indikátor. Hátha ez a távjelző kendő, épp a Rózsa meséből röppentetett át a betyárballadába. Ősi legendák nagy előszeretettel költöznek rá azonos nevű hősökre. Így történhetett, hogy pld Mátyás király meséi, egyebek mellett még a jégtörő Mátyás naptári legendáit is magukra öltötték...

Fésű-kendő

A Kalevalában kendő helyett vérző fésű jelzi a vészt. Ámde a fésű is a fejhez, hajhoz, kendőhöz kapcsolódik:

¹⁰⁴Vész bizony léha Lemminkäinen
Romlás ér szegény fiadat
Majd ha fésűm vérrel csapzik
Ha kefém pirosat habzik.

A jeladó kendő

A kendő nem csupán öltözik, információtovábbításra is alkalmas, mert ebből a hűségére is következtetni lehet:

¹⁰⁵Nincsen széjje a fekete kendőmnek,
nincs igaz szüve a szeretőmnek,
veszek olyan sejem kendőt, kinek széjje lesz,
tartok más szeretőt, kinek szíve igaz lesz.

Figyelik? Ezek az eddig összefüggéstelennek mutatózó egymásra következő képek logikai építményt alkotnak.

Jézus vére a kendőn

Az apokrif szövegben Szűz Mária ugyancsak „távolba látó” kendővel értesül Jézus haláláról. Ez pedig a biblia-független szövegek sajátja, mivel a könyvek könyvében ilyesmire legkevésbé sem találni utalást.

¹⁰⁶Aranyágason aranyszög
aranszögön aranykendő
Krisztus Jézusnak három csöpp vére. (242. is)

Az *arany ágason aranyszög* azt sugallja, hogy a kendő valahol a magasban, tán a világ tetején lobog. Nemrég láttuk, hogy Rózsa királyfinak is fatetőről jelzett az a baljós vérző kendő. Még az *aranszöget* is érdemes komolyan vennünk, mert ez a Sarkcsillag egyik északi neve: Szögcsillag.

¹⁰⁴ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 78. o.

¹⁰⁵ *Tegnap Gyimesben jártam*. Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989. 381. o.

¹⁰⁶ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőttő lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 248. o.

A kendő és a nő mágia

A tér-idő látás és a női mágia

Furcsamód, a távolba látó kendő is a női mágiához vezet vissza bennünket. A jövőbe, ill. távolbalátás jósnői kompetencia, amely rendre egy szent barlanghoz, vagyis megint csak az anyaméh helyszínhez kapcsolódik. Ott ül a jósnő, sűrű fátylak, leplek alatt, és súgja a titkokat.

A kendő mintha valójában maga a nőiség lenne, és igen sok az anyaméhhez köze, a születéshez, újjászületéshez. Csaknem annak eszköze. Lássuk betyárballadánk kendőit, melyekben ott munkálkodik az őskor motorja.

Újjászületés kendőből?

Nem gondolná az ember, ám az alábbi jelenetsorban egy betyár feltámasztásának vagyunk szemtanúi:

¹⁰⁷Nálunk a halottnak hármat harangoznak
De Barna Péternek egyet sem kondítanak.[...]
Az én sírom mellett *rózs*a fog teremni,
Leányok asszonyok odajárnak szedni
szedjed rózsám, szedjed, keszkenődbe szedjed
Város bosszújára, lányok siralmára.

Látszólag a sírból nő a rózs, ámde szerintünk inkább a halott betyár teteméből fakad. Tehát lelke átköltözik ebbe a virágba. Ennek az emberrózsának a szirmait gyűjti keszkenőjébe a leány, de nem nosztalgiából, hanem, „Város bosszújára”. Maga a szirmogyűjtés legfeljebb a temetőőrt bosszanthatja fel, épp ezért, ez itt valami más: A lány merészebbet gondolhatott: tudja, hogy a kendő voltaképp az ő anyaméhe, a szirm a betyár lélek-magja. A kendőjébe gyűjtés pedig ennek megfelelően a bosszúra éhes betyár felélesztési praktikája. Lombikbébi program...

A kendő tehát a nőiség szervét, eszméjét jelenti.

Fodráslány ballada?

A keszkenőbe gyűjtött virág dalainknak konokul visszatérő motívuma, s eddig nem gondoltuk ezt egy pikáns jelenetnek. Máskor levágott haj kerül ugyanebbe a kendőbe:

(Budai Ilona énekli a rádióban):

Vágják vágják göndör haját
Lányok *kötőjébe* rakják
Könnyel mossák,
Mosd ki babám könnyel gúnyám...
[...] Lefelé folyik a Tisza, nem folyik az...

Hát ez sem fodráslány ballada, hanem a haj köténybe „ültetésétől” ugyanazt remélték, mint a temetői rózsaszirmtól. A *haj*hoz fűződő hiedelmeknek külön fejezetet szánunk, ám már itt jelezzük, hogy, miként a rózsaszirmot, ezt is lényegében genetikai örökítő anyagnak tekintették.

No, de lépünk ki, mert messzire megyünk...

¹⁰⁷ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 69. o.

Kicsi ruha

Egy székely népdalban felbukkan egy bizonyos *kicsi ruha*, amit a kommentátor kendőnek nevez. A vers láttán, csak ámulunk, és bámulunk, hogy vajon ezzel mit akartak? Mi lehet ez, a rébuszokkal zsúfolt szöveg, és főleg, ez a kicsi ruha, valójában?

¹⁰⁸Elment az a kicsi madár
Aki engem szüből sajnál
¹⁰⁹Elvitte a kicsi ruhám
Reám hatta világ búját.
Gyere vissza kicsi madár
Hozd vissza a kicsi ruhám
Vedd le rólam a világ búját.

Ámde akkoriban még nem dívott a tanga bugyi, és a régiek kendőbe takarták nem publikus testrészeit. Eszerint ez az ideológiailag izgalmas, szövevényes dal egyebek mellett a nőiség-kendő, és a férfiség-madár huzavonáját énekei meg. Amúgy, az olasz, a férfiszervet „madár-nak” is becézi, s ez a kicsi ruha, vagyis kendő tán az előbbi madár „fészke”.

Eszerint a kendő régen intim ruhadarabot is jelentett, és ezért vált mágikus ügyletek eszközévé.

A testkendő-kendőzetlenség

A kendő valóban kicsi ruhának mondható, hisz, ha belegondolunk, mágikus testrészeit burkolták bele: A fej is az, és beszélhetünk még mell-, és öl-kendőről is:

¹¹⁰A vénasszony felelt neki: „Szentség, úgy légyen!” - és hozott
ágyékkendőt a fürdőhöz, és olajat, csodálatost.

A *kendőzetlenség* eleve meztelenséget sugall, a kendő tehát elsősorban a szemérem eltakarását szolgálta. Vénusz-Aphrodité mágikus öve is kendő volt, tán épp ágyékkendő, amely épp a misztikus anyaöllel, ezzel a varázssbarlanggal való érintkezéstől kapja mágikus töltetét.

Kádár Kata kicsi ruhája

Még a távjelző kendők *vérbe borulásai* is nőiség gondjait idézik. Sejtelmünket egy később kezünkbe akadt Kádár Kata variáns igazolja, mely itt most betoldásra kerül. Kata itt ugyanis kendő helyett kicsi ruhát, tán intim öltözet-szimbólumot fog adni Miklósnak, amely aztán nemsokára sajnálatos mód vérbe is borul:

¹¹¹- Gyer bé, gyer bé, Mikós Úrfi,
Adjak neked egy kis ruhát
Adjak neked egy kis ruhát
Egy kis ruhát s egy pár gyűrűt.

¹⁰⁸ *Tegnap Gyimesben jártam.* Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989. 93. o.

¹⁰⁹ kicsi ruha: zsebkendő

¹¹⁰ *Mesefolyamok óceánja. (Válogatás a szanszkrit elbeszélésirodalomból.)* I. Válogatta: Vekerdi József. Európa, 1982. 380.

¹¹¹ *Csángó-magyar népballadák.* Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 191. o.

Mikor ruha vérváltozik,
Akkor tudjad, hogy elvesztem,
Akkor tudjad, hogy elvesztem,
Feneketlen tóba vettem.

Figyelik? Már most tudja, hogy hol lesz a halála. Na, erre még visszakanyarodunk.

Hímzés a jegykendőn - szerelemmágia

A legkevésbé sem véletlen, hogy a kendőt *leány* adja szerelmesének, és ez nem fordítva, jóllehet, rég kihullt az emlékezetből, hogy miért: a kendő maga a nőiség.

„Selyem *hímzett* kendőm
Sej haj annak adom, akit én szeretek.”

Figyeljék csak, mennyi üzenet pompázik egy ilyen kis versrészlet mikrokozmoszában:

A nőiség-kendőn a hímzés magát a hímport jelenti, s most érthetjük csak meg, hogy a kendő hímzése szerelemmágia. A ma emberével azt képzeltek, hogy a régiek prudériából beszéltek virág-, vagy épp madárnyelven, s lám, ez sem ködösítés volt csupán, hanem átgondolt ideológia.

A zsebkendőbe varrt név

„Zsebkendőm négy sarka
Simára van *vasalva*
Mint a négy sarkába
Babám neve van varrva”

Nem feledékenységéből, hanem rituális okokból írja a zsebkendőbe a leány babája nevét. Ha van ennek a rítusnak profán értelme, akkor az olyasmi lehet, hogy a placentájába *hímzi* a szerelme genetikai kódját. Maga a varrás, *öltés* is az öleléssel - sőt, az öléssel is - összecseng, s nem biztos, hogy véletlenül. A varrás pedig a varral, varrattal, tehát az öltögetést szerves, „biológiai” műveletnek látták. A nyelvészek az ilyesmitől persze tüszögnek, - egészségükre válják.

A név a személyiség hieroglifája, kódja, gondoljunk a név-mágiára. Tehát a név kendőbe hímzése, az kuruzslás. Lám, ezek a tudomány által legfeljebb pár száz évesnek vélt szokások is az ősidők utasai.

A régiek mindent ésszerűen gondoltak át, konkrét analógiákkal. Ha jól hisszük, hogy a kendő nőiség lepel, akkor annak valóban kicsüngenek a „csücskei”. A közösülést a köznyelv „vasalásnak” is mondja, s ilyenkor tán épp a „ráncos kendőt” vasalják simára. És immár azt is végre megértettük, miért foglalkoznak annyit a dalok a kendő csücskével.

Kendőszólásaink megerősítik az előbbieket:

¹¹²Kendőlakás = többbe kerül a kendőlakás, mint a lakodalom.

A kendőlakás eljegyzést jelent.

¹¹² O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat kiadó, Budapest 1982. 347.

Nőiség-státust jelző kendők:

¹¹³Ugyan hosszan kihagyta kendőjét -(begyes nő)

Inkább ez felkínálkozót, kacért jelenthetett. Hát ez a mondás sem tántorít el attól, amire kendő ügyben gondoltunk...

Tehát mégsem a pusztá véletlen hozta össze a nőiséget és a kendőt, hanem egy analogikus megfontolás:

Ezek a szép szász leányok
Kihajtott kendővel járnak.
Ki van hajtvá a kendője
Elhagyta a szeretője...

A kihajtott kendő elég beszédes jele annak, hogy a leány nyitott egy új szerető befogadásra.

És immár, ugye ez a dal is megfoghatóbbá válik:

Elvesztettem a kendőmet
Megver anyám érte.

Feltámasztás kendővel

Az alábbi dal is egy újjászületési, ill. felélesztési rítus, melynek részletei attól tanulságosak, hogy nyakon csípjuk a „módszerüket”. Összöveg ez is, a legmélyebb időrétegből:

¹¹⁴Édesanyám is volt nekem, de már nincs
Mert elvitte az aradi nagy árvíz,
Kilenc hete már, mióta halászom,
Könnyeimtől még a vizet se látom.
Kifogtam az édesanyám kendőjét
Négy sarkába ráírtam a nevét,
Közepibe búbánatot rakattam,
Jaj, istenem, jaj, de árván maradtam.

Az anyját éleszti fel a gyermeke, kendőjéből, épp nemrég vizsgált sarokba hímzés rituáléjával. Itt már mutatkozik némi logikai zavar, keveredés, de az összetevők és tendenciák azonosak. És egyébként is a halott életre keltése izgatta leginkább a régieket. Ami a legfontosabb, tán elérjük, hogy ne tűnjenek teljes agyrémnek az effajta szövegek! Sőt, akadnak egyéb döntő érvek is az útirányunk helyességét illetően:

Szülőkendők

Mielőtt azt hinnék, hogy pusztán mi erőltetjük itt ezt a nőiség-kendő felfogást, mutathatunk mi Önöknek nyíltan szülő kendőt is:

¹¹⁵„De megtetszett a lidérckirály lányának... Azzal megrázta zsebkendőjét, s annyi ördögfióka jött elő, mint a réten a fűszál.”

Az sem véletlen, hogy ezúttal is lány alkalmazza e ceremóniát, lévén mindez női mágia.

¹¹³ Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Akadémiai Kiadó, 1990. 412. o.

¹¹⁴ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 494. o.

¹¹⁵ Berze Nagy János: *A bűbajos lakat* Móra kiadó 95. o.

Kendős gyertyalángcsapkodás

Lükő Gábor egy lakodalmi szertartásban említi a férfi-gyertyalángoltó kendőt.

¹¹⁶A *gyertyagyújtás* és *gyertyaoltás* szimbóluma a régi magyar lakodalmi szertartásnak is szerves része volt. [...] A násznagy az ünnepi vacsora után három szál égő gyertyát fog a fél kezébe, az ujjai közé, hogy azok háromfelé állnak, magasra tartja őket, és felszólítja a násznépet, nézzék meg, nem hibás-e a menyasszony. A menyasszony mindenáron *el akarja oltani a gyertyákat*: fújja, kendővel csapkodja őket, de a nyoszolyolányok és vőfélyek mindig újra meggyújtják, ha egyet sikerül eloltania. Mindaddig folytatják ezt a játékot, míg valamennyi gyertyát egyszerre el nem oltja.

Ez a kitűnő kedvtelés felveti azt a kérdést, amivel itt most nem foglalkozhatunk, hogy miért nem egyetlen gyertya tüzét oltogatja a menyasszony? Egyes elemzők magában a menyasszony tánc háttérében, melynek tény és való, megkérlik az árát, egykori orgiasztikus vonásokat vélnek felismerni... De itt most más a fontos:

Az előbbi jelenetben teljesen világos az égő gyertya szerepe, jelentése, ám, hogy ennek épp a kendő a „párja”, az sem a véletlen játéka, hanem a rituálé tudatos része lehetett ez is. És erre csak akkor ébredhetünk, ha azt az elhalványodott, ám hallatlanul fontos jelentéstartalmát is pontosan értjük a *kendőnek*, amit fejezetünkben kerülgetünk.

Cirkusz, bikaviadal:

A modern ember nem is sejtí, hogy a cirkuszművészetbe az őskor kövült, s ez egy minden porcikájában csillagászati-antropológiai szertartásjáték. Minket ebből most a kendő ügyletek izgatnak:

A *bűvész* egy mágikus vessző segítségével bűvöli elő az élőlényeket, - nyulat, galambot - *kendőjéből*, vagyis onnan, ahonnan kell! A kendő a lepel tehát a mágikus születések őshelye.

A *bikaviadal* a bika-világkorszak öröksége, mely úgy él máig közöttünk, mint a Jégkorszakból ránk maradt zuzmó, moha, vagy a gomba. Ámde az öklelő bika *vörös posztót* kerget, a nőiség kendőjét. A matador a pikájával a bikát döfögeti, így szórakoztatják egymást... A női és férfi elv végzetes csatája ez, kozmológiai és antropológiai álruhába bújtatva. A párzás a régiek szemében a nemzőszervek halálos párviadala, melyben a (férfi) bika otthagyja a fogát. A kis hegyes női pika a gyilkosa. Furcsa, hogy a női oldalt a matador képviseli, de nő is lehet matador, el is nevezhetnénk „matadórának”.

Kendővarázslat:

Egy bukovinai székely mese egy kislány és egy kisfiú menekülését meséli el alvilági fogságukból. Ott alaposan kiokosodtak, egyebek közt a *kendővarázslat* mágiáit is megtanulták:

¹¹⁷Itt ez a *zsebkendő*. Ezt én levetem, s ebből lesz egy tábla búza. Belőled lesz egy csősz, csörgővel, fegyverrel. Kerüljed, hogy nehogy véletlenül vaj egy kalász le legyen szakadva, me egyetlenegy kalászt leszakaszt, akkor visszavisz bennünket.

¹¹⁶ Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Táton Kiadó, 2001. 88. o.

¹¹⁷ Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék III*. Kiadja a Tolna megyei Könyvtár, 1983. 71. o.

[...]Itt van nálam ez a kefe, ezt ledobom a födre, ebből lesz egy hatalmas nagy erdő, s belőlem egy sarokfa, de nagyon vigyázz. Te meg leszel egy erdész, öreg erdész. Nagyon vigyázz, hogy erről a sarokfáról semmit ne bírjon szakítani.

[...]Itt egy másik *zsebkendő* nálam. Én ezt ledobom, abból lesz egy halastó...

Itt sem közömbös, hogy a kendővarázslat épp a leány reszortja, melynek segítségével a mikro- és makrokozmosz dimenziói közt immár bátran és veszélytelenül ugráandozhatnak.

Alvilági kendők:

Berze Nagy János írja:

¹¹⁸A vend változat szerint a királyfi az alvilágban három leánnyal találkozik, az egyik ad neki egy kendőt s gyűrűt a Nappal, a másik Nappal, Holddal, a harmadik a Nappal, Holddal, csillagokkal díszítve.

A lányok kendője itt is *matrix*, melybe még az égitestek is belekódolhatóak. Mindebből egy igen izgalmas ügylet olvasható ki: a királyfi így, miniatürizálva menekíti ki, az alvilágba rabolt égitesteket.

Más mesékben is ilyesmi történik, amikor a királylány egy dióhéjba varázsolva viszi el a palotáját, ruháit. Így viszi át a mikrokozmoszból a makrokozmoszba. A stilizált anyaméhből a kozmoszba. Ez a varázslat is nemhez kötött, leányok művelik. Mert a ráncos dió is a nőiség eszméjét hordozza, a magyarban:

¹¹⁹A diófa, amint Vikár Béla meggyőzően kimutatta, költészetünkben mindig szexuál-szimbólikus jelentőségű.

Ez nem kétséges. Ámde mi női-dió ügyben sem ragadunk le a pusztá szexualitásnál, hanem ezt női misztériumnak látjuk. A kettő közti különbség ég és föld. A dióhoz gyakran a halál-feltámasztás eszméjét kötik dalaink:

„csináltatok néked diófa koporsót”
„diófából lesz a bölcső”
„Szerelem szerelem, átkozott gyötrelem
Mért nem virágoztál minden fa tetején
Minden fa tetején, diófa levelén...”

Nyilván annak is inkább mágikus, mint divat okai vannak, ha épp a koporsót diófából szerették készíteni:

¹²⁰- Cinálotatsz-e iédesz nyilám,
Fenyőfa koporszót
- Cináltatak, jédesz nyilám,
Gyivófa koporszót.
- Megszegezed-e, jédesz nyilám,
Ezüszt patkószegvel?

¹¹⁸ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 93-94. o.

¹¹⁹ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990. 13. o.

¹²⁰ *Csángó-magyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 185. o.

- Megszegezem, jédesz nyilám,
Aranyfejű szeggel.
Aranyszöggel, tán, amelyet az éjszakai égen látni.

Lám, lassan már nélkülünk is remekül elbeszélgetnek népdalaink, alig kellünk hozzájuk.

Hasonlat a dióról:

Józan ésszel nemigen gondolhatjuk, hogy a mesék, és az előbbi dalok a kabbalisztikus szövegekből táplálkoztak volna, sem pedig, hogy Zóhár könyvéhez a magyar őshagyomány szolgál táptalajul. Márpedig, megfelelő szemüveggel olvasva, mágikus dió ügyben a két, - hivatalosan köszönőviszonyban sem álló - hiedelemvilág mintha összebeszélt volna.

¹²¹ „Amikor Salamon király alászállt a dió-völgybe, - erről azt mondja az Írás: „Lementem a diófás kertbe” (Én. Én. 6,11) - akkor kezébe vett egy diót, s megszemlélte a héjait. S íme megértette, hogy azok a gyönyörök, melyek rossz szellemektől származnak, a dió héjához hasonlítanak. E gyönyörök csak arra valók, hogy az emberhez tapadjanak, s tisztátalanná tegyék. Erről mondja az Írás: „Ami a férfiakat gyönyörködteti, a szép nőket.” (Préd. 2,8).

[...] Minden dolognak van egy legbelső magja, melyet számos héj vesz körül. Így van az egész világ, fönt és alant, a fejtől, a fenti pont titkától minden lépcsőfokok végéig; Mindre igaz, hogy az egyik a másiknak a ruhája, egyik a másiknak a magja, egyik másiknak a héja.

Az őspont belső ragyogás [...] míg azután kitágul, palota támad belőle, mellyel ama pont körülveszi magát [...]. Ez a palota ruhája ama belső palotának.

Elsőre, - stílusosan szólva -, kemény diónak tetsző szöveg ez, ám ha a magyar idézeteinkkel szembesítjük, rögvest felismerik egymás, és végre valahára önmagukat is.

Miért? Mert kiderül, hogy mindkét dió a szerelemdióról beszél, a női elvhez fűződő a sarjadási központról, amely első sorban kozmogónikus üzenetű. Tehát nem a parttalan fantázia terméke meséink „dióba zavart palotája”, hanem ez a régi filozófia képsor, mely jelenet dirigense maga az ős-misztériumkultusz.

Piros gyümölcs a zsebkendőben

A régi magyarok számára a másik szerelemgyümölcs a meggy, és lám, ez is a kendőben köt ki.

Lerázzuk a meggyet
Te meg babám, szedjed
Rózsás kötényedbe

Mindez almával is elmondható, tán az a fontos, hogy piros legyen.

¹²² Zsebkendőmben van egy piros alma
Haragszik rám a szeretőm anyja.
Mennél jobban haragíjja magát,
Annál jobban szeretem a fiát!

¹²¹ Zóhár, *a ragyogás könyve*. (fejezet: Hasonlat a dióról) Holnap Kiadó, Bp. 1990. 61. o.

¹²² *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. I. 257. o.

Zsebkendőben lévő alma már maga a szerelemgyümölcs. Alma-gyerek. Micsoda fontos lelet ez is, hála a sorsnak, hogy rábukkanhattunk! Bebizonyosodott, hogy a népdalok sorai összefüggnek, s másképp, mint ahogy feltételezik. Krisztus is egy ilyen aranyalmácska.

¹²³Szárnya, szárnya, szárnya a madárnak,
Nincsen párja a cigándi lánynak,
tele van a, tele van szája édes csókkal,
zsebkendője csörgő mogyoróval...

Ha a nőiség zsebkendőben mogyoró csörög, akkor azt már a férfi tette bele, férfi-termés. A lányok a fiúkat olykor „megmogyorózzák”. Ellenben a lányoknál van a dió, amely, nem kizárt, hogy épp mogyoró poláris párja.

Erre csörög a dió,
Arra meg a mogyoró

Tehát a kedves gyerekdalunk a dió és mogyoró összehozását meséli el, lényegében szerelemvarázslás.

Haj a kendőben:

Láttunk mi már haját a kendőben, nemrégiben, nézzünk még egy ilyen esetet, immár némileg kiokosodva. A mese vajákos öregasszonya a következőképpen boronálja össze leányát ezzel Prosa nevű férfival, aki után ácsingózik:

¹²⁴Fogott egy ollót, levágott egy tincset Prosa hajából, valamit motyogott felette, azután odament a lányához, az ő hajából is levágott egy tincset, s ismét motyogott valamit. A hajakat összekeverte, és egy kis kendőbe kötötte, és az erdőben elásta egy tizenkét ágú tölgy alá.

Ez tehát nyíltan szerelemvarázslás. Mivel 12 ágú tölgyfa alá ássa ezt a „implantátumot” ettől kozmikus koordinálást kap a vajákolás, lévén világfa, a tizekét hónap-csillagkép ággal.

Ámde térjünk a kendőhöz még egy kanyar erejéig:

Kendő a barlang száján

Nemrég egy germán mese tájleírásában a Földanya hasára és főbejáratára ismertünk, ámde e jelenetnek a kendő ügyben is akad tanulsága:

¹²⁵Thorstein a tengerparton üldögélt, és várakozott. Egy domboldalon kopasz fiúcskát pillantott meg, aki a domb hasadéka előtt állott, és így szólt egy láthatatlan személyhez:
- Édesanyám, add ki a kampósbotomat, és a kesztyűmet. Ma ünnep van az alvilágban, én is oda akarok lovagolni. -

A domb hasadékából egy kampósbot, s egy kesztyű repült ki. A fiúcska ráült a vessző-paripára, ahogy a gyermekek tenni szokták, felhúzta a kesztyűit, és gyors iramban ellovagolt az úton.

¹²³ Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Táton Kiadó, 2001. 275. 78. o.

¹²⁴ *Az ezüsfogú lány*. Mordvin népmesék. Európa kiadó, Budapest, 1990. 142. o.

¹²⁵ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 51. o.

Ámde, ennek a hasadéknak, vagyis nőbarlangnak a szájában, - tehát a legmegfelelőbb helyen - kendőt sző valaki, miközben egy csecsemőt (!) ringat. Tehát immár minden a helyére került:

¹²⁶A domb hasadéka barlanggá szélesedett, s itt két asszony ült: az egyik *kendőt szőtt*, a másik gyermeket ringatott.

¹²⁶ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 52. o.

Varázs sapka

Téved, aki azt hiszi, hogy a kendő férfiúi párja lesz a sapka, mivel, furcsamód, ez is a női mágia térfelén terem. Ezt a sejtésünket Bernáth Béla folklorista is megerősíti, úgy látva, hogy¹²⁷ „a sipka általában vagina” a hagyományban. Ez egy túl bátor kijelentés, ámde akad igazság magva...

Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a férfiak kalappal köszöntötték, süvegelték meg egymást, sőt, a kalapviseletet szigorú templomi szabályok korlátozzák mind a mai napig.

Az orrban turkálás tilalma világos, mivel az egy gusztustalanság. Ámde a kalap körüli hókusz-pókuszok a teljes öncélúság látszatát keltik, holott gyanúnk szerint, ennek a magyarázata is mitikus időkből ered. Mert hogy volt kalapkultusz, aligha vonható kétségbe:

Szalag a kalapon

Normális dolog az, hogy a szabadságharc dalai többet foglalkoznak a kalapok állásával, mint magukkal az eseményekkel?

¹²⁸ „Kossuth Lajos zöld kalapja
Zöld pántlika lobog rajta
Az is azért lobog rajta
Magyar hazát vigasztalja.”
„Garibaldi csárdás kiskalapja
Nemzetiszín szalag lobog rajta
[...]Kossuth Lajos neve ragyog rajta.”
„Esik eső karikába
Kossuth Lajos kalapjára”

Mielőtt azt hinnénk, hogy a 1848-as idők idézték elő ezt a kalap-imádatot, nem árt tudni, hogy a híres Kossuth nótát már Rákóczi-val is énekelték. Egy másik dal:

Édesanyám vett nekem kalapot
Fújja a szél rajta a szalagot...

A kalapon a szalag - ezt szeretik a dalok csak igazán - már zászlóként lobog, tehát arrafelé is érdemes elgondolkozni. A zászló a csúcsra való, várak tetején, hegyek, tornyok ormán hirdeti, hogy kinél van az uralom. Ámde az ember is a tetején, vagyis a kobakján hordja kalapját, ami analóg a hegyorommal. Sőt, a kalap maga az égbolt:

Német tolvajima:

¹²⁹ „Mein Himmel ist mein hut”

Már a sumerok így gondolták:

¹³⁰ A magas mezőre fénylő süveget húzott
a mezőre lazúrkő szakállat illesztett.

¹²⁷ Bernáth Béla: *A szerelem titkos nyelvén*. Gondolat, 1968.

¹²⁸ *Megütik a dobot* - Egyszólam - Kalamajka Etnofon Népzenei Kiadó 1998.

¹²⁹ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 237. o.

Egy magyar szöveg is erről árulkodik:

„Ha a világ isten kalapja,
Magyarország bokréta rajta”

A sipka kultusz nyoma a voguloknál attól izgalmas, hogy ott már egyenest szent sipkáról szólnak. Tehát itt valamit igencsak elfeledtünk.

¹³¹Ég atyja adta *szent* sipkája
egészen a szemébe csúszik most.

A hangulatjelző kalap-állás

A vérbe boruló kendő a halált jelentette, bármerre fordultunk. A kalappal hangulatokat fejeztek ki. Így pld a Kalevala úton, útfélen használja ezt az állandósult fordulatot:

¹³²Rosszkedvvel feje lesütve,
A süvegje félreütve.

Tehát a félrecsúszott sapka is egy mitikus hieroglifa.

Nálunk úgyszintén:

¹³³Bogár Imrét kilenc zsandár kíséri
Kis kalapját a szemére levági.
Nézz fel Imre, a zsandár szeme közé,
most késérnek nagy Szegegyháza felé!

A vígságot is kalappal jelzik:

¹³⁴Félrecsapja a kalapját - víg.

Ezek szerint az alábbi jelenetben is a süveg hozza meg a hangulatot, vagyis a vígság egy következmény:

Vörös bársony süvegem
Most élem víg életem.

Felhő sapka:

A vogul hagyomány tűnik legalkalmasabbnak a kalap-kód megértéséhez:

¹³⁵Arany Áter sapkája felhő, a haja napsugár. Ha sapkáját leveszi, hajából árad a fény,
ha mélyen a szemébe csúszik, elborul az ég.

Tehát kezdetkori időjárési mágiát sejtet a kalap beállítása. A felhő végül is eltakarja a fényt, tehát ha a mennyország a süveg, ott ez a beborult eget jelenti.

¹³⁰ *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistükre.* Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 62. o.

¹³¹ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 19. o.

¹³² *Kalevala.* Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 203. o.

¹³³ Küllös Imola: *Betyárok könyve.* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 123. o.

¹³⁴ Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások.* Akadémiai Kiadó, 1990. 392. o.

¹³⁵ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 517. o.

Mennyország a süvegem

Az analógiás bajelhárítás lényege, hogy a személy kivetíti magát a kozmoszba, s azonos lesz a mindenséggel. Az ilyen szövegek elárulják, miként gondolhatták el a részleteket:

¹³⁶Fődös orrom, vas a testem
Aczél az én orcám
Mennyország a süvegem
Isten az én fegyverem
Menny el sátán, ne kísércs engem
Fejem az Úrjézus Krisztus megfelel az ép képembe,
Száj bém szívembe,
Erősítsd hitemet, ámen.
Így lesz a kalap az ember kozmoszának az égboltja.

¹³⁶ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőttőtt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 235. o.

A haj erői

Hajfáltás

A japán vallási uralkodó, a *mikádó* életmódjából:

¹³⁷Olyan szentséget tulajdonítanak teste minden egyes részének, hogy sem haját, sem szakállát, sem körmét nem merik levágni...

Egy *bakanóta*:

¹³⁸Édesanyám ne járj sírva
Katonának vagyok írva
Az hajam is le van nyírva
Szakálom leberetválva.

Aki a dalokból a történelmet kívánja rekonstruálni, az nem fog sokat markolni, mert csak a kendőről, a kalapról folyik a szó. Teljesen érthető, a hagyománytól való viszolygás, mert az olvasó csak azt látja, hogy az 1848-as dalok a frizura, tökfedő állásával foglalkoznak. A háborúba hurcolt katonát, kizárólag a frizurája aggasztja. Nem látjuk, hogy ezek összövegek, hieroglifák. A haj a régiek számára egész mást jelenthetett, leginkább olyasmit, ami az ószövetségi Sámson meséjéből ismeretes.

A mese jelzi a haj és szakállfáltás okát:

¹³⁹[...] Ott vánszorog nagy erőtlenül a kicsi emberke, szakálla nélkül.

- No, te Fadöntő, - mondta a kicsi emberke - odafel hagyám szakállamat, s szakállammal az erőmet is.

Nem hagyom levágni!

Egy másik behomályosodott szöveg is a haj-titkot kerülgeti. Már a nyitóképben az édesanya kitántorog az éjszakába, és megszólítja a csillagos ég istenét:

¹⁴⁰Édesanyám kiment a kiskertbe
Felsőhajtott a csillagos égre
Én istenem előlöm magamat
Katonának viszik a fiamat
[...]
Katonának el akarnak vinni,
Göndör hajam le akarják vágni,
Göndör hajam nem hagyom levágni,
Azzal fogom a császárt szolgálni.

¹³⁷ James G. Frazer: *Az aranyág*. Századvég Kiadó, 1993. 107. o.

¹³⁸ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 320.

¹³⁹ Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. 1995. 447. o.

¹⁴⁰ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 320.

Történeti alapja is lehet a besorozandók hajlevágásának, ámde ezek jóval ősbibb érzékenységek. Már a dal nyitóképét is az őskor szabályozza: a „*kimegyek,... felpillantok*”, fordulat. Eztán az édesanya megszólítja az eget. Jól ismert séma ez, legősibb dalainkban is használják:

Id. „Júlia szép lány egykoron *kimene*
... fel is *föltekinte* a magoss egekbe”

Ugyanez egy doberdói bakanótában is felbukkan:

„*kimegyek* a doberdói harctérre
föltekintek a csillagos nagy égre...”

Összességében elmondható, hogy ez a toposz mindenütt alvilágba-rablás előzménye.

Tehát a vizsgált bakanóta ezzel a hallatlan ősi toposszal kezdődik, s azt követi a hajvágástól való elementáris rettegés, amely annak a jele, hogy számukra egész mást jelentett a haj, mint számunkra. Életerő lakik benne, miként a bibliai Sámson meséjében... És mivel e dalok mélyében nyüzsgönek az ősgondolatok, ősfordulatok, a haj talányára is a múlt szolgálhat válasszal.

A hajban lakó örök élet

A régiek nyilván felfigyeltek arra, hogy a haj, köröm, szőr, szakáll a halál beálltával is tovább növekszik, tehát: *örökéletű*. Mikor már elporladt a koporsó, csak a csontváz és a gyökérzet-szerű hajzat marad a halott után. Gyökérré változik, - gondolhatták.

A haját és szőrt gyakorta növényi lényegűnek tekintették, az emberszabású kozmosznak növényi testszörzete volt. Lássuk, hát, miként indázik ez a gondolat szerte a földkerekségen:

Hajból, szakállból növény fakad

Ymir növény-haja

Jó volna sejtenünk, mitől oly talányosak a hagyományban előforduló hajak, megérteni az ősokokat, mert másokkal ellentétben úgy tapasztaljuk, hogy minden furcsaságnak megvan az ősracionális magyarázata.

A germán mitikus elképzelések szerint a növények egy meghalt mindenségisten-jégóriás hajából, szőréből támadnak, tehát a növényt az emberszabású gigászból származtatják: tehát a növényzet haj-, szőrzet eredetű.

¹⁴¹Ezután az istenek Ymireből, az ősi jégóriásból megalkották a földet. Koponyájából lett az ég, négy sarkán négy törpe állott, Kelet, Nyugat, Észak, Dél. Csontjából keletkeztek a hegyek, véréből a tenger és a tavak, *hajából a fák és a bokrok*[...].

Mindez kínaiul:

¹⁴²PAN-Ku, mint az első ember, csak a halálával tudta befejezni a világ teljes megteremtését. Halála után lélegzetéből lett a szél és felhő, hangjából a mennydörgés, bal szeméből a nap, jobb szeméből a hold, tagjaiból és fejéből a négy világtáj és öt hegy, vére lett a folyók, és a tengerek vize, haja csillagokká, szőrzete fű és fa lett, fogai és csontjai kövek és gyöngyök, izzadtsága eső és harmat, teste férgeiből keletkeztek az emberek.

¹⁴¹ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 19. o.

¹⁴² *Mitológiai ábécé* Gondolat, 1978. Budapest, 343. o.

A megkopott értelmű sumer szövegből is kihámozható az előbbi idézetünk üzenete:

¹⁴³Ninhurszag Enkit az ölébe ülteti:
„Testvérem, mid fáj?”
„A fejem tetején lévő fáj”
„Abu istent, a *növényzet atyját* teremtettem neked.”

A sumer szövegeket mintha valami fordítógéppel tették volna át magyarra egyetlen mozdulattal, olyan különösek, mégis, milyen jó, hogy megvannak egyáltalán. Ámde, szerencsénkre, még így is átsüt az ő-szerzői szándék, ha tudjuk, hogy mit keresünk:

¹⁴⁴A magas mezőre fénylő süveget húzott,
a mezőre lazúrkő *szakállat* illesztett,
lazúrkő koszorút font reá.

A hinduknál ugyanez:

¹⁴⁵„Óm! Az áldozati ló feje a Hajnal, szeme a Nap, lélegzete a Szél, kitátott szája a Tűz;
az év az áldozati ló egész teste; háta az Ég, hasa a levegő; [...] a füvek és a fák szőre.

Szláv nimfák:

¹⁴⁶**Polevik**, - a szlávok nimfái -, akik a mezőket népesítik be, fehér ruhát viselnek, hajuk helyett olykor fű borítja a fejüket.

A szeretett gyermek:

¹⁴⁷Egyszer aztán az istenek alászálltak egy *barlangba*,
ott feküdt Socsipilji, Socsikecal úrnővel.
Az ő nászukból született a kukorica istene,
Szinteotl. Újszülöttként eltemették a földbe.
Hajából nőtt ki a gyapot
[...]
teste többi részéből ezer meg ezer növény
miket azóta vetünk, miket azóta aratunk.
Ezért lett az új isten neve Szeretett Gyermeke.

Jézus-arcot sejtet ez az indián, „Szeretett Gyermeke”, hisz ő annak a kukoricának az istene, ami Eurázsia számára a búza. Az ő eszmei rokona ilyen téren Jézus, Oszirisz, vagy Koré, akik a gabona istenségei.

¹⁴³ *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistükre.* Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 34. o.

¹⁴⁴ *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistükre.* Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 62. o.

¹⁴⁵ *Titkos Tanítások.* Válogatás az Upanisadokból. Válogatta, fordította Vekerdí József. Helikon kiadó, 1987. 38. o.

¹⁴⁶ Szabó György: *Mitológiai Kislexikon II.* Trezor kiadó, Budapest, 1993. 124. o.

¹⁴⁷ *Sasok és kondorkeselyűk.* (Navatl és kecsua költészet). Magvető Kiadó. Budapest, 1977. 154. o.

Fű szakáll a Kalevalában

¹⁴⁸Ahto is, habok királya
Vízi vénség, *fű szakáll*...

A fák a hajszaik voltak...

Még a mongolok is ismerik a gyermekét sírva kereső Nagy Anya kultuszát, s figyeljünk csak a hajszaikaira!

¹⁴⁹Valamikor régen egy istennő elveszítette fiát, s amikor ő gyászolva sírva ríva, kedvét vesztve üldögélt, könnyei folyókká változva ömlöttek, hömpölyögtek. Ugyanakkor egy másik isten elhatározta, hogy körüljárja a világot, de a folyókká változott könnyek megakadályozták őt ebben, ezért az istennőt ültében elvarázsolta, heggyé változtatta. A hegyen növő növények és fák eredetileg az istennő hajszaik, a folyók pedig a könnyei.

A „lompos” bokraink

Alighanem a magyar nyelvi hagyomány is őrzi a növényzet, haj és szőr analógiáját. A *lomp*, *lompos* szőrt jelent mifelénk, ámde, hinnék, egyes vidékeken a fákat, bokrokat is *lompos*nak mondják, lombos helyett? Ha ily mélységesen összezseng a *lompos* és *lombos*, akkor egy töről fakadhatnak.

Az ész nem tűri a gyomot, ez is a két képnelv kombinációjának terméke, függetlenül attól, mikor pattant ki ez a gondolat, - nyilván egy kopasz fejből.

Mária fényhaja

A hajból-születés képtelen és döbbenetes ötletére, erre a képzavarra, a hagyomány számos bugyrában rábukkanhatunk, így a magyar apokrifokban. Ezekben a biblia-független összövegekben Szűz Mária a Kis Jézust, ha alaposabban megnézzük, voltaképp a hajából veszíti el.

Láttuk, hogy a halálba induló bakát csakis a frizurája elvesztése aggasztja, s meglepve tapasztaljuk, hogy a mi apokrif Máriánk, a Kisjézus elvesztéséért a haját és kendőjét kárhoztatja. Nyilván nem a felelősséget akarja elhárítani, hanem itt valami egész más történt: a *kendő és haj* itt is egészen mást jelentett a dalok születésekor, mint a manapság. Kétségkívül egy globális ügybe akadtunk ezúttal is, melyet ily módon eddig nem vizsgáltak.

Mária végzetes fésűlködése

Az alábbi ún. apokrif a legkevésbé sem evangéliumi szöveg, ezt nem nehéz észrevenni:

¹⁵⁰Mért sírsz, mér rísz Boldogságos Szűz Mária?
Hogyne sírnék, hogyne rínék,
Mikor még a hajamat fésültem,
Szent fiamat elvesztettem.

¹⁴⁸ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 265. o.

¹⁴⁹ *Miért jön a nyárra tél*. Mongol eredetmondák és mítoszok.: Terebess kiad. 1998. 10. o.

¹⁵⁰ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. *Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 284. o.

Mi történhetett itt? Annyira belemerült a fésülkedésbe, hogy a kisdéd elkóborolt? Eltakarta a szemét a haja? Az biztos, hogy a haj okozza a tragédiát: Mert vele is olyasmi történt, mint Déméter földanyával: Koré elkóborolt, és elrabolta az Alvilág:

¹⁵¹ Nagycsüörtökön soha nem fésülködtek, nem bontották le a hajukat az asszonyok, mert Szűz Mária nagycsüörtökön fésülködött, lebontotta aranyhaját, és akkor lopták el tőle Jézust. Nem látta a hajától.

Döbbenet tapasztaljuk, ezúttal is, hogy a haj, kendő tehet mindenről. Kálmány Lajos írja ezeket, Boldogasszonyról:

¹⁵² „A Boldogasszony-ágyát nem szabad fékető (főkötő) nélkül feküdni, mert a Boldogságos Szűz mindig féketőt hordott, csak mikor nagycsüörtökön mosta a fejit, akkor érközött a szózat, Márija Magdolna vitte, hogy Jézus Krisztust elfogták, akkor be se’ érközött kötni a fejit, ezalatt, mög akatt az ágba’, azutátú fogvást mindég a fején volt a fékető”

Mária tehát ott követte el a hibát, hogy levetette főkötőjét. Jóllehet, ezúttal a felnőtt Krisztus elfogását szövik a mesébe, ám a vak is látja, hogy a csecsemő veszett itt is el! Egyébként mért beszélne a gyermekágyas (boldogasszony-ágya) nőkről?

¹⁵³ (Az Apostolok) „mentek Máriához, s épp mosott. A fejét mosta. És mondták: Mária! Elfogták szent fiadat! Jöjj őtet védeni! - És akkor Mária szaladt kibomlott hajjal, félig ruhátlanul, és azt mondta: „Átkozott az a nőszemély, aki nagycsüörtökön mos, vagy haját mossa, mert minden ágba beleakadt a Szűzanya haja, mikor ment keresni, hát kereste, hegyen, völgyön...”

Nem csak Mária, és Déméter, de minden Nagy Anya szerte a világon ugyanígy keresi gyermekét, az eltűnt termékenységistent, kibomlott lefoszlott ruhában, ágakba akadó hajjal. És nyilván itt is egy csodacsecsemő-Jézusra érdemes gondolnunk, hisz az anya védelme alatt áll: „Jöjj őtet védeni!” A vak is látja, hogy ennek nincs köze az evangéliumi Jézushoz.

A kendőlevétel szegységtelensége

Számos kultúrában a fejkendő levétele máig olyasféle világbotrány, mint a szemérem feltárása. Hátha a fejet is egy potenciális születési és szeméremhelynek látták, és ezért kendőzték el pont úgy, akár egyéb kényes testrészeket. A házasság „beköti a nők fejét”, tehát csak a férj részesül a „haj gyönyörében”. Mindez bizarrul hangzik az előbbi apokrif jelenet után, ámde sok minden szól amellett, hogy valami ilyesmire gondolhattak összerzőink. Nem csoda, hogy az egyház tüzzel-vassal ellenezte a műfajt:

¹⁵⁴ „... azt mondta neki a papja, hogy ezt tegye a tűzre, ezt hagyja elégtételül, hogy ezt az imát égesse el... ő nem törődött azzal, hogy a papok mit mondanak”.

¹⁵⁵ „... az egyház nem hagyta, nem engedte, ezeket a régi imákat mondani...”

Nem is csoda, hisz nyilván ők is észrevették, hogy egy másik, ősi kurzus-kultusz szövegei ezek.

¹⁵¹ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 285. o.

¹⁵² *Az ősi magyar hitvilág*. Szerkesztette: Diószegi Vilmos. Gondolat, 1971. Budapest 326. o.

¹⁵³ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 285. o.

¹⁵⁴ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 72. o.

¹⁵⁵ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 67. o.

Szerelem a hajban

M. Eliade, nagy művében, *Az örök visszatérés mítoszában*, egy idevágó Új-Guineai szöveggel lepett meg minket:

¹⁵⁶Amikor a kapitány tengerre száll, a mitikus hőst, Aorit személyesíti meg. „Azt a ruhát ölti magára, amelyet annak idején Aori hordhatott, némileg koravén arcát ugyanúgy befeketíti és ugyanazzal a *szerellemmel* hajában, melyet Aori Icviri *fejéről szakított*.”

M. Eliade a mítosz precedens teremtményét vizsgálja, ám az csöppet sem foglalkoztatja, hogyan, miként és miért került a hajba a *szerelem*, amely valaki fejéről egyszerűen leszakítható. Akár egy virág. Hogy lehet, az ilyesmi mellett békésen elsétálni?

A magyar dal nagyon jól ismeri a fatetőn virágzó „szerelmet”, s lám, ez a költői kép is ösideológiát rejteget, és nem egy alanyi szerző csapongó gondolata.

„*Szerelem, szerelem, átkozott gyötrelem*
Mért nem virágoztál minden *fa tetején*
Minden *fa tetején*, diófa levelén...”

Tehát nem közömbös, hogy melyik részen terem szerelem.

Marjatta virág-almácskája

Van egy kalevalai jelenet, a szűzanya Marjatta meséje, melynek sokan észrevették evangéliumi vonatkozásait, mivel az nyíltan arrafelé kacsintgat. Más kérdés, hogy e szövegek épp a tiltott, és biblia-független apokrifokkal vágnak egybe. Tehát a Marjatta, s gyermekének legendája Nagy Anya meséjének finn variánsa:

¹⁵⁷„[...]Odavan piciny fiacskád,
Kisfiacskád, *aranyalmád*,
Övig áll mocsár vízében,
Hónaljig homokmezőben.”
Marjatta, kicsiny kisasszony,
Keresi fiát mocsáron;
Megleli fiát mocsáron,
Haza is viszi vidámon
[...]
Virágnak nevezi anyja,
Más nép mihasznának mondja.

A gyermeket almának, vagy virágnak mondják, s ebben a minőségében valóban születhet az anyja fája tetején, tehát annak haj-koronáján. Így kerülhet a hajba az újszülött: az ember- és fanyelv kombinációjából.

Aranyfa-Mária almácskája

¹⁵⁸Sét bejutott a (Paradicsom) kertbe, látta a bűnbeesés kiszáradt fáját, kérgétől és leveleitől megfosztva. Látta rajta a kígyót is, és a legtetején egy pólyába tekert újszülöttet.

¹⁵⁶ Mircea Eliade: *Az örök visszatérés mítosza*. Európa, 1998. 57. o.

¹⁵⁷ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 320. o.

¹⁵⁸ Jankovics Marcell: *A fa mitológiája*. Kiadja a Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1988. 139. o.

Ez is a hajban születés képe lehet, mert Mária ez esetben maga a fa. Az apokrifokban gyakran Aranyfának becézik Máriát. Máskor pedig Jézust találjuk az Aranyfán, vagyis az almát a fáján. Az összvegben a nyelvezet néha összekutyulódik, pld Mária ül az Aranyfán, holott ez lehetetlenség, mert ő maga a fa. A szövegek túlélék érthetőségüket is.

Számunkra az a fontos, hogy megértettünk valamit: fának a teteje a termőpontja, ill. szülőpontja, hisz ez esetben csecsemő *csügg a fán*, mint Petőfi az édesanyján. Egy növényi analógiát alkalmazott a hajra, fejtetőre figyelő régi ember. Képnnyelvek vetítődnek ilyenkor egymásra, ez okozza a gyakorta oly bizzarr végkifejletet.

Jézus, Mária búzahajában...

Az előbbiek máshonnan is megközelíthetőek.

Az apokrif iratok gyermek Jézusa, Szűz Mária aranyhajából kallódik el, kárhoztatja is érte a kendőjét, meg a haját! Jézus is fényfürt, haj, melyből a búza támad. Ozirisz is búza, s őt is az anyja, egy Nagy Anya veszíti el.

¹⁵⁹A búzát személyesítette meg az elvetett maggal a meghaló majd a kikelővel feltámadó egyiptomi Ozirisz;

[...] *jézusnak* hívta még nem is oly rég népünk az első learatott búzakévét.

Jézus tehát egy kéve Mária aranyló búzamező hajáról, onnan rabolja el a „Kaszás”, hisz a búza elrablójának ez a legkorrektebb neve (!).

Ugye, most másképp cseng az előbbi idézetünk:

¹⁶⁰ Mért sírsz, mér rísz Boldogságos Szűz Mária?
Hogyne sírnék, hogyne rínék,
Mikor még a hajamat fésültem,
Szent fiamat elvesztettem.

Az előbbiekhez még annyit, hogy a kasza, vagyis a Kaszás a búzára, búzaistenségekre hozza a halált. Ámde az embert nálunk is a Kaszás viszi el, mert ez a halál egyik fontos beceneve.

Tehát őt a búza legendájából és misztériumából kölcsönözhattuk.

Maga a halál szavunk viszont egy vízi alvilágra utal, hisz aligha kétséges, hogy a hal, halász, háló szóbokorból származik. Még az sem kizárt, hogy kizárólag a vízbefulltak kerültek a Halál kezére eredetileg, végtére is egy bonyolult és árnyalt kozmosz rendszerében okoskodtak a régiek.

A hajból kipattogzó csillagok

A hajból, illetve a fejből való születés ötlete dermesztően hat mai agyunkra, ámde ez feloldható, ha, mint mondtuk, az embert növénynek látjuk. Így elfogadható, hogy a fejtető a termékenység övezet.

A haját a régi magyarok farkocsba fonták, amely akár faágakat is jelképezhetett. A vallásos zsidók is szakrális megfontolásból viselik a pajeszt, és minden kultúrkör halálos komolysággal ügyelt hajviseletére.

¹⁵⁹ Jankovics Marcell: A nap könyve. Csokonai Kiadó 1996. 104. o.

¹⁶⁰ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőttő lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 284. o.

Ámde, ami egy vogul teremtéseposzban történik, mégiscsak több a soknál, mert Arany Kaltes hajából születnek a kozmosz főszereplői:

¹⁶¹Arany Kaltes, az ifjú néne
kikél a házból, hajfonatát bontja:
egyorkolatú hét Ob-folyam ömlik,
egyorkolatú hét tenger özönlik;
hajfonatából bomlik ki a nap
hajfonatából merül fel a hold.

¹⁶²hajfonatán ott fénylik a nap
hajfonatán ott fénylik a hold
Ám ekkor hét aranybogár jelenik meg a hajban:
Hét Ob-mélyből, hét tengermélyből
aranyos hátú hét csibor
földszinre bukkan:
hajfonatánál melengeti hátuk,
hajfonata rendel nyarat telet,
széles e világon ínséges bocskorú,
ínséges subájú élő halandók
mindmáig erőt kapnak élni
ettől a hajfonattól.

Tehát itt most akcióban látjuk a haját, s ha működési elvét nem is értjük egészen pontosan, - mert ahhoz fel kéne hajtani néhány kupicával -, annyi kétségtelen, hogy naptári, kozmológiai képsorok ezek.

A haj aranybogarai:

Azt várná az ember, hogy a magyar hagyomány ily valóságtól elszakadt képsort biztos nem őrizget, mint ezek a vogul hajban kószáló csiborok, ámde mi sem állunk a valóság talaján. Szerencsére. Egy mesénk címe eleve sokat sejtet: *Az aranyhajú hercegkisasszony*. Az ő haját anyósa vágja le, a gonosz királyné, az esküvő után, sőt, meg is csonkítja, annak rendje-módja szerint. Ámde idővel ez a szegény, kidobott csonka lányt egy jóakaró halász házaspár veszi pártfogásába, akik nemsokára forrasztófüvel restaurálják. Még a legendás aranyhaja is kinő. És most tessék figyelni:

¹⁶³Egyszer, mikor füsülködött, talált megint a fejében hat kis aranybogarat.

Ezekkel az aranybogarakkal, mint valami váltópénzzel végül sikerül visszaszerezni kívájt, és lábában elásott szemeit is. Még annyit, hogy ez a leány is megfelel mitikus és csillagászati elvárásainknak, mivel:

¹⁶⁴Ettől fogva szebb lett, mint azelőtt; gyakran kijárt a folyó partjára sétálni, amerre járt, mindenütt aranyfolyosó [a haja] folyt utána, ha sírt, aranykönnyű hullott a szeméből; a nap a homlokán, a hold a mellén, a két csillag a két orcáján még szebben ragyogott, mint azelőtt.

¹⁶¹ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 7. o.

¹⁶² *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 8. o.

¹⁶³ Arany László: *Magyar népmesék.* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979. 129. o.

¹⁶⁴ Arany László: *Magyar népmesék.* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979. 130. o.

Talányok a hajban:

Napsugár haj:

¹⁶⁵Arany Áter sapkája felhő, a haja napsugár, ha sapkáját leveszi, hajából árad a fény, ha mélyen a szemébe csúszik, elborul.

Valami ilyesmit jelenthetett ez a gubancosnak mutatkozó japán mítosz is:

¹⁶⁶[...] a viharisten pedig ugyancsak ivadékokat alkotott napistennő haj- és kardíseiből
Hát az ősi Egyiptom hogy áll haj dolgában?

¹⁶⁷Üdv néktek ragyogó jogarú, fenséges istenek,
Szent hajviseletű uralkodók!

Elejtett megjegyzés utal arra, hogy az uralkodó haját szentnek tekintik. A kötet szerkesztői ehhez nem fűznek megjegyzést, hisz ennél mi sem természetesebb...

Az apokrif Mária és Jézus viszonyát is tán az előbbieket szerint érdemes elgondolnunk: Ha Jézus a Mária aranyhajában felbukkanó égitest, máris helyükre zökkennek a különös képek...

¹⁶⁸Feltekintek magos mennybe
Ott látnék, ammit látnék
Jeruzsálem bárkáját
[...]
Abba mondja Szen'Pál,
Szen'Péter az ő új miséjét
Asszonyunk Mária ott hallgattya,
Szent haja függve...

Égitest-lények Boldogasszony hajában

Nagy örömünkre a régi magyar Boldogasszony hajában is igen nagy a sürgés-forgás. Egy távoli utalás bátorít a feltételezésre, hogy az ő hajból is nyilván égitest istenségek születtek:

¹⁶⁹ Az *Aranyasszony* lánya, atyám, akit Boldogasszonynak is hívnak a pogány hitűek... Szőke haja két *hétöles* fonatba fonva, az egyikben egy eleven *hód* kúszik fel, a másikon egy eleven nyuszt mászik le.

A *hód* neve is egy hold-állatra utal, s e viszonylatban, bízzunk abban, hogy a nyuszt a napot jelenti. Aligha vitatható, hogy égitest ügyletek ezek. Az előbbi vogul idézetünkben is a Nap és Hold szállt ki „*arany* Kaltes” hajából, ő is *arany*, mint a mi *Aranyasszonyunk*, mert Boldogasszonyt így is nevezik.

Jó volna tudni, honnan, s miként, de a szerencse Was Albert kezére jutatott egy valóságos kincset, melynek valódi értékét most, és itt nyílik csak igazi alkalom, felbecsülni. Ugyanis módszerünk nélkül mindezek megbecsülhetetlen értékű ájult, alvó leletek volnának, melyet csak bámul az ember, mint egy marslakót...

¹⁶⁵ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 517. o.

¹⁶⁶ *Mitológiai ábécé* Gondolat, 1978. Budapest, 294.

¹⁶⁷ *Egyiptomi Halottaskönyv.* Farkas Lőrinc Imre Kiadó 54. o.

¹⁶⁸ Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok. Magvető, 1976. 302. o.

¹⁶⁹ Lipták Gábor: *Aranyhíd.* Balatoni mesék, mondák, történetek. Budapest 1968. 33.

¹⁷⁰Boldogasszony kibontotta hajának 7 aranyos tincsét, s ahol megérintette velük a földet, két hatalmas folyó támadt.

Tehát a fűrt folyót fakaszt, ezúttal tehát működés közben láthatjuk.

Egy fényfűrt

A vogul hagyomány megmutatta, s láttuk nemrég, miként szülheti a fényhaj az égitesteket, s ugyanígy, a Nap-Jézus az ős Mária fényhajából kel ki. Egy mesénk, *A világszép nádszál kisasszony* királyfiát a Hajnal személyesen viszi fel bíborhintáján a Nap pitvarába, és ott rögvést a hajjal kezdenek foglalkozni, mintha a régi világ egy kolosszális fodrászszalon lett volna.

¹⁷¹Ottan kiválasztott a Hajnal egy sugarat, szépen befonta a királyfi hajába, s mondotta: Na, királyfi, most már mehetsz, megtalálod Világszép Nádszál kisasszonyt.

A fénynek, a hajnak egyaránt *fűrje* van a magyar nyelvben. Mesénk királyfia tehát egy fontos fényfűrtöt, - tán csillagzatot - kap a Naptól, hogy megtalálhassa, akire oly hön áhítozik.

Árvalányhaj

A Benedek-mese titokzatos Árvalányának is túlságosan ragyog a selyemhaja. Nem árt szó szerint érteni az alábbiakat:

¹⁷² Puha selyem volt a haja, ragyogott, mint a fényes nap, s olyan hosszú volt, hogy a földet septe.

Mostohatestvérei ezt meg is bosszulják, töből levágják a haját. A haj ezután mágikus működésbe kezd, de ebből itt most csak annyi érdekes, hogy ennek a hajnak is megvannak a bonyolult égitest-szövődései.

A hajfűrt szférazene

A hárfa haj-húrja

A haj Kalevalában is transzcendens értelmű: Väjnämöjnen, egy ízben, nem talált megfelelő hűrt csodahárfájához, s végül egy szüzecke segíti ki a bajból az agg varázslót, hárfahúrnak is alkalmas hajfűrtjeivel:

¹⁷³Adj fűrtödből szép szüzecke
Hajadból, helyes hajadon
Hárfámra, hogy húzzam húrnak
[...]
Ád hajából a hajadon,
Enged finom fűrtjeiből,
Ád hajából öt-hat szálát,

¹⁷⁰ Was Albert: *Válogatott magyar mondák és népmesék*. Kráter Könyvkiadó, Pomáz, 2002. 7. o.

¹⁷¹ Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. Budapest, 1995. 386. o.

¹⁷² Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. Budapest, 1995. 777. o.

¹⁷³ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 283. o.

Fürtjéből hetet is átad;
Így a hárfa felhúrozva,
Ős örömfá hangra hozva.

A hárfa, örömfá körül táncolni, forogni kezd a Mindenség. Hátha itt most az történik, amit másutt a kozmosz felhangolásának mondanak. Maguk a húrok, - akár előbb a voguloknál - nyilván ezúttal is bolygókhoz, szférákhoz kötődnek.

A vogulok is úgy tudják, hogy a haj a legalkalmasabb húr a varázshangszerbe:

¹⁷⁴Forgács odaperdül
ő tamburát tákol ebből.
Százhajú hajás fejéből
három hajszálat kihúzza
hajból a tambura húrja.

A hajfűrt miféle hangot adhat? Szférazenét.

Mikor, tehát, a távoli hagyományok hasonszörű képzavarhoz ragaszkodnak, nem ok nélkül teszik, és a háttérben őscsillagászati, tehát ideológia okok lapulnak.

Hajáldozatok

A hajban lévő erők - Skalpolás

A biblia Sámsonat úgy fosztják meg erejétől, hogy levágják a haját. Ámde a börtönben mégiscsak kinő, és Sámson a visszatérő erejével szétveti a palota oszlopait. A Sámson neve szerint „napocska” a palota pedig, - ahol a neves események játszódnak -, maga a kozmosz. Tehát ez is egy vérbeli csillaglegenda, és a hajban itt is mágikus erők lakoznak, valamiféle életerő. Jegyezzük meg, anélkül, hogy elkalandoznánk, hogy számos mesében a Gonosz az életerejét egy sárkányfejben lévő skatulyában meghúzódnó bogárban rejt. Nem kérdés, hogy ugyanez a fejtetős aranybogaraz életerő-ügylet bujkál ebben a mesetípusban is, jóllehet, felismerhetőségét nehezíti, hogy innen már hiányzik a haj...

Innen érdemes közelítenünk egy igen elterjedt „hajmeresztő” szokáshoz, melynek minden kulturális szinten maradtak nyomai: az ősidőkben a halottnak világszerte hajjal áldoztak. Mire gondolhattak vajon a régiek ilyenkor? - mert mi abból indulunk ki, - sokakkal ellentétben - hogy a régiek mindig gondoltak valamire. És megoldásaik, megfontolásaik számunkra is beláthatóak.

A hajáldozat lényege egy olyan feltevés lehetett, hogy az ember a hajban hordja életerejét. És a hozzátartozók a halott túlvilági útját segíthették e titkos energiaforrással. De mihez kell egy halottnak energia? Ez segíthette túlvilági útját az átváltozások körforgásában, hogy végül feltámadhasson, s tán, hogy mielőbb visszakerülhessen a földi létbe.

Nyilván az indián skalpvadászok is ilyenfajta mágikus erők begyűjtésére pályáztak, tehát ez a jeles szokás is több lehetett az egyszerű szadizmusnál.

¹⁷⁴ Leszállt a medve az égből. *Vogul népköltészet*. Európa, 1980. 96. o.

¹⁷⁵Hírhedt indián szokás volt a skalpolás [...]. Abból a nézetből fakadt, hogy az ember fejében mágikus erők összpontosultak, s aki a fejet megszerzi, az e mágikus erők birtokába kerül. A harcos megragadta a csatában megölt ellenség haját, és késével lekanyarította a fejbőr egy részét. Eredetileg a huronoknál, irokézeknél és néhány dakota törzsnél öltött nagyobb méretet a skalpolás, aztán általános lett.

Hajáldozat imitt, amott

Lássunk néhány példát, mely megmutatja, hogy nem egy elszigetelt jelenségre pazaroljuk az időt:

¹⁷⁶A király elvégezte a gyermek hajvágási szertartását, hatéves korában felövezte mundzsafűvel.

¹⁷⁷[A hüperboreoszok] esküvőkor a menyasszony hajfürtjét, a vőlegény addig nyíratlan szakállát áldozza fel.

¹⁷⁸Absalom a hajával vétkezett (Sám. II, 14,25.): „Mint Absalom pedig oly szép ember nem volt egész Izraelben és mikor lenyiratta a haját...”; azért maradt függve hajánál, (u.o. 18,9.): „Ekkor megakadt a feje a tölgyfán, úgy hogy lógott az ég és föld között.”

Vogul szőrszertartás

¹⁷⁹Bárcsak a fényes nappal szembenézhetnék!

[...]

Ha fehér fonalat, fehér kutyaszőrt találok,

ujjas bundám ujjára

szegett bundám szegélyére

odavarrom, fogadom néked,

hajas fejem, hajfonatos fejem

míg kerges föld kerge alá nem jut,

áldozatom megadom neked.

Hellén hajáldozat

Csakis valamiféle spekuláció, mágikus technológia magyarázhatja a ragaszkodást ahhoz a furcsa szokáshoz, melyről így ír a nagy Aiszkühülosz:

¹⁸⁰Oresztész:

[...] apámat itt, e házban ölték meg, tudom,

s a sírja partján száll felé e szózatom,

hallgassa meg, hallgasson énrám: *itt vagyok,*

a holtnak íme hajfürtömmel áldozok

(Egy hajfürtjét a sírra teszi)

¹⁷⁵ *Mitológiai ábécé* Gondolat, 1978. Budapest, 56. o.

¹⁷⁶ *Mesefolyamok óceánja. (Válogatás a szanszkrit elbeszélési irodalomból.)* I. Válogatta: Vekerdi József. Európa, 1982. 410. o.

¹⁷⁷ Várkonyi Nándor: *Az elveszett Paradicsom*. Széphalom Könyvműhely, 1994. 383. o.

¹⁷⁸ *Talmud könyvei*. Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1921-23. 307.

¹⁷⁹ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet*. Európa, 1980. 162. o.

¹⁸⁰ *Aiszkühülosz drámái*. Oreszteia (Áldozatvivők) Magyar Helikon 1971. 257. o.

Euripidész is úgy ír erről a gyakorlatról, mint ami a világon a legtermészetesebb. Ma a sírra nyesett virágot tesznek, ebben sincs semmi természetes, csak a mai ember hiszi azt, mert reflexünkké vált.

¹⁸¹Artemisz: [...] Troizén földjén nagy tisztességet szerzek én:
a szűzlányok esküvő előtt neked
nyírják le szép hajfürtjüket, s még századok
múltán is téged gyászolnak könnyek között.

Szophoklész is hasonló könnyedséggel ecseteli a hajáldozatot, jóllehet, értelme nyilván már a görög időkben behomályosodott:

¹⁸²Mi addig is apám sírját, parancs szerint
felékesítjük áldozattal és fejünk
lenyesett fürtjével...

Ugyanez Szibériában:

¹⁸³A halottra, koporsóra véres hajcsomót kell tenni.

Hajfürt a főhelyen: szegelet, kapu sasa:

¹⁸⁴Khrüszothemisz [Élektárhoz szól]:
Midőn apánk ős sírhalmához értem én,
látom, hogy frissen-öntött tejpatak szalad
a dombtetőről és hogy mindenféle szép
virágból fűztek koszorút a sír fölé.
[...] előrelépek és a sírdomb szegletén
frissen levágott hajfürt csillámlik felé;
a legkedvesebb Oresztész megérkezésének jele...

Maga a sír is egy miniatűr kozmosz, a tejpatak akár a Tejutat is jelentheti. A haját a *szegletre* kell tenni, mert ez a hely jelképezi a Sarkcsillagot.

Tisztázzunk valamit. A gyász jele számos helyen napjaikban is hajlevágás. Tacitus is ír erről, ám ő azt hiszi, hogy a germán törzseknél azért kopaszítják meg magukat, hogy az elesettért bosszút álljanak. Amde, alighanem ez a szokás is a halott túlvilági útját segítő hajáldozat lehetett eredetileg.

A lényeg, hogy a fej lecsupaszításának elterjedt szokása nem az öncsúfító gyász jele, mint hinni szokás, hanem hajáldozat. Vagyis a hajmetélés nem önmagunk ellen, hanem a halottért történik, tehát a modern ember, Tacitus, ezt mélyen félreérti.

Hajáldozat nálunk

A hajáldozat a magyar hagyományból sem hiányzik:

¹⁸⁵A levágott haját régebben a ¹⁸⁶sasokba dugták.

¹⁸¹ Euripidész: *Iphigénia Auliszban - Hippolitosz*. Diák- és házikönyvtár Interpopulart Könyvkiadó 1994. Budapest, 95. o.

¹⁸² *Szophoklész drámái*. Élektra. Európa Könyvkiadó 1979. 222-225. o.

¹⁸³ Vértess Edit, Szibériai 136.

¹⁸⁴ *Szophoklész drámái*. Élektra. Európa Könyvkiadó 1979. 253. o.

¹⁸⁵ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 225. o.

¹⁸⁶ sas: a régi kapuk orma.

A régi kapu Székelyföldről Kínáig kozmosz redukció, miként az előbb látott Aiszhülosz-emlegette sírdomb. Ott a szegletbe került a haj, itt pedig a kapu sasába, vagyis itt is a rendszer közepébe, origójába.

E két távolinak tetsző hajáldozatban egyazon lélek lakik. És abban is egyeznek, hogy már a görögök sem értették, hogy miért teszik ezt. Általánosságban is elmondható, hogy a ceremóniák reflexként működő zsigeri ügyletekké váltak, de valahogy így is túléljük önmagukat, és saját érthetőségüket is.

Az Árvalány élő haja

A nemrég látott Benedek mese árvája brutálisan levágott fürtjeinek utóéletéről is érdemes beszámolni, mivel ezek a fürtök is a sírra kerülnek. Tán még izgalmasabb készültségi fokon őrzi ez a mese ugyanazt, amit az előző példáinkban láthattunk. Ez a mese látszólag az árvalányhaj nevű növény eredetlegendája, és nyilván az is, ám, akad egy izgalmasabb olvasata is. Ugyanis alkalmas arra, hogy innen végre valahára megérthessük, amit eddig nem: mit is művel a síron a haj? Eddig csak odabiggyesztették a sírokra, akár egy virágot, itt viszont még „működik”, mivel növénynek alakul. Amúgy, mindez tudományosan is működik, hisz a hajszálak, a fénysugarak valóban képesek növénynek alakulva élni tovább, ez volna a fotoszintézis lényege...

De ki is ez az Árvalány? Ő egy talált gyerek, kinek, felserdülve, a földet seprő selyemhaja úgy „ragyog, akár a fényes nap”. Ámde, mostohatestvérei ezt nem nézhetik tétlenül, s egy éjszaka töből levágják. Amikor, reggel Árvalány rádöbben, mit tettek vele, meghasad a szíve. Őt, magát eltemetik, gyűlölt-irigyelt haját pedig undorodva kivágják a szélbe mostoha tesói. Ámde, kövessük a haj sorsát mindezek után:

¹⁸⁷ Ám amint kidobták a haját, a csendes szellő vette szárnyára, s letett három szálát Árvalány sírjára.

- Kelj ki, kelj ki, Árvalány haja - mondotta a szellő.

Aztán továbbszállott a hegyek-völgyek felett, s itt is, ott is letett néhány szálát. És megfogant mind, s szaporodott, terjedt az árvalányhaj az egész világon, hadd legyen mit tűzni legényeknek kalapjára.

A megértést ezúttal sem kínálják tálcán, mivel még ez a képsor is némiképp megfoghíjasodott. Ámde az mégsem lehet véletlen, hogy először épp a leány sírjára száll az a három hajsál, ott ugyanis egy csoda történik: „megfogant”. Tehát ez nem hétköznapi haj, hanem életerő van benne. És a mi *Árvalányunk*at nyilván fel is éleszthette, de ha nem, akkor is egy lélekvándorlással kapcsolatos rituálét katalizált ez az aranyhaj.

A három árva haja

Ez, az előbbi képsor eszünkbe juttat, valami látszólag merőben mást. Ott itt felbukkan az „árva”, a „temető” és a három mágikus „(arany)sál”, ráadásul még a „haj” is. És, mivel ugyanazok a hieroglifák foglaltatnak mindkét szövegben, ez annak a jele, és bizonyítéka, hogy valamilyen - kozmológia? - szinten ugyanazt állítja mindkét szözsé:

¹⁸⁷ Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. Budapest, 1995. 777. o.

¹⁸⁸Túl a vízen jegenyefa
 Az alatt ül három árva
 [...]
 Odament a szép Szűz Márja,
 Kérdi: - Mét sírsz három árva?
 - Hogyne sírjunk, szép Szűz Márja
 - Mikor anyánk föld gyomrába. -
 Lement a nap lemenőbe,
 Kimentek a temetőbe,
 S adott nekik három vesszőt,
 Hogy csapják meg a temetőt.
 Kelj fel, kelj fel édesanyám,
 Mert elszakadt a gyászruhám
 Én nem kelek, met nem tudok,
 Én nem kelek, met nem tudok
 Elrohadtak mind tagjaim,
 S nem bírnak meg a lábaim
 Vagyon nektek mostohátok,
 Ki ruhát csinál reátok.
 [...]
 Fejeteiket megfűsüli,
Hajatokat mind kitepi.

Más variánsokban, [¹⁸⁹] aranyvesszőt vágnak a sír megcsapásához, ez már majdnem olyan, mint az előbbi mese árva lányának három sírra szálló aranyhajszála. *Árvalány* haját levágják, itt pedig az *árvák* haját tépi a mostoha fésűjével. Nem feltétlenül véletlen egybeesések ezek...

Hajadon:

A magyar *hajadon* kifejezés a nemi státuszról árulkodik. Hátha nem a pusztán véletlen műve, hogy ezt épp ezzel definiálják. Ez az oka, hogy épp esküvő után kellett a nőnek hajviseletet váltania, sőt, kötötték be a haját. Hogy megelőzzék a bajt...

Haj hull a kötőbe

A haj néha titokzatos örökítő anyag a szemükben, személyiség-esszencia.

„Vágják vágják göndör haját
 Lányok kötőjébe rakják”

Nemrég ezt a dalt a nőiség-kendő kedvéért idéztük, s már ott előrevetítettük a kendőbe hullajtott haj atavisztikus értelmét. Újjászületési rítusok ezek rendre, és nem fodráslánydalok.

¹⁸⁸ *Csángó-magyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 340.

¹⁸⁹ U.i.: 345. o.

A varázs Ló

Pazarló lószerszámok

Nézzenek nyugodtan körbe: Aranykantár gyémántzabla, és rézpatkó... érdemes lehetett betyárnak lenni Magyarországon, ha megengedhették ezt a divatot! A nemesfémek - melyekre már figyelmeztettünk - égi eredetűek, s ez esetben csillaglegendák ezek, a javából. A betyár-hagyomány lovai az égi mezőkön futkároztak, s maga a betyár is odafent fest a legjobban.

Bogár Imre:

¹⁹⁰[...]Most kísérik Bogár Imrét

aranyos paripán

Arany a kantárja,

Ezüst a zablája...

Szabó Pál:

¹⁹¹Sütét pej lovának

arany a kantárja

a rúzsámnak, Szabó Pálnak

én vagyok a párja. [...]

Szűkszavú balladáink egyedül tán a csillogó villogó nemesfémekre nem sajnálták a jelzőiket.

¹⁹²Cserés erdő csárda előtt a lovam,

Lovam fején *arany kantár*, zabola,

Vezér lovam zálogba van pergőstül

Én magam is kurta vason, egyedül.

Nem akar a Vezér lovam regelni

Rézpatkóját haragosan zörgeti

A betyárok lovai is „egyenruhát hordtak” tán, mert közös volt az ihlető csillagkép, melyről öltözködtek. E mellett szól az is, hogy a lovak tudnak, és imádnak szállni, repkedni. Ámbár, legyünk óvatosak, hisz a vágta is repülés-féleség: alig érik lábukkal a földet. Kérdés, hogy ezek csak „szinte-repülések”, vagy valódiak?

Ló a légben

Égi csődörök

Ez a votják ígésző kétség kívülivé teszi, hogy hol, s merre jár a ló.

¹⁹³Fenn az égi felhőkön

két szép fakó csődör fut:

¹⁹⁰ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest. 277. o.

¹⁹¹ *A nagy hegyi tolvaj*. Magyar népballadák. Magyar Helikon, 1971. 238. o.

¹⁹² Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest. 300. o.

¹⁹³ *Hozott isten holdacska!* Finnugor varázsigék, imádságok, siratók. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979. 363. o.

arra a két csődörre,
hogya fel tudsz pattanni,
ittén ezt az embert
akkor tudd megigézni.

Az altaji Temir-Szanaa eposz lova is odafent kószál, a magasban:

¹⁹⁴Légy-szürke paripa
Ég tengerén vágtat,
Fehér felhőt hasít,
Csillagot lép a lába.

Odin nyolclábúja

Nyilván a germán kelta hagyomány főistenének, Odinnak a paripája sem a földön botladozik, sokkalta inkább a csillagok aranypázsitos mezején röpti hatalmas gazdáját.

¹⁹⁵[A világfa] törzse alatt egy másik köt is van, oda járnak inni az istenek lovai. Odin főisten nyolclábú lova, a Sleipnir vezeti őket.

Természetellenes vágta

¹⁹⁶Az istenek felvilági tanyáján csak egyetlen állatot találunk, a *táltos lovat*.[...] Berze Nagy János ismertetése szerint a táltos lovak „természetfeletti” tulajdonsággal (erővel) bírnak.

[...] Hatvani Bertalan a táltosló-ábrázolásról ezt írja: „A legrégebb leletek Krétától Mezopotámián át Kínáig igazolják egy természetellenes motívumnak, a *ló repülő vágatásának*, elterjedt voltát. Ez a motívum mindenütt megtalálható, az északi félgömb leletei közt, csak éppen a természet nem ismeri a lónak ilyen röptét”.

Sebesebb a szélnél

A betyárdalok valóságosnak mutatkozó lova túl szép ahhoz, hogy igaz legyen. Mintha nem minden stimmelne körülötte.

¹⁹⁷Paripámnak kesej lába,
Szilaj csikó, gyors járása
Minden huszonegy ór'alatt
Erdélyből Gyöngyösre szalad.

A „kesej” keselyűt jelent, s kell is a szárny, az Erdély s Gyöngyös közti napi ingázáshoz. Hisz csak a csillagképek és a Nap jár ily monoton utat. Tehát itt is felsejlik a mitikus előzmény lehetősége, főként a Pegazus-féle szárnyas lovakra gondolva, melyekben nincs hiány a hagyomány hímes mezején. Még a napszekeket is lovak húzták akkortájt, hisz az ember mindig mindent saját mikrokozmoszával igyekezett elképzelni.

¹⁹⁴ A. P. Okladnyikov - A. I. Martinov: *Szibériai sziklarajzok*. Corvina, 1983. 183. o.

¹⁹⁵ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 20. o.

¹⁹⁶ Makra Sándor: *A mágia* Magvető könyvkiadó, Budapest, 1988. 77-78. o.

¹⁹⁷ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 63. o.

Még a Gyöngy városnév is csillagfészekre vall: gyöngy-város. Akad egynéhány, ilyen kettős értelmű városnevünk, (Gönc, vagy Fehér- és Feketevár), népszerűek dalainkban. Gyöngyös? Mitől csillagváros ez? Mert a gyöngy csillag alapanyag. Kagyló szüli, mint Aphrodité is, aki viszont a gyönyörű Hajnalcillagot jeleníti meg.

Maradjunk Gyöngyösnél, ha már ilyen szépen szólnak róla a népdalok:

¹⁹⁸Gyöngyös város szép helyen van.

Három csillag felette van,

Én is onnan való vagyok,

Ahol a csillag ragyog, haj, haj!

Akár a földön, akár az égen van ez a Gyöngyös, mindenképpen csillagkapcsolatot tart fenn, s egy kozmikus utazás célállomása. Ezt nem mi mondjuk, hanem az oda való „úrutastól” hallhattuk az imént.

¹⁹⁹[...] Felnyergelem aranszörű lovamat

Lovamat, de lovamat,

Lerúgatom véle a csillagokat.

Kesely lovam nyerített a csatába

Mellső lábát éles golyó találta

- Szállj le huszár, vedd le nehéz nyergedet

Nyergedet, de nyergedet,

Szegény lábam nem bír tovább tégedet!

Ez a vers is telve van csillagászati és mitikus utalásokkal: a huszár lova aranszörű, a csillagokat rúgja le, tehát odafent száguldhatsz. Igen, persze, az is lehet, hogy hatalmasakat rúg hátrafelé, de Kesely, azaz szárnyas a ló, táltos féleség lehetett, amíg a földre nem rángatták...

Ámde, ideje tovább ügetni.

Dalaink, meséink lovainak gyakran több, vagy kevesebb a lába az elfogadhatónál: két, három, vagy épp hatlábúak. Ezek földi terepre alkalmatlanok, ámde, emlékezzünk, gazdájuk sem feltétlenül földi halandó!

Hány lábú a ló?

Háromláb

Ég tudja miért sikeredett egy Kárpátalján megőrzött mese lova háromlábúra, ámde ez szemlátomást a legkevésbé sem akadályozza a mozgásban. Sőt, tán épp ebben rejlik szárnyalása titka:

²⁰⁰A pogány hercegnek *háromlábú táltos* lova volt. Patáira a patkót visszafelé verték fel, hogy senki se tudhassa, milyen irányba lovagol a herceg. A táltos egyik hegycsúcsról a másikra is át tudott ugratni

[...] A háromlábú táltos egy ugrással a Kicséra csúcsán termett...

¹⁹⁸ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 42. o.

¹⁹⁹ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 352. o.

²⁰⁰ *Rákóczi virágai - Kárpátaljai történeti és helyi mondák*. Intermix Kiadó, 1992. Ungvár - Budapest 58. o.

Hát, nem árt, ha az efféle csúcsra ugratást még szárnyak is segítik.

Berze-Nagy János kimutatta, hogy mesehőseik néha ²⁰¹réz- ezüst-, repülő aranyparipán, azaz planétalovak hátán ugratnak a hegytetőre, fatetőre, vagy épp a kastélytorony csillagáig(!), hogy onnan, az aranykoszorút, vagy magasan, szegre akasztott ²⁰²kendőt, fésűt megszerezzék. Ezek általában a Nap, Hold, Szél lovai.

Lám, ízig-vérig kozmikus mese az előbbi is, mutatja a fordított patkó, az égig érő hegyre való felugratás, s persze a lólábak valószerűtlen száma. Arra a nyugtalanító kérdésre, mitől lett ez a pej ló háromlábú, egy másik mesénk szolgál megoldási javaslattal:

²⁰³A Saskeselyű embernek az apja szolgált a Pokolból egy lovat, amelyik egy lépésre egy országot lépett át. *Háromlábú* volt, mert leszakasztotta a tüzes farkú oroszlán, amikor kijött a Pokolból.

Aligha kétséges, hogy ez is egy kozmoszjáró paripa. A mese kizárólag csillagászati elemeket tartalmaz.

Kétlábú leány-ló?

A háromlábú ló még hagyján, ámde kétlábúak is akadnak. Statikailag egy ilyen ló már annyira ingatag, hogy inkább a hölgyek irányába lódul el fantáziánk. Főként, ha félig nyíltan maga a szöveg is erre kacsintgat. Ámde azért maradjunk óvatosak...

²⁰⁴Csütörtökön virradóra
Tanáltam egy szilaj lóra
Kötőfékje egy szem se vót,
De a ló is kétlábú vót...

variáns:

²⁰⁵Csütörtökön virradóra
Felültem egy szilaj lóra,
Kinek lába csak kettő volt
Kötőfékje hat gyöngysor volt

Mindaddig, amíg ki nem derült, hogy ez a ló kétlábú, valóságos lólopásnak tűnt az akció, csupán a nyakláncot idéző gyöngy kötőfék int némi óvatosságra.

²⁰⁶Sohasem loptam életembe
csak egy lovat Debrecenbe
az es a főd (föld?) bíróa vót
ketefékje mind gyöngyből vót...

²⁰¹ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 117-119. o.

²⁰² A kendőt nőiség jelnek tartottunk - akár a fésűt -, s nemrég láttuk, hogy ugyancsak egy csúcsról jelezte a hős bajba kerülését vérbe borulásával.

²⁰³ *Fehér virág és fehér virágszál*. Mesélte Balla János, gyűjtötte Balla Tamás. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970. 26. o.

²⁰⁴ Lükő Gábor: *Gyökereink*. 5-6. Magyarország, 1993. 76. o.

²⁰⁵ *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 199. o.

²⁰⁶ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest 284. o.

Van egy olyan dalunk, mely azt veti fel, hogy nem rablásról, hanem vissza hozatalról lehet itt szó. Senkit se zavarjon, hogy itt citromfa erdő áll. Itt is felbukkan egy bíró, még az sem kizárt, hogy ugyanaz.

²⁰⁷Elszaladt a lovam
Citromfaerdőbe.
Elnyúztam a²⁰⁸ráncos kis csizmámat
A lókeresésbe.
Ne keresd a lovad,
mert be vagyon fogva!
A kékedí bíró udvarába
Szól a csengő rajta!
Lovad behajtották,
Hadd fizessél érte,
Mert a hajnal, a szép piros hajnal
Tilalomba érte.

Bonyolult, izgalmas, és sokszintű ez a szöveg, mely mélyen igazolja felvetésünket, hogy a lólopás kozmológiai és szerelmi olvasata egyaránt lehetséges.

Ennek a versnek a folytatását egy másik variáns végén véljük megtalálni, lássuk csak, hátha kiokosodunk tőle:

²⁰⁹[...] mert a piros hajnal
tilalomba érte.
Elejbe, elejbe!
Sárga ló elejbe,
Hogy be ne ugrojon
Virágoskertömbe.
Be tanál ugrani,
Kárt tanál csinálni:
A rúzsabimbókat
Le tanálja rugni!

A rózsza a nő „virága”, tehát csak bujkálhat itt egy szerelmi szál! Még így is elmondható:

²¹⁰Gyere babám gyere, fordítsd meg a gulyám elejét,
le ne egye bazsarózsza levelét!

Másutt, ugyanez a szöveg még határozottabban áll ki a lólopás mellett:

²¹¹Nem loptam én életemben
csak egy csikót Debrecenbe,
s avval hajtottam hat tinót
mind a hat aranyszőrű vót.

²⁰⁷ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 399.

²⁰⁸ A csizmakoptatás nagyon ősi motívum, Vájnamőjnen, Gilgames és a mesék java kitér rá. Kozmosz-járásra utal, ha a csizmakoptatásról megemlékeznek.

²⁰⁹ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 398.

²¹⁰ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 493.

²¹¹ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest. 287. o.

Ámde, ezeket az²¹²aranszörű teheneket egy nőszemélyre pazarolja a rablónk, így a büntett mégiscsak szerelmi indíttatásúvá válik. Sőt, a „csütörtökön virradóra” fordulat is felbukkan odébb a versben, és ez madárnnyelven maga a *szerelemidő*.

Ámde, egyelőre jegeljük dilemmánkat, hogy nőrablás-e a lólopás, nehogy még a végén kiderüljön, hogy a Fehér László típusú ló tolvajlásokat teljesen félreértettük, mivel ő is egy nőrabló volt. Mert ez esetben nem betyár-, hanem „betyárkodó” balladák ezek.

A ló két csillaga

Voltaképpen egyre megy, lovat, vagy hölgyet raboltak e dalokban, a lényeg, hogy az égről olvasták le ezeket a balladákat, és ebből is fakadhatnak az előbb látott felfogásbeli különbségek, s ez egész kétértelműség.

Most csak azt fontos megmutatnunk, hogy igen is volt kétlábú ló, pld ujgur égbolton. Tehát ne feltétlenül nőre gondoljunk, jóllehet, az emberiség legszívesebben a szerelem irányába tolja el azokat a szövegeket, amiket már nem ért:

²¹³Az ujgur és csagataj nyelvben a kismédve csillagképlet *két csillagának neve: ló*, három kisebb csillagának neve pedig kötélcsillag, a kötél, mellyel a lovak a sarkcsillaghoz, a karóhoz vannak kötve.

Csillagkantár

²¹⁴Éjfél tájban ragyognak a csillagok.
[...] Este kezdem a lovamat nyergelni
Reggelig tart a szerszámot rátenni,
Lovam fején *csillag ragyog*, nem kantár
Valld be babám, kit szerettél igazán.

E tablónak már az első képe kétségtelenné teszi hogy a helyszín a csillagos ég. Ámde eközben az, hogy a ló nyergelés reggelig tart, szerelmi szimbolikát sejtet. Illetve mégse, hisz egy „nő-ló” normál körülmények között reggelig több ízben is megnyergelhető, tehát mégiscsak az égi színpadra érdemes gondolnunk, ahol lassított felvételben folyik a Nagy Előadás. Főleg, ha nyíltan csillag-kantárt hord ez a ló.

Csillagnyereg az éjszakában

Az előbbi csillagkantár mellett csillagnyeregről is tudnak meséink.

²¹⁵„nézd meg jól a nyergemet, édes gazdám, *két csillag* van rajta, nehogy aztán más lovára ülj a *sötétben*(...)”

Hősünk, *Szegfűhajú János*, a táltos lovától kapta az előbbi jó tanácsot. Úgy tűnik, mintha a nyereg két csillaga díszítés volna, ámde éjszaka csak akkor látszhat a csillag a nyergen, ha világít. Ha a két csillag maga a nyereg.

²¹² A görög mítoszokban ilyen a Nap nyája

²¹³ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 259. o.

²¹⁴ *Tegnap Gyimesben jártam*. Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989. 364. o.

²¹⁵ Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. 1995. 786.

A sarkcsillag lova

Ha sikerül bebizonyítani, hogy betyárjaink lovai az égbolton cikáznak, az egy valóságos útlevel további érdekességek felé. Ugyanis kiderülhet, hogy ezek a lólopások kezdetben égitestrablások voltak. És ha ez igaz, óriásira nő az egész betyárműfaj becsülete, hisz ez maga a műfaj rehabilitációja. Ez esetben kozmikus elképzeléseket kódoltak a betyárdalok előzményeibe, lényegében az őstudományt. Tudunk az ősmagyarok fehérlóáldozatáról, tudjuk, hogy a fehér ló nemzetségsős volt, jelzi egy mesénk: a *Fehérlófia*.

De hogy is állunk e lovakkal az égen, mert e téren, úgy tűnik elég nagy az összevisszaság. Két csillag is alkothat égi lovat, láttuk nemrég az ujguroknál. Ahol a nyereget, vagy kantárt látják két csillagnak, az ugyanez a konstelláció is lehet. De a ló megtestesítheti magát a világközeget, sőt, a komplett kozmoszt is. Ezek nem egymást kizáró felfogások, hanem, úgy véljük, egy égi képregény fázisai inkább.

Az égi ló fogalma Euráziában hallatlan kultusznak örvend, legkevésbé sem magyar prioritás. A sokra tartott szanszkrit hagyomány a lovat a filozófia struktúrájába emelte, náluk a ²¹⁶Ló a komplett kozmoszt is megtestesítheti:

²¹⁷„Óm! Az áldozati ló feje a Hajnal, szeme a Nap, lélegzete a Szél, kitátott szája a Tűz; az év az áldozati ló egész teste; háta az Ég, hasa a levegő; szügye a Föld, oldalai az égtájak, bordái a mellékégtájak, végtagjai az évszakok, a hónapok és a félhónapok az izületei, a nappalok és éjszakák a lábai, a csillagok a csontjai, a felhők a húsa; a homok az abraka, a folyók az erei, mája, tüdeje a hegyek; a füvek és a fák szőre [...] száját ha kitátja, villámlás; ha megrázkódik, az a mennydörgés, ha vizez, az az eső...”

Egy ilyen Mindenség-ló a mi betyárunknak azért túl nagy falat volna elrabolásra, mindenestre jelzi, hogy igen becses struktúra lehetett. Folytassuk hát a keresést:

Aranycövek

Ámde a mi, keresett, illetve elrabolt lovunkhoz közelebb áll az ázsiai lovas nomád népek legendáriumának Sarkcsillaghoz pányvázott lova, esetleg ménese.

²¹⁸[a mongoloknál] Először a sarkcsillag neve után érdeklődtem. - Annak a neve nálunk Aranycövek. - mondta - Hozzá van kötve az égi ló, úgy jár körbe és legelészik.

A Sarkcsillag körül a régiek szerint a planéták forognak, tehát ez a ló akár magát a Nap- Hold- Csillagot jelenti, vagy azokat hordozza. Hallatlan öserejű kép ez, szörnyen izgatta egykori fantáziánkat, hisz a Sarkcsillag a legizgalmasabb zóna, a kiválasztottak övezete. Nemrég, a lólábszámláláskor láttuk már ezt a jelenetet, s nézzük most a sarkcsillag-világkaró kedvéért:

²¹⁶ Tehát az emberszabású mindenség párhuzamaként egy ló-szabású mindenséggel is számolhatunk, s gyorsan tegyük hozzá, ez két felfogás nem zárja ki egymást...

²¹⁷ *Titkos Tanítások*. Válogatás az Upanisadokból. Válogatta, fordította Vekerdi József. Helikon kiadó, 1987. 38. o.

²¹⁸ Erdélyi István - Sugár Lajos: *Ázsiai lovas nomádok*, Budapest, 1982. 116. o. in: *Keletkutatás* 1986. ősz, 48. o.

²¹⁹ Az ujjur és csagataj nyelvben a *kis medve* csillagképlet két csillagának neve: ló, három kisebb csillagának neve pedig: *kötélcshellag*. A köté, mellyel a lovak a *Sark-cshellaghoz, karóhoz* vannak kötve.

A Sarkcsillag nem maga a karó, hanem a világtengely-karó *csúcsa*, de azért értjük, mire gondolnak...

²²⁰ Az ujjur, s a csagataj nyelvben a sarkcsillag neve:[...] aranykaró és vaskaró. Fülünknek igen kellemes, hogy másutt ezt nyíltan lókarónak mondják:

²²¹ A tatároknál [...] Tänägri Kan háza előtt lókaró áll, amelyhez a hozzá érkező a lovát megköti.

A csárda szent lókarója

Egy ilyen, sőt, ugyanez a *ló-karós csendélet* a magyar hagyomány számos portáján felbukkan. Hallatlan öröm, ha a betyárvilágunk színpalái közt bukkanunk rá, hisz igazolja gyanúkat, hogy a mi csárdánk és mikrokörnyezete is a világtengely szentséges övezete lehetett, amíg el nem felejtettük. Eszerint a magyar csárda, csárdásné is az egyetemes csillaghagyomány alaphelyzete:

²²² A mohácsi népdal szerint a gulyás, míg a „galambjánál”, aki rendszerint a csárdás „lánya” volt, időzött, lovát az *állófához* kötötte, ami alighanem a csárda *udvarán* álló lókarónak másféle elnevezése.

Berze Nagy János, - a világközép problematika legjelesebb kutatója -, tehát ráérezett, hogy a csárdánk udvarán is lényegében egy világtengely lókaró áll, egy, úgymond: axis-mundi redukció. Így már indokolt, mért ragaszkodtak a régiek a hosszadalmas és érdektelennek tűnő leírásokhoz: a számukra legfontosabb kozmikus részleteket taglalták ilyenkor:

²²³ Tiszán innen, Dunán túl
túl a Tiszán van egy csikós, nyájastól.
kis pejlova ki van kötve
szürkötéllal, pakróc nélkül, gazdástul

Gondoljanak bele. Ez a dal az égvilágon semmit sem állít azon kívül, hogy valahol, a végtelenségben ki van kötve egy ló. Hát téma ez? Semmi nem történik, az égvilágon, ez csupán egy közönyös állókép. Számukra mégis szentséges pillanat, szent szöveg ez a maga módján.

Egy másik betyárdalban a megkötözött ló odakint ázik-fázik, míg a gazdája odabent vedel:

„Tér dig sárban szügyig pocsolyában
S a gazdája mulat a csárdában”

Ez is egy pillanatfelvétel a szent ló-karóról, és immár tudjuk, hogy a világközépről szóló tudósítás.

²¹⁹ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 259. o.

²²⁰ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 258. o.

²²¹ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 259. o.

²²² Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 259. o.

²²³ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 394. o.

Kerek almafához pányvázott ló

²²⁴Udvarom közepén egy kerek almafa
Ahhoz meg van kötve egy szürke paripa.
Fel is van nyergelve, fel is kantározva;
Most akartam babám hozzád menni rajta;
Most akartam veled mulatozni,
Megjött a behívó, el kell masérozni.

Itt is az udvar közepén álló *ló-karóhoz*, ez esetben kerek almafához pányvázott, felnyergelt állatot látunk.

A kerek almafa - akár a kerekedő domb, kerekedő tó -, a körötte legelésző állattal egy őskép a világ kezdetéről. Tehát nagyon régről indul a mese, az énekes a légyott szempontjából teljesen közömbös részletekkel. Ámde a kerek almafa, a ló szürkesége, és az imádott lószerszám mégsem töltelékszöveg csupán, hanem egy kozmogóniai struktúra önkéntelen megidézése egy bűcsú kapcsán. Ennek jegyében lássuk hát az alábbiakat:

²²⁵Ázsia nomád népei azt a jelenséget, hogy egyes csillagok a világ oszlopát jelentő sark-csillagtól mindig ugyanazon távolságra vannak, úgy magyarázzák, hogy azok kötéllel vannak odakötve. Egy jakut monda szerint a hét tarka rénállat (csillagok) az éggel földdel együtt felnövekedett „vasoszlophoz” vannak kötve, hogy szét ne szaladjanak, a burjátok az ég csillagaiban ménest látnak, amelyet lóháton ülő csikósok őriznek. Ezért képzelik gyakran az ázsiai töröktörzsű népek a világ oszlopát „hatalmas lókarónak”, s nevezik a jakutok „lóoszlop úr”-nak.

Egyszeri vétek

Sosem loptam életembe...

A lólopásos betyárdalainkat nem értjük igazán. Egy perdöntő mozzanatot nem szoktunk észrevenni: a betyár nem bűnöző, se legalábbis nem visszaeső bűnös, mint hinnénk, hanem csupán egyetlen egyszer esik a lólopás vétkébe: Miféle betyár az ilyen? Betyár egyáltalán?

²²⁶Azt kérdi az alispán
- Hány istállóból loptál
- *Nem loptam én még többet,*
Egy istállóból hetet
²²⁷Nem loptam én életemben
csak egy csikót Debrecenben
s a val hajtottam hat tinót
mind a *hat aranyszőrű* vót.

Hermész is betyár lehetett, hisz a Nap arany teheneit rabolta el, és azok is *aranyszőrűek* voltak. Napállatok, tehát, jut eszembe, égitestrablás történhetett ott is.

²²⁴ *Magyar népdalok*. I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 324. o.

²²⁵ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 49. o.

²²⁶ Küllös Imola: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 79.

²²⁷ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest, 287.

²²⁸Sohase loptam életembe
Csak egy lovat Debrecenbe
Ej! Az es a felbíróé vót,
Kötőfékje mind gyöngyből vót.
²²⁹Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt,
Hatot fogott suhogóra,
Görc városa csodájára.

Hermésznek, Héraklésznek Vajnamöjnennek stb. naptári feladata a lopás, no de miért? Mert ez a ló hordozza az égitesteket. Nem is lopások ezek, hanem ló-visszarablások, a világpólusok reprezentánsai huzakodnak rajtuk.

²²⁸ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest 286.

²²⁹ *A nagy hegyi tolvaj*. Magyar népballadák. Magyar Helikon, 1971. 124. o.

Égitest szabadítók

Napos holdas paripa

Hová tűnt a nap az égről?

A régi ember egy szörnyű és véghetetlen háborút látott az égen, a Tél és a Nyár birodalma küzd az égitestekért. Azt se feledjük, hogy alig tízezer éve jégkorszak tarkította mindennapjainkat, és ezen is volt mit töprengeni. Az efféle traumák nyilván nyomot hagynak a hagyományban. A sötétségbe borult Feketeországról szóló mesék sem kitalációk, hanem klimatikus kataklizmák dokumentumai. Tehát nem a sarkvidéki lakosok panasza ez, hisz számukra az a normális, hogy félévig tart a sötét... Ipolyi írja:

²³⁰Egy nevezetes... [monda] regéli, miképp egy sárkány, miután a város minden hölgyeit kipusztította, s a táj vizeit felitta, végre a napot és holdat is az égről felfalja; a sötét és bús országnak, most a király istállójában lévő tátos és csikaja, a nap- és hold-, meg a csillag-gal homlokán szolgál naponta és éjente, körülhordatva az országban nap- és holdvilágul; mire azonban ez nem melegít, és semmi sem nőhet, a királyfi a tátoson kénytelen a sárkány ellen a nap visszaszerzésére küzdeni.

Miféle nap az, amely nap nem sarjaszt, és nem melegít? A téli Nap. A Kalevala kovácsa is készít mű napot és holdat, az elrabolt helyett, ám azok sem működnek kellő hatásfokkal. Na, de hagyjuk Ipolyit tovább beszélni:

[...] Mátyás királynak egy gyönyörűséges Holdas nevű lova volt, mely éjenként amerre ment véle, bármi sötét volt, az egész vidéket megvilágítja, miért a háborúban nagy szolgálatára volt. [...] lovát egy török tátos elrabolta. Nagy jutalmat, hét vármegyét szabad választás szerint ígér Mátyás a ló visszahozójának, mire a híres vitéz, Kampó tátos vállalkozik;

A lényeg a magyar emlékezet is ismeri a napot, holdat és csillagot hordozó lovat. Hátha az ősdalok betyárjai is ilyet raboltak...

Ismét lássuk csak egyik népdalunk kozmosz lovát:

²³¹Kesely egyik lába
A homlokán hóka.
A kesely szárnyat jelent, a hóka pedig holdat.

Csillagjegyes mátká

Égitest szabadító nőrablások

Úgy tetszik, hogy a mítoszokban és dalokban a ló és hölgyrablások túlmutatnak önmagukon, mert a harc a rajtuk fityegő főégitestekért folyik valójában. Az elrabolt szűz a Napot, Holdat és a Csillagot hordja a testén, ruhái alatt, s ezek sem tetoválások, hanem valódiak. Még Szép

²³⁰ *Az ősi magyar hitvilág.* Szerkesztette: Diószegi Vilmos. Gondolat, 1971. Budapest 219. o.

²³¹ *Magyar népdalok.* I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. II. 450. o.

Heléna is egy világközép-szűzként kezdhette pályáját, hisz - Kerényi Károly szerint - Európa és Ázsia harcolt érte. Sőt, még tovább is mehetünk, a két világpólus...

Egy székel mesehős egy odüsszeuszi trükk segítségével hatol a hét lakattal védett várba. Azt kell kipuhatolnia, mi rejlik a féltve őrzött királylány ruhája alatt. Az ő-Heléna története is így festhetett a kezdet kezdetén:

²³²Holnap reggelre színezüstből csinállok egy lovat, akkorát, hogy a hasában elférsz

[...]A lovat majd éjjel felviszik a királykisasszony szobájába, s te éjjel bújj ki azon a kicsi ajtón, mit az ezüstlő oldalán láthatatlanul csinállok, s akkor megnézheted, hogy miféle jegyek vannak a királykisasszonyon.

[...] s ím, halljatok csudát, a homlokán egy nap volt, *ragyogó, fényes*, s a mellén két aranycsillag...

Nem pusztá rajzolat, anyajegy, vagy tetoválás ez, ahogy hinni szokás, hanem valóságos égitest, hisz ragyog. Önálló fénye van. Tehát ez itt egy történelmi pillanat: Meglettek az égitestek! Ez a csillagkép-szűz maga a boldogság, hisz aki megkapja kezét, vele a sarjadást, a klímaváltozást viszi haza. Lám, egy egyszerű mese is segítheti, hogy visszajussunk az Iliász ősi értelméhez. Nem túlzás, hogy a mítosz a mese alfaja.

Akad ilyen mese bőven:

²³³De mán a juhász tudta, hogy a kirájléánnak három jegye van: A térdin, köldökin s a csicsin.

Egy másik:

²³⁴Ennek a királynak volt egy szép felesége, akin volt három különös jegy: a homlokán volt a napnak a címere, a nyakán a holdnak a címere és a hátán volt az üstökös csillag.

Ez a szegény mesei feleség itt most épp haldoklik. Az az utolsó kívánsága, hogy az utóda, akit a király elvesz, ugyanolyan legyen, mint ő. Vagyis ugyanolyan csillagzatokat viseljen testén. Ez alighanem azt jelenti, sajátmagát akarja visszaraboltatni férjével az alvilágból, ahová most mennie kell...

Szél Koljur immár nem világít...

E mesetípus mérhetetlen életkorát jelzi az is, hogy az egész földkerekségen ismerik.

Egy inka időkből maradt verses kecsua drámából az derül ki, hogy inkák szépséges szüze, Koszi Koljur ugyanaz az égitesthordozó világközép-szűz, akihez az előbbieken volt szerencsénk:

²³⁵[...]Nevét tündöklő arcáról kapta
lett Kuszi Koljur,
hajnalcsillagnak mutatja magát,
ha feléd fordul.

²³² Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. 1995. 491. o.

²³³ Sebestyén Ádám: *Bukovinai székel népmesék III*. Kiadja a Tolna megyei Könyvtár, 1983. 93. o.

²³⁴ *Fehér virág és fehér virágszál*. Mesélte Balla János, gyűjtötte Balla Tamás. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970. 145.

²³⁵ *Sasok és kondorkeselyűk*. (Navatl és kecsua költészet). Magvető Kiadó. Budapest, 1977. 309. o.

Homlokán hold kél, Nap véle lángol
Nagy egyezségben[...]
Arcában ívelt, ékes szivárvány
két szép szemöldöke,
szemében két nap izzik nyilazván
fényét a földre.

Az égitestek itt is fényforrások, hisz ő maga világít, tehát nem üres testékszerek.

²³⁶Szép Koljurnak immár vége
éjszakánkban *nem világít*.

Kinek nem kell semmi kérő...

A Kalevala hősei Észak Szüzére ácsingóznak. Ő a messzi Északon lakik édesanyjával, Észak banyájával. Szép és gögös, s van is rá oka:

²³⁷Egy leány van Pohjolában
Egy lány a hideg hazában
Kinek nem kell semmi kérő
Férfi, bármilyen sokérő;
A fél Észak népe vallja,
Hogy gyönyörű, magasztalja:
Hold fénylik a homlokáról
Melléről a nap világol
Válláról a Göncölsillag
Hátáról^[238] jhetevény csillog.

A díszek itt is fénylenek, tehát önálló fényforrások. Ő az a szűz, akiért valóban érdemes harcolni!

Égitest testű szűz a magyar balladában

Kicsoda lehetett Szeklédi Borbála?

Azt hinné az ember, hogy a balladáink nem ismerik az előbbi napos-holdas szüzet. Annál nagyobb öröm mégis rábukkannunk, hisz ez a műfaj rangját változtatja meg. Egy eddig szép, de semmitmondó balladáról kiderül, hogy őskori stigmát visel. Tehát mégsem az utóbbi századok terméke ez, ahogy a folklór gondolja.

Íme a ballada: Szeklédi Borbála egy szűz, tán királyleány, akit kényszerházasságba hurcolnak Lengyelországba. Jól ismert ősz-szüzsé ez, aki történelemnek látja, magára vessen...

²³⁹„Néném, iédes nénén, jobban tudom, mint te,
Eladtak tégedet bié Lengyelországba
Bié Lengyelországba, lengyel új királynak
Nem es őmagának, felnőtt szép fiának”

²³⁶ *Sasok és kondorkeselyűk*. (Navatl és kecsua költészet). Magvető Kiadó. Budapest, 1977. 311. o.

²³⁷ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 65. o.

²³⁸ Fiastyúk

²³⁹ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest 185.

Olyan hangulatú házasság ez, mint amikor az Ördöknek odaíért leányt viszik a pokolba, feleségnek. Vagy a sárkánynak, esetleg a Minotaurusznak...

Borbálát tehát lényegében elrabolják, ámde a férjnek sem könnyű a dolga, mert Borbála kicsit rátartian hárítja a közeledést:

„Az apám házánál nagyobb urak jártak
Azkot sem uraltam, téged sem urallak.”
Válogató, akár a kalevalai észak szüze:
„kinek nem kell semmi kérő
Férfi, bármilyen sokérő”.

Ámde, miféle kérői lehettek a mi Borbálánknak, aki még a lengyel királynál is hatalmasabb? Tán égi hatalmasságok, akár a Kalevalában, vagy a Kalevipoegben:

²⁴⁰Kérők sorjázta Salméhoz
[...]
rangos kérők kopogtattak
Nap is kérte, Hold is kérte,
Csillagfi is kéregette.
Jött a házhoz a halvány Hold
A sápatag sugár arcú
ötven léptető lovával,
hatvan hajtó kocsisával
[...]
Harmadik kérő kopogott
ékes csillag édesfia,
Sarkcsillag elsőszülötte
*Ötven léptető lovával,
Hatvan hajtó kocsisával...*

Döbbenetes, hogy az előbbi ragyogó észt csillagmese kérői ugyanolyan csinnadrattával érkeznek a lányos házhoz, mint balladánk lánykérő-rabló csapata:

²⁴¹[...] Ő es biétekinde Lengyenország felé,
Messzünnet meglátá, úgy jönnek, úgy jönnek
*Hat lóval, hintóval, hatvan katonával,
Hatvan katonával, s ed rongyos szolgával.*
Még a lovakat es mind táncra léptetik,
Még a dobokat is mind táncra veretik.

A két szöveg ugyanazokból a mozaikokból építkezik: Itt hatvan katona, ott hatvan kocsis. Az észteknél is ugyanúgy *léptetik* a lovakat, mint nálunk. Az észt szöveg nyíltan csillagballada, a miénkről pedig épp most igyekezünk bebizonyítani ugyanezt.

Megjegyezendő, hogy Fehér Lászlóért ugyanilyen számban és csinnadrattával jönnek egy ízben, hogy fülön fogják, és vigyék. Ha akarjuk, őt is nászra cipelik, hisz a halál is esküvő feleség volt valaha...

²⁴⁰ *Kalevipoeg. Észt hősének.* Európa, 1985. Ford. Rab Zsuzsa. 21-22. o.

²⁴¹ Kallós Zoltán: *Balladák könyve.* Magyar Helikon, 1977. Budapest 186.

²⁴²Fehér László lovat lopott
[...]
Rajta érte hat vármegye, *hatvan hajdú*,
Fehér Lászlót ott megfogták
Tömlöc fenekére zárták.

Ezek a hatvanas számok a naptárból keveredhettek elő, tehát csillagászati, klimatikus kalandok húzódnak meg az efféle csinnadratták háttérében.

Borbála feszíti a húrt

A lengyel királyfi megleléli Szeklédi Borbála ellenállását és - egy meghökkentő fordulattal - *lószerszámot* vásárol neje ráncba szedésére. Ámul is rajta a király sógora:

²⁴³[...]És ő csak elmene Lengyen városába,
És ő csak megvevé ez aranyos nyeret,
Ez aranyos nyeret, ez aranyos fiéket
ez aranyos nyeret, s ez arany korbácsot.
Ő es találkozik nagyobb sógorával.
Mindjá es azt kiérdi: „Hát azt minek vetted?”
„Egy paripát vettem, s az még tanulatlan,
s e még tanulatlan, s ezt meg kell taníssuk”

Mi lehet mindez? Mért csinál lovat újdonsült nejből? Hisz felnyergeli, rárakja a féket, és korbácsolni kezdi. Ha pusztán a feleség „betöréséről” volna szó, ahhoz nem kéne megvenni a nyilván költséges aranynyeret és féket, mert életszerűtlen, amikor a puszta korbács is megtenné... Jóllehet, léteznek szexuális elhajtások, mégis inkább csillagászati ügyletek ezek: mintha olyan, alighanem csillagképleteket, amilyen pld. a nyereg, vagy fék, akartak volna ebbe a csillagballadába valahogy bele tuszkolni. Hát ezt a kabátot is, a gombhoz szabták a jelek szerint!

Itt most ismét szót kér Fehér László, mert az ő balladájában is felbukkan a ló és az aranynyereg, s ez még inkább felbátorít, hogy ezt a távolinak tetsző, s más témájú balladát is rokon kozmikus struktúra motorja működteti.

²⁴⁴Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt,
Hat szép lovat kantárostól,
Cifra nyeregszerszámostól.

Akkor most ló, vagy lány?

Lám, akad itt elég töprengeni való... Nemrég végigzongoráztuk, hátha a balladák két lábú lovai leányt jelentenek! Tán még maga Fehér László is lányrabló lehetett. Innen a földről, egy csillagkép *szűznek* is, *lónak* is olvasható, tehát a két csillagballada felfogásbeli különbsége ebből is fakadhat.

²⁴² *Csángó-magyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 290. o.

²⁴³ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest 186.

²⁴⁴ *Csángó-magyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 290. o.

A betyár mágikus felszerelése, emlékezzenek, az anyaméhből származott. Az alvilág viszont a kozmosz anyaméhe. Márpedig itt, ebben az Alvilág-Lengyelországban bukkan elő a korbács, nyereg, és a fék, tehát ott, ahol kell. De ez még nem minden...

Borbála ruhája alól felsüt a nap

A lengyel király ekkor fogja a korbácsot, és nyakas nejét rögvest ütlegelni kezdi, mert ő egy De Sade márki, valójában. És nagyon jó, hogy ezt teszi, mert számunkra is lehull a lepel a mi Borbálánk titkos személyiségkódjáról:

S e jobb oldalamon kisütett e napfién
s e bal oldalamon biesütett e huódfién.

Tessék! Leszakad róla a ruha, és testén felfénylenek az égitestek! Tehát ő is ugyanolyan, akár a nemrég látott kolléganői. Több ballada variáns állítja ugyanezt, egyöntetűen, tehát szó sincs nyelvbotlásról, félreértésről: A napfény illetve holdfény Borbála testéről világít:

²⁴⁵Elég ennyi elég,
elég iédes urom.
Egyik oldalamon
Biésütett e napfiény,
Másik oldalamon
Kisütett (!) huódfién

Tehát elérte a király a célját, mert ettől Alvilág-Lengyelország nyilván fénybe borul, hisz személyében hazájába vitte a boldogságos Világközepet. Biztos, hogy ilyesmiről lehet szó, mert Lengyelország amúgy is dugig van gyönyörű nőkkel. Ez a király nem nőre éhes, nyilván minden ujjára akad több is, a fényre, világosságra, boldogságra vágyik, hogy beinduljon a sarjadás ebben az - tőlünk nézve - északi(!) „Fekete országban”.

Van egy dalunk, amely ég tudja miért, de ide kívánczok:

„Kis kacsa fürdik
Fekete tóban
Anyjához készül
LENGYELORSZÁGBA.
[...] Fordulj ki fordulj ki
Szép aranyalma”

E fontos, kozmogóniai ízű versike is jelezi, hogy Lengyelország igen is, mitikus értelmet kap dalainkban.

Hátha tévedtünk:

Egyes Szeklédi Borbála típusú balladai verziókban a Nap és Hold, nem csak kifelé, vagyis róla, hanem befelé is süt, be a testébe. Hátha tévedtünk az előbb, csak annyit akart a szöveg, hogy úgy összeverték ezt a szegény leányt, hogy leszakadt róla a ruha. Ámde ez a két főégitest egyidejűleg világít, és egyébként is teljesen indokolatlan egy hétköznapi korbácsolásba a Napot és Holdat belekeverni. Kivéve, ha az égitestek a szűz testéről világítanak. Csakis erről lehet szó, mert ennek így van értelme. És a nagytöbbséggel ellentétben azt állítjuk, hogy a dalok kezdetben voltak értelmesek, csak leromlottak. Mert, aki azt hiszi, hogy a fejlődés elve e vidéken is érvényes, nem tudja, hogy mit beszél.

²⁴⁵ *Új guzsalyom mellett*. Lejegyezte: Kallós Zoltán. Kriterion könyvkiadó Bukarest, 1973. 42. o.

Égítetek Jézuson és Márián

Még, mielőtt érvelni kezdenénk amellett, hogy kezdetben Fehér László balladája is egy égitestrablásos klimatikus legenda lehetett, mutassuk meg, hogy az apokrif szövegeink legfőbb mondandója is az, hogy az ősevangéliumi főszereplők égíteteket viseltek testükön. Sőt, alkalmasint ők maguk tűnnek azoknak!

Jézus Napja és Holdja

Az apokrif Mária és Jézus körül is ott cikáznak az égítetek:

²⁴⁶[Úr]Jézus] A fejinél kel a Nap,
A lábánál a Holdvilág,
Az úgy tündöklök, mint a világ.

Egy karjalai mese is tud ilyen lényről, akit főégítetek öveznek, sőt, díszítenek.

²⁴⁷[...]fejük fölött a hold fénylik
a két szemük igazgyöngy,
a vállukon a nap ragyog,
a hátukon csillag világol.

A magyar apokrif szöveg is ismeri az előbbi látványt, ámde más, nem kevésbé titokzatos szereposztásban. Itt már az égítetek helyébe Isten, Szűz Mária kerül. A beszélő itt nyilván rontásselhárítás reményében vetíti elénk az őskozmosz egy ritka izgalmas magyar palettáját, mely élő példa arra, amit ismételtünk: Másokkal ellentétben úgy találjuk, hogy a régiek egy, mondhatni, „antropo-kozmológia”-i mindenségben gondolkoztak. Itt magyarul is elolvashatjuk, miként vetül az emberi testre a kozmosz, kristálytisztán és részletesen láthatjuk az analógiát.

²⁴⁸Jobb vállamon Úristen
Bal vállamon asszonyunk, Szűz Mária,
Fejem fölött szent köröszt,
Szívemen szent köröszt,
Elöttem van az UrJézusnak hétezer angyala,
Rajtam vagyón bíboringje, páncélja,
Az áldasson az vétessen aki ezt énrúlam leveszi!

A Biblia néha „napba öltözött nő”-ről beszél. Testét a kék égbolt csodás csillagpalástja fedi.

János Jelenései.12/1:És láttaték nagy jel az égben: egy asszony, aki a napba vala felöltözve, és lábai alatt vala a hold, és az ő fejében tizenkét csillagból álló korona.

Máriát, akár egyik mitikus elődjét, a sumer Innint, Holdsarlón állva ábrázolják néha.

²⁴⁶ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 279. o.

²⁴⁷ *A kék rénszarvas*. Karjalai finn népmesék Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 59. o.

²⁴⁸ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 237. o.

Jézus és a szüzek

²⁴⁹ Arra ment három szűz lány:

az egyik azt mondta, oh édes Jézuskám, szebb vagy, mint a holdvilág!

A másik azt mondotta: óh, édes Jézuskám, szebb vagy, mint a ragyogó csillag

A harmadik azt mondotta: óh, édes Jézus, szebb vagy te a fényes Napnál!

Látszólag itt három szűz licitál egymásra, hogy melyikük látja ezt az apokrif Jézust szebbnek, de az sem lehetetlen, hogy épp felfedezik testén a rajta lévő égitesteket. Hisz itt pont azok szerepelnek, amelyeket előbbi példáink szüzei viselnek testükön.

És immár eljött az idő, hogy leporoljuk és felülvizsgáljuk a lótolvaj Fehér László aktáját:

²⁴⁹ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőttőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 281. o.

A fenti Fehér Lászlóék

Hogy a mi dicsőséges betyárunk, Fehér László élt-e, halt-e, számunkra közömbös. Sőt, még az ő számára is, mert ha valóban élt egy történelmi Fehér László, akkor a saját legendáriumához nincs sok köze.

Mert milyen is a történelmi betyár szomorú sorsa? Hívhatják bárhogy is, utoléri a végzete: előbb-utóbb kap egy ragadványnevet, egy csatolt legenda-csomaggal. És ez a legendárium rögvést kisajátítja az ő valóságos kalandjait, melyeknek a dalokban nyoma sem marad. Ha erre rájövünk, akkor mindez számunkra egy örületes szerencse, mert amit XIX. századnak hitt, gondolt a világ, mindaz valójában szintiszta összöveg.

De lássuk magát a balladát:

Fehér Lászlóék - a spektrum túlfelén

Fehérék kontra Feketéék

Úgy tűnik, eddig senki sem figyelt fel arra, hogy a balladai Fehér testvérpár mily ígéretes és beszédes - nyilván szakrális - helyszínrendszeren tevékenykedett.

²⁵⁰Fehér Lászlót ott vallatják,
- Van-e anyád, van-e apád?
- Nincsen anyám, nincsen apám
Csak egy nevelő testvérem:
Fehérvárban Fehér Anna
Kellemetes két orcája...

Érdekes nem? Figyeljék csak a színeket! A Fehérvárba való Fehér László és Fehér Anna kálváriájának vagyunk tanúi, miközben a pálya túl felén Feketehalom tornyosul.

²⁵¹Fehér László lovat lopott
a Fekete halom alatt
[...]
Hogy menjünk el Nagyegerbe
Nagyegertől Kisegerbe
Mert ott lakik az a nagy úr
Kitől minden rab szabadul.

Fehérváron laktak Fehérék, Feketehalmon pedig tán, egy másik legendából ismert Feketéék:

²⁵² Feketehalom várában lakott a fekete királyné egyetlen fiával.

²⁵⁰ *Háromszéki népballadák.* Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 138. o.

²⁵¹ Kallós Zoltán: *Balladák könyve.* Magyar Helikon, 1977. Budapest, 111.

²⁵² Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág.* Videopont Kft. 1995. 591. o.

Feketehalom ura a Halál

Fehér Anna egy nagy rabszabadító úrhoz járul lobbyzni elfogott bátyja ügyében. Tán egy afféle fekete királyhoz, amilyennek nemrég a lengyel királyt láttuk, tartottuk. Alvilági uralkodó lehet ez is, a Feketeváros ilyesmire utal.

Väjnämöjnen és társai ugyancsak egy „fekete halomból”, Homályhonból szabadítják ki az égítettek.

Meséink Fekete ország mellett²⁵³ Fehér országról is tudnak, nem kell sokáig kutatnunk utána. A régi kozmosz kétpólusú, dualisztikus felosztású volt.

²⁵⁴Fekete városban fehér torony látszik
ott látom a babám, más ölében játszik.

Ez sem a valóság talaja, ez a szöveg is az égre nyílik, a torony utal erre... Na, de folytassuk a Fehér balladát:

A Feketehalom alatti alvilág

Feketehalom alvilág-gyanús helynév, akár a kalevalai Homályhon, a Biblia Egyiptoma, vagy Sumer hegybe zárt alvilága. Ezek a poklok szerte a földön oly egységesen festenek, mint egy gyors-étkeztető világhálózat.

Tán még az sem mindegy, hogy Fehér László nem Feketehalomból, hanem Feketehalom alól lopja el a lovat, mert a régi hiedelem szerint a²⁵⁵ *hegy mélyén* volt az Alvilág. A „hegy alatt” akár a *hegy mélyét* is jelentheti, s ez esetben az Alvilágból hozza, szabadítja ki azt a bizonyos - égítést hordozó? - lovat, a mi legendás Fehér Lászlónk. Időközben kezükbe akadt egy olyan csángó változat is, mely megerősít minket abban, hogy az előbbi hegy-mély valóban varázsdimenzió lehetett:

²⁵⁶Fehér László lovat lopott
A *fekete humály* alatt.

Ezt a fogalmazványt az teszi egyedien izgalmassá, hogy a *fekete homály* máshol is felbukkan dalainkban, és mindig misztikus felhangban. Ez tehát egy titokzóna, és nyilván ez alakult át későbbi a konszolidáltan csengő történelmi helyszínné: *Feketehalommá*.

Pokoli lószerszámok

Feketehalom alól lószerszámot is lop Fehér László, márpedig a lószerszám - mint nemrég megmutattuk - az alvilág-anyaméh jellegzetesség csillagkép gyanús tárgyai.

²⁵³ Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*. Videopont Kft. 1995. 105. o.

²⁵⁴ *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 103. o.

²⁵⁵ Id.: Gulyás Péter Pál: *Köldöksillag a Pocakhegyen*, Tertia Kiadó, Budapest, 2004.

²⁵⁶ *Csángó-magyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 287. o.

²⁵⁷Fehér László lovat lopott:
A Fekete halom alatt
Lovat lopott szerszámostól
Gyeplőszárat kantárostól

Emlékeznek? Pokol-Lengyelországában ugyancsak lószerszámok „szállingóznak elő”. A Pokol tehát úgy tűnik, egy nagy lószerszámközpont. Lószerszám esetén gondolunk azonnal az Alvilágra.

Lószerszám a sírból:

Minket igazol, amikor egy mesénkben a temetőből, vagyis a sír alvilágából ugyancsak mágikus erejű lószerszámok szállingóznak elő:

²⁵⁸A magyar változatban a harmadik fiútestvér három éjjelen át meghalt atyja sírját őrzi. A sírból kijövő apa első éjjel egy rézkantárt, második éjjel ezüst, harmadik éjjel arany kantárt, s egy trombitát ad neki, melybe, ha belefűjt, minden kívánsága teljesül. A kantárok megrázása után réz, ezüst, aranyszőrű ló jelenik meg, melyek réz, ezüst, aranyruhát hoznak nekik...

Ezek a lovak a Nap, Hold, és a Szél lovai, tehát égitestek. Tehát a sír varázslatos csillagzat-lószerszámok raktára.

Ló a pokolból

Azt állítottuk, hogy Fehér László a pokolból rabolja vissza a csodalovat, szerszámostól. Egyik - már három láb szempontjából vizsgált - mese is tanúsítja, hogy ilyesmi történhetett:

²⁵⁹A saskeselyű embernek az apja szolgált a Pokolból egy lovat, amelyik egy lépésre egy országot lépett át. *Háromlábú* volt, mert leszakasztotta a tüzes farkú oroszlán, amikor az oroszlán kijött a Pokolból.

Feketehalom - fekete föld

Itt, a Fekete halomnál álljunk meg egy pillanatra. Mint nemrég mondtuk, a ráolvasásainkban „fekete földre” küldött baj valójában a pokolra kerül. Ámde ezt a helyszínt a régi világ egységesen ugyanoda gondolta el, a régi geocentrikus álmovilág közepére:

²⁶⁰A varázsigék befejező részében a kórokozót a világ köldökére, az „örvény mélyére”, vagy az északhoni hegyre átkozzák ki.

A világ köldöke viszont észak az égitérő fekete hegy csúcsán található, itt találkozunk a kozmosz három világa, itt van a nagy hármas útélágazás, s innen vezet le az út, a Pokolba. Erre már maguk a finnek sem emlékeznek, csak hozzátévelegesen:

²⁵⁷ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977. Budapest 115.

²⁵⁸ Dr. Berze Nagy János: *Az égig érő fa*. Baranya Megyei Tanács Pécs, 1984. 96. o.

²⁵⁹ *Fehér virág és fehér virágszál*. Mesélte Balla János, gyűjtötte Balla Tamás. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970. 26. o.

²⁶⁰ Lauri Honko: Finn mitológia. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. Szerk. Hoppál Mihály. 194.

²⁶¹Ugyancsak az északi tájra, oda, ahová a világhegyet képzelték, egy folyam túlsópartjára helyezték a finnek a halottak birodalmát.

Itt kellene azt észrevenniük, hogy a világhegy gyomra és a halottak birodalma egy és ugyanaz. Amikor Észak úrnőjének dolgozik a Kalevala hegybezárt szampója, akkor az a Poklot gyarpítja. Amikor a szampót a banya (!) a hegybe igézi, azt jelenti, hogy alvilágban üzemelteti.

Azért égetően fontos a kalevalai őstérkép megértése, mert a rontás, mint jeleztük, nálunk is egy feketeföldre, lényegében Feketehalom alá, Homályhonba, az égisz érő Észak-hegyre, sőt, a világ köldökére, a Pokolba kerül. De a legfontosabb, hogy utunk során előkerült, amit nem is keresünk: a magyar hagyomány hegyi Alvilága is.

A hegyimádó magyarok

Nemcsak mi gondoljuk, hogy a Fekete hegy mélyén állt a magyar hagyomány alvilága, mert a „babona” címszónál a Tolnai Világlexikon a magyarokat hegyimádónak mondja. A hegyimádat a maiaknak egy üres fogalom, semmit sem mond. Azt sem árt tisztázni, hogy mit imádtak rajta. Ha nem mutatnunk rá a kultikus okokra, akkor mélyen lebecsüljük a régieket, mintha a valamiféle fetisizmussal viseltettek volna a hegy iránt. Nem a hegyet imádták a régi ember, hanem hallatlan tiszteletet érzett a titokközpont iránt, ami a halál és újjászületés hegy-mélyi fészke. Mondjuk ki kereken: ez volt a szentélye, temploma. A hegyimádat legfontosabb tanulsága, hogy egy bonyolult hiedelemvilággal rendelkezett.

Az előbbiekből következnek azok az apróságok, hogy a rontáshárító, illetve rontásküldő szövegekben, apokrifokban a bajt, betegséget, rendre a pokolgyanús Feketehegyre Fekete-földre, illetve annak mélyére, (méhébe) zavarják. Ez a hely csakis a Pokol lehet, mert az a bajok fészke, születési helye. Mindezek a hegyi alvilág meglétének komoly, másodlagos bizonyítékai:

²⁶²De magad [...] menny el
a fekete föld színyire,
hirdessed az én keserves kínjaimat

Egy fekete humály

Az előbbieken kín-keservvel bizonygattuk, hogy ez a különös *fekete halom* alvilági zóna lehet. Utóbb, a kézirat lezárását követően lepett meg a sors egy csángó variánssal:

²⁶³Fejér László lovat lopott
A fekete humály alatt,
Fejér Lászlót vasba verék
Tömlec fenekibe tevék.

Ez a humály egyebütt is felbukkan balladáinkban, s mindig titkot rejteget, mert baljós helyszín, baljós lakója van.

²⁶¹ Lauri Honko: Finn mitológia. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. Szerk. Hoppál Mihály. 193. o.

²⁶² Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, 1976. 510. o.

²⁶³ *Csángó-magyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó - Kolozsvár, 2002. 287. o.

Olyat csördült a kozmosz...

Fehér László a lólopás pillanatában megcsördíti ostorát:

„olyan csördült az ostora,
Gönc városa meghallotta”

A lótolvajt tehát az ostorcsördítés buktatta le. Ámde a történelmi térképen mindez nemigen jön össze: Gönc Észak-Magyarországon található, Feketehalom pedig Erdély túl felén. Fehérvár, meg végképp másutt található, és Gyulafehérvár se jöhet számításba. A ballada azért veszi ennyire félvállról a topográfiát, mert ez az egész a csillagtérképen zajlik:

Ha sejtelmünk igaz, és Fehér László lényegében a „lókaró-világoszlop”-ról rabolja el, vagy vissza a csillaglovat, akkor ő *érintési tilalmat* követett el. Tehát nem is biztos, hogy az ostora csördült akkorát, hanem a tilalom megszegésétől csendült meg a kozmosz.

Emlékeznek az édeni kertközépi fa „illetése” tilalmára. Tilos továbbá a mesék palotáinak legbelső szobáját kinyitni. A virágszedő Koré, - sőt, alighanem a mi Júlia szép lányunk is - tiltott virágot szakít, s ez okozza vesztét. A mesék tiltott gyümölcsének - csengő barack -, vagy rózsa szakajtása pillanatában megcsendül az ősi biztonságtechnikai berendezés, de úgy, hogy az egész kozmosz beleremeg.

Ám Fehér Lászlóra 6, illetve 12 vármegye feni a fogát, ez pedig az égi vármegyék száma:

²⁶⁴Mi az nékem hat (máshol hét) vármegye,
Tizenkettő hadd jöjjön be!
Felette általában 24-en szoktak ítélkezni.

Őskori testvérvárosok:

A Fehér balladát a történelmi térképen képtelenség összehozni, mert az egész, szőröstől, bőrostól fenn, a magas Égen játszódik! Gönc, Fehérvár, Feketehalom csillagvárosok, ámde a történelmi térképnevekben érzékelhető az egykori égi analógia.

Minden régi nép a fenti „arany ország” mintájára rendezkedett be idelent, jelölte ki városait. A földön is az égi országot akarta megvalósítani.

Ez fehéren feketén megmutatkozik a sumerok esetében:

²⁶⁵...Hogy ezek a földrajzi irányelvek még mélyebben behatolnak a részletekbe, tanúsítják azok az alkalmi megjegyzések, melyek szerint pld. a Kos csillagképet az ősi Erek város mellé rendelték, a Rák elülső csillagait a Tigrisre, a hátulsó csillagait pedig az Eufráteszre vonatkoztatják...

Fehérvár és Feketehalom viszonyát segít megérteni, ha látjuk, hogy az ős-Kína is égtáj-színek szerint tagolódik:

²⁶⁶A Kínai császárságban (Csung Kuo) Közép országot jelent, világközépet. Ennek közepén a császári főváros, itt a Nap oltár és az Égi Hatalmak Csarnoka.

²⁶⁴ *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Kriterion könyvkiadója, Bukarest, 1973. 228. o.

²⁶⁵ Frazer Boll - Carl Bezold: *Csillaghit és csillagfejtés* Helikon Kiadó, 1978. 19. o.

²⁶⁶ Thomson G.: *Az első filozófusok*. Budapest, 1975. 64. o.

A Nap-oltár négyszögletes dombocska. A közép sárga D. vörös, K. zöld, Ny. *fehér*, É. *fekete*.

Ennek megfelelően öltözködtek.

Az uralkodót 4 éven át a négy övezet végiglátogatja, az ötödikben ő megy a négy irányba, és az aktuális színbe öltözik.

László Gyula a régi magyar törzseket fehérekre és feketékre osztja, s ugyanez a felosztás mindenütt fellelhető. ²⁶⁷Egyiptom Alsó és felső birodalma Fehér- és Feketeország: Észak és Dél.

VÉGE AZ I. KÖTETNEK.

²⁶⁷ Varga Domokos: *Ős napkelet* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1973. 62. o.